

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Laura Čepin

**Vpliv aktualne globalne gospodarske krize na politično nestabilnost držav
članic Evropske unije**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Laura Čepin

Mentor: doc. dr. Boštjan Udovič

Somentor: red. prof. dr. Marjan Svetličič

**Vpliv aktualne globalne gospodarske krize na politično nestabilnost držav
članic Evropske unije**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Najlepša hvala mentorju doc. dr. Boštjanu Udoviču za vso pomoč in dobrodošle nasvete pri pisanju magistrskega dela. Hvala somentorju red. prof. dr. Marjanu Svetličiču in doc. dr. Milanu Brglezu za njun trud in podporo.

Iskrena hvala moji družini in vsem bližnjim, ki so mi ves čas stali ob strani, me spodbujali in podpirali pri zaključevanju tega poglavja v mojem življenju. Hvala, ker ste verjeli vame.

Vpliv aktualne globalne gospodarske krize na politično nestabilnost držav članic Evropske unije

Aktualna globalna gospodarska kriza, ki je izbruhnila kot zlom nepremičninskega trga s stečajem ameriške investicijske banke Lehman Brothers v Združenih državah Amerike, se je zaradi prepletenosti in povezanosti mednarodnih kapitalskih tokov ter finančnih trgov hitro prelevila v mednarodno in na koncu v globalno gospodarsko krizo. Najhujše posledice je bilo čutiti v Evropski uniji, natančneje v evroobmočju. Pomanjkanje likvidnosti, visoki javnofinančni primanjkljaji in javni dolgovi, padec gospodarske rasti ter visoka stopnja brezposelnosti so močno prizadeli države članice evroobmočja. Zaradi institucionalnih omejitev, ki izhajajo iz članstva v Ekonomski in monetarni uniji, so države namesto z ustrezno monetarno politiko posledice odpravljale z izdatnim angažiranjem javnih sredstev. To je povzročilo velik pritisk na njihove javne finance. Protikrizni ukrepi, ki so sledili, in neuspešnost vlad pri soočanju s posledicami krize, so spodbudili nasprotovanje javnosti. V Sloveniji in Španiji je nastala politična nestabilnost; pojavili so se množični protesti in stavke, prišlo je do političnih napetosti znotraj vladnih koalicij. Volilci so vlade sankcionirali na predčasnih volitvah, čeprav se ekonomske razmere po tem niso spremenile, vladi pa sta še nadalje sprejemali stroge protikrizne ukrepe. Nasprotno v Nemčiji ni prišlo do pojave politične nestabilnosti. Razlog za to lahko pripišemo dejstvu, da je nemško gospodarstvo hitro okrevalo, poleg tega pa je bilo na krizo bolj pripravljeno kot gospodarstvi drugih dveh držav. Nemčija je bila tudi edina država v evroobmočju, ki je v času krize znižala stopnjo brezposelnosti.

Ključne besede: gospodarska kriza, politična nestabilnost, Evropska unija, protesti

The influence of the current global economic crisis on the political instability of the member states of the European Union

The current global economic crisis, which erupted in the United States as a housing market crash with the bankruptcy of U.S. investment bank Lehman Brothers, quickly turned into an international and global economic crisis due to the interconnectedness and integration of international capital flows and financial markets. The European Union was hit the hardest, especially the euro area. Lack of liquidity, high fiscal deficits and public debts, a decline in economic growth and high unemployment rates have strongly affected the euro area Member States. Because of the institutional constraints arising from the membership in the Economic and Monetary Union, the countries had remedied the effects of the crisis with public funds, instead of using an appropriate monetary policy. This has led to considerable pressure on Member States' public finances. Austerity measures that followed and the governments' failure to deal with the consequences of the crisis have prompted public opposition. In Slovenia and in Spain this caused political instability; mass protests and strikes were organized, and political tensions emerged in coalition governments. Voters have sanctioned their governments in early elections, even though this did not change the economic situation. Instead, both governments continued to adopt stringent austerity measures. By contrast, political instability did not occur in Germany. The reason for this can be attributed to the fact that the German economy recovered more quickly. The country was also better prepared for the crisis than Slovenia and Spain. Germany was the only country in the euro area that managed to lower the unemployment rate during the crisis.

Key words: economic crisis, political instability, European Union, protests

KAZALO

1 UVOD	10
1.1 Namen in cilji magistrskega dela	13
1.2 Struktura in metodologija magistrskega dela	14
2 GLOBALNA GOSPODARSKA KRIZA V RAZVOJU MEDNARODNE SKUPNOSTI..	16
2.1 Mednarodna politična ekonomija mednarodnih financ	16
2.1.1 Opredelitev mednarodnega finančnega sistema	17
2.1.1.1 Vloga mednarodnih ekonomskih institucij v mednarodnem finančnem sistemu	18
2.1.1.2 Globalizacija mednarodnih financ.....	19
2.1.2 Opredelitev gospodarskih in finančnih kriz	21
2.2 Značilnost mednarodne skupnosti v obdobju globalnih gospodarskih kriz.....	23
2.2.1 Velika depresija v obdobju 1929–1933.....	23
2.2.1.1 Vzroki in nastanek krize	24
2.2.1.2 Potek in prenos krize	25
2.2.1.3 Posledice krize na svetovno gospodarstvo in ukrepi za reševanje krize	26
2.2.2 Aktualna globalna gospodarska kriza.....	27
2.2.2.1 Neposredni in sistemski vzroki za nastanek krize	28
2.2.2.2 Izbruh in širitev krize.....	29
2.2.2.3 Učinki krize na svetovno gospodarstvo in odzivi na krizo.....	31
2.2.3 Primerjava velike depresije in aktualne globalne gospodarske krize	34
3 RAZVOJ EVROPSKE INTEGRACIJE OD EVROPSKE GOSPODARSKE SKUPNOSTI DO EKONOMSKE IN MONETARNE UNIJE.....	37
3.1 Proces evropske integracije	37
3.1.1 Nastanek Evropskih skupnosti in pot do notranjega trga	38
3.1.2 Oblikovanje Ekonomske in monetarne unije.....	43
3.1.2.1 Institucionalni okvir delovanja Ekonomske in monetarne unije	46
3.1.3 Različna vloga nacionalnih držav pri evropskem integracijskem procesu	47
3.2 Dolžniška kriza v evroobmočju.....	50
3.2.1 Odgovor EU na dolžniško krizo: vzpostavitev mehanizmov za finančno stabilizacijo, ukrepi za fiskalno disciplino in vloga 'trojke'	53
3.2.2 Odziv držav članic na ukrepe: pojav političnih napetosti znotraj evroobmočja.....	55

4 ANALIZA VPLIVA AKTUALNE GLOBALNE GOSPODARSKE KRIZE NA DRŽAVE ČLANICE EVROPSKE UNIJE.....	57
4.1 Opredelitev osnovne spremenljivke analize.....	58
4.1.1 Konceptualizacija politične nestabilnosti kot osnovne spremenljivke analize.....	58
4.1.2 Odnos med politično nestabilnostjo in gospodarsko krizo: odvisna in neodvisna spremenljivka	59
4.2 Empirična analiza izbranih primerov	61
4.2.1 Nemčija	62
4.2.1.1 Prenos krize v Nemčijo	63
4.2.1.2 Hitro okrevanje nemškega gospodarstva	64
4.2.1.3 Protikrizni ukrepi nemške vlade	67
4.2.1.4 Politična situacija v Nemčiji.....	69
4.2.2 Slovenija.....	71
4.2.2.1 Prenos krize v Slovenijo	72
4.2.2.2 Ekonomske posledice krize na slovensko gospodarstvo	73
4.2.2.3 Protikrizni ukrepi slovenske vlade	74
4.2.2.4 Politična kriza v Sloveniji	77
4.2.3 Španija.....	82
4.2.3.1 Prenos krize v Španijo	82
4.2.3.2 Ekonomske posledice krize na špansko gospodarstvo	84
4.2.3.3 Protikrizni ukrepi španske vlade	86
4.2.3.4 Politična kriza v Španiji	88
4.2.4 Primerjalna analiza vpliva globalne gospodarske krize na politično nestabilnost v Nemčiji, Sloveniji in Španiji	92
5 ZAKLJUČEK.....	98
6 LITERATURA.....	101
PRILOGE	126
Priloga A: Razporeditev sedežev v EP glede na velikost prebivalstva države članice leta 2012....	126
Priloga B: Razporeditev glasov v Svetu EU leta 2012.....	127

KAZALO GRAFOV

Graf 2.1: Stopnja brezposelnosti v EU v obdobju 2008 in 2012	32
Graf 2.2: Padec svetovne trgovine v času velike depresije 1929-1933 (levi graf) in aktualne globalne gospodarske krize 2008-2009 (desni graf)	34
Graf 2.3: Svetovna industrijska proizvodnja v obdobju velike depresije in aktualne krize	35
Graf 3.1: Višina javnega dolga izbranih držav članic EU v obdobju 2008-2012.....	53
Graf 3.2: Višina posojil MDS v obdobju 1993-2012	55
Graf 4.1: Gospodarska rast v Nemčiji v obdobju 2008 in 2012	65
Graf 4.2: Stopnja brezposelnosti v Nemčiji v obdobju 2008 in 2012	66
Graf 4.3: Financiranje nemških bank preko sklada SOFFIN v času aktualne krize	67
Graf 4.4: Gospodarska rast v Sloveniji v obdobju 2008 in 2012	73
Graf 4.5: Stopnja brezposelnosti v Sloveniji v obdobju 2008 in 2012.....	74
Graf 4.6: Gospodarska rast v Španiji v obdobju 2008 in 2012.....	84
Graf 4.7: Stopnja brezposelnosti v Španiji v obdobju 2008 in 2012	85
Graf 4.8: Primerjava gospodarske rasti Nemčije, Slovenije in Španije v obdobju 2008 in 2012	93
Graf 4.9: Primerjava stopnje brezposelnosti v Nemčiji, Sloveniji in Španiji v obdobju 2008 in 2012..	94

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Ključne pogodbe pri razvoju Evropske unije	41
Tabela 3.2: Prikaz širitvenega procesa v EU	42
Tabela 4.1: Glavni ukrepi v okviru prvega in drugega fiskalnega paketa v Nemčiji	68
Tabela 4.2: Trije svežnji varčevalnih ukrepov v Sloveniji	75
Tabela 4.3: Pregled ključnih ukrepov za uravnoteženje javnih financ v Sloveniji	76
Tabela 4.4: Podatki o referendumih, udeležbi ter podpori volivcev v Sloveniji v obdobju 2008-2011.	78
Tabela 4.5: Reforme trga dela v Španiji	87
Tabela 4.6: Ukrepi v okviru fiskalne konsolidacije v Španiji	87
Tabela 4.7: Primerjava vpliva aktualne krize na politično situacijo v Nemčiji, Sloveniji in Španiji	97

SEZNAM KRATIC

BDP	Bruto domači proizvod
CCOO	<i>Comisiones Obreras</i>
CDU	<i>Christlich Demokratische Union</i> (Krščansko demokratska unija)
CSU	<i>Christlich-Soziale Union</i> (Krščansko socialna unija)
DeSUS	Demokratska stranka upokojencev Slovenije
DLGV	Državljanska lista Gregorja Viranta
DZ	Državni zbor
ECB	Evropska centralna banka
EERP	<i>European Economic Recovery Plan</i> (Evropski načrt za oživitev gospodarstva)
EFSF	<i>European Financial Stabilisation Facility</i> (Evropski instrument za finančno stabilnost)
EFSM	<i>European Financial Stabilisation Mechanism</i> (Evropski mehanizem za finančno stabilizacijo)
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EK	Evropska komisija
EMU	Ekonomsko in monetarna unija
EP	Evropski parlament
ESM	<i>European Stability Mechanism</i> (Evropski mehanizem za stabilnost)
ESPJ	Evropska skupnost za premog in jeklo
EU	Evropska unija
EURATOM	Evropska skupnost za atomsko energijo
FDP	<i>Freie Demokratische Partei</i> (Svobodna demokratska stranka)
FED	<i>Federal Reserve</i>
FROB	<i>Fund for the orderly restructuring of banks</i> (Sklad za prestrukturiranje bank)
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> (Splošni sporazum o carinah in trgovini)
IBRD	<i>International Bank for Reconstruction and Development</i> (Mednarodna banka za razvoj in obnovo)
LB	<i>Landesbank</i> (Deželna banka)
LDS	Liberalna demokracija Slovenije
MDS	Mednarodni denarni sklad
MPE	Mednarodna politična ekonomija

NSi	Nova Slovenija
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
PP	<i>Partido Popular</i> (Ljudska stranka)
PS	Pozitivna Slovenija
PSOE	<i>Partido Socialista Obrero Español</i> (Španska socialistična delavska stranka)
SD	Socialni demokrati
SDS	Slovenska demokratska stranka
SGP	<i>Stability and Growth Pact</i> (Pakt stabilnosti in rasti)
SLS	Slovenska ljudska stranka
SOFFIN	<i>Financial Market Stabilization Fund</i> (Sklad za stabilizacijo finančnega trga)
SPD	<i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i> (Socialdemokratska stranka Nemčije)
TARP	<i>Troubled Asset Relief Program</i>
UGT	<i>Unión General de Trabajadores</i>
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

Po podatkih Evropske komisije (EK) je v drugi polovici 2011 osem držav Evropske unije (EU) (Španija, Portugalska, Irska, Slovaška, Grčija ter tri baltske države), preseglo 12-odstotno stopnjo brezposelnosti (Evropska komisija 2011a, 60). V Španiji se je brezposelnost mladih med letoma 2008 in 2010 skoraj podvojila in dosegla 41,6 odstotkov, kar je povezano z velikim deležem mladih moških, ki so bili zaposleni v gradbeništvu (UMAR 2011, 54). A trg dela je le eno izmed področij, ki jih je prizadela globalna gospodarska kriza. Negativne učinke le-te je čutiti tudi na področjih gospodarske rasti, delovanja finančnih trgov in institucij ter javnih financ (Mrak 2008).

Globalna gospodarska kriza, ki je zaznamovala in še vedno zaznamuje vsakdanjik povprečnega Evropejca ter povprečnega predstavnika svetovnega prebivalstva, se je izkazala za eno najhujših in najglobljih kriz moderne zgodovine človeštva (Evropska komisija 2009a). Kriza, ki je izbruhnila kot zlom lokalnega nepremičninskega trga s stečajem ameriške investicijske banke Lehman Brothers v Združenih državah Amerike (ZDA), se je zaradi prepletenosti in povezanosti mednarodnih kapitalskih tokov ter finančnih trgov hitro prelevila v mednarodno in na koncu tudi v globalno krizo (Rant 2008, 63; Evropska komisija 2009a, 8; Nanto 2009, 56). Posledice – zmanjšana posojilna dejavnost, znižanje cen nepremičnin in padanje borznih tečajev, ki so bile takojšnje in izrazite, so omajale zaupanje investitorjev ter trga (Kovač 2011; Mednarodni denarni sklad 2011, 1–2), upadla je gospodarska aktivnost, zmanjšala se je gospodarska rast, postopoma je začela naraščati stopnja brezposelnosti (Evropska komisija 2011a, 1–5). Po prvem letu trajanja krize se je pokazalo, da se je kriza bančnega sektorja v državah članicah EU še okrepila ter da je evropsko gospodarstvo zaradi tega začelo izgubljati svoje konkurenčne prednosti pred drugimi gospodarskimi silami (Mrak 2010). Posledice izgubljanja gospodarskih prednosti, skupaj s strukturnimi problemi, s katerimi so se države soočale že pred krizo (a so jih zaradi hitrega gospodarskega razvoja zapostavljale), so vse več držav postavljale v položaj, iz katerega se same niso bile sposobne rešiti (Emmanouilidis 2010). Tako se je kmalu izkazalo, da aktualna gospodarska kriza ni samo 'ena od kriz kapitalističnega sistema' (Kindleberger 1978), ampak prva velika gospodarska kriza 21. stoletja, ki bi jo lahko vzporejali z gospodarsko krizo 30. let 20. stoletja (Evropska komisija 2009a, 8; Germain 2009).

A čeprav se nam ob aktualni gospodarski krizi zdi, da jo lahko brez težav primerjamo z gospodarsko krizo 30. let 20. stoletja (Krugman 2009; Mishkin 2011; Mrak in Rant 2011), pa velja izpostaviti, da obstajajo mnogotere razlike med aktualno globalno gospodarsko krizo in veliko depresijo iz leta 1929.¹ S stališča znanosti o mednarodnih odnosih velja v tem okviru zlasti izpostaviti globalizacijske procese in institucionalni razvoj mednarodne skupnosti (Keohane in Nye 1989; Roter 1996; Šabič 2011).

Povojni nastanek mednarodnih ekonomskih organizacij, med katere lahko na globalni ravni (znotraj sistema Organizacije združenih narodov) uvrščamo Mednarodni denarni sklad (MDS), skupino Svetovne banke in Svetovno trgovinsko organizacijo (pred letom 1994 je šlo za Splošni sporazum o carinah in trgovini, GATT) ter na regionalni ravni EU, predstavlja ključno spremembo v strukturi mednarodne skupnosti, ki je vplivala tudi na aktualno globalno gospodarsko krizo (Benko 2000; Šabič 2007; Evropska unija 2009a, 19–20). Še več, razvoj povojne mednarodne skupnosti, ki je vodil do tesnejšega sodelovanja med državami, je 'zahteval' tudi prenos dela suverenih pravic držav na mednarodno in naddržavno raven. To je po eni strani omejevalo države pri izvajanju njihove suverenosti, a sočasno opolnomočilo mednarodne organizacije ter terjalo od njih, da privzamejo aktivno vlogo pri oblikovanju odločitev (Rizman 2008; Šabič 2011, 564), ki ne le usmerjajo, temveč določajo politiko nacionalnih držav. Zaradi asimetrije moči med državo (z vidika nosilca izvršilne oblasti) in mednarodno ali nadnacionalno ravno tako politična elita izvaja ukrepe, ki so določeni 'od zunaj', posledice 'od znotraj' pa mora nositi sama. Na to, kakšne bodo posledice za politične odločevalce in elito, pa vpliva – poleg ekonomske situacije in političnega sistema – tudi percepcija prebivalcev, ki so seveda vedno (na volitvah) končni sodnik (Godoy 2011; Khan 2011).

EU, katere zametek predstavlja leta 1951 vzpostavljena Evropska skupnost za premog in jeklo (ESPJ) ter katere progresivna integracija se je začela leta 1957 z ustanovitvijo Evropske gospodarske skupnosti (EGS) in nadgradila z vzpostavitvijo Ekonomske in monetarne unije (EMU) (1992/1999), kot zadnjo fazo ekonomske integracije, predstavlja primer vedno tesnejšega povezovanja držav, s tem pa vedno večjega prenašanja suverenosti na

¹ Med pomembnejše razlike tako sodijo: a) višja stopnja globaliziranosti svetovnega gospodarstva v 21. stoletju (primerjaje s stanjem leta 1929) in s tem večji obseg razpršitve t. i. 'učinkov razlitja' (*spill-over effects*); b) strukturni razvoj svetovnega gospodarstva (predvsem prihod Kitajske na svetovni trg in s tem predruženje osnov konkurenčnosti nacionalnih gospodarstev); c) pomen nerealnega sektorja, predvsem finančnega, in odvisnost svetovnega gospodarstva od finančnih transakcij, ki so zaradi makroekonomske narave bolj dovzetne za špekulacije, različne šoke in druge aktivnosti (Svetličič 2004; Mrak in Rant 2011).

nadnacionalnega skupnega akterja (Rizman 2008). Države članice so se namreč v zameno za koristi, ki izhajajo iz skupne monetarne unije (nižja inflacija, nižje obrestne mere, pospešena gospodarska rast idr.), odpovedale monetarni suverenosti. S tem so se odpovedale možnosti vodenja ustrezne makroekonomske politike, s ciljem stabiliziranja gospodarstva in/ali pospeševanja gospodarske rasti, ter možnosti vodenja samostojne tečajne politike, ki omogoča državi vzdrževati mednarodno konkurenčnost gospodarstva in zunanje ravnotežje (Lavrač 2002). Prav to pa se je izkazalo za problematično v soočanju z dolžniško krizo evroobmočja, ki je izbruhnila leta 2009.

Poleg pomanjkljivosti EMU, ki jih je izpostavila kriza, je dolžniška kriza izzvala tudi napetosti znotraj same EU, še posebej v evroobmočju. Različni pogledi na oblikovanje fiskalnih politik in o vlogi Evropske centralne banke (ECB) so povzročili vrzeli med državami v jedru oz. vplivnejšimi (Nemčijo, Francijo) ter med perifernimi oz. šibkejšimi državami (Portugalsko, Italijo, Irsko, Grčijo in Španijo) (Youngs 2010, 2). Sistem EMU, ki je povezal evropsko gospodarstvo v skupni trg in določil ECB za vodenje skupne evropske monetarne politike ter uspešno deloval v konjunkturnih časih, se je tako prvič znašel na preizkušnji (Delors 2012, 18–20; Funk Kirkegaard 2011).

Nestabilnost, ki se je začela kazati ne samo na ekonomskem, temveč tudi na političnem področju, je negativno vplivala na soočanje držav članic z učinki globalne gospodarske krize. Poglavitna sprožilna dejavnika krize, tj. padec naročil in zmanjšanje likvidnosti v bančnem sektorju, sta povzročila upad gospodarske aktivnosti ter s tem rast brezposelnosti (Štiblar 2008). To je neposredno vplivalo na slabšanje razmer v državi, kar je posledično pripeljalo do zamenjave politične elite (Stavrou 2011). Kljub zamenjavi je bila običajno nova vlada prisiljena sprejemati nezaželene in stroge protikrizne ukrepe, kar je vodilo do nadaljnega nezadovoljstva volilcev z novo politično elito (Jackson 2009, 2). Končni rezultat je bil, da ne glede na zamenjavo političnih elit, sprejeti protikrizni ukrepi niso bili drugačni (kot so bili pred zamenjavo slednjih), le povečevala se je politična nestabilnost, ki je zaradi prepletenosti med političnimi in ekonomskimi dejavniki močno vplivala na gospodarsko aktivnost države (manjše zaupanje s strani mednarodnih trgov, nižanje bonitetnih ocen, itd.) (Haber in Razo 1998, 103; Udovič 2009).

Opisani dogodki so se odvijali tudi v nekaterih državah članicah EU, saj jih po eni strani obveznosti, ki izhajajo iz članstva v evroobmočju, zavezujejo k spoštovanju skupnih določil

pri reševanju krize ter izvajanju strogih protikriznih ukrepov in strukturnih reform, na drugi strani pa ta dejanja vodijo do vedno večjih napetosti znotraj držav, ki v večini primerov pripeljejo do izgube zaupanja javnosti v obstoječo politično elito ter posledično do sankcij na (rednih ali predčasnih) volitvah (Jackson 2009; Fraile in Di Mauro 2010; Rizman 2012). V času globalne gospodarske krize so se tako zamenjale številne vlade držav članic EU, predvsem pa evroobmočja (npr. v Latviji, Grčiji, Italiji, na Irskem, Portugalskem, Slovaškem, v Sloveniji ter Španiji) (Gjeltén 2011; Kovač 2012; Kovacheva 2011; Schultz 2011; Schuman 2011; White 2011; Woolls 2011).

1.1 Namen in cilji magistrskega dela

Namen magistrskega dela je analizirati vpliv globalne gospodarske krize (neodvisna spremenljivka) na delovanje nacionalnih držav (odvisna spremenljivka), članic mednarodnih ekonomskih organizacij (zlasti MDS) in regionalnih integracij (EU/EMU) – posredujoča (intervenirajoča) spremenljivka. Cilj magistrskega dela je torej bolje razumeti in pojasniti vpliv globalne gospodarske krize na države članice EU, še posebej na članice evroobmočja, saj le-to institucionalno zamejuje delovanje nacionalnih držav pri soočanju s posledicami globalne gospodarske krize.

Delovanje nacionalnih držav v pogojih globalne gospodarske krize bom proučevala na primeru pojava politične nestabilnosti v treh državah članicah evroobmočja, tj. Nemčiji, Sloveniji in Španiji.² Preko primerjalne analize vpliva globalne gospodarske krize na države članice želim ugotoviti, kako se je ta vpliv kazal v omenjenih državah, še zlasti, ali so posledice krize vodile v nastanek politične nestabilnosti v državi.

² Naštete države sem izbrala na podlagi treh kriterijev. Prvič, vse tri države so članice EU in evroobmočja. Drugič, naštete države so postale članice EU (in njenih predhodnic) v različnih širitvah, kar pomeni, da imajo tudi drugačno stopnjo ukoreninjenosti institucionalne kulture EU kot tudi drugačno vlogo pri odločanju v EU (Rometsch in Wessels 1996; Borneman in Fowler 1997). Nemčija je namreč ustanovna članica Evropskih skupnosti, Španija 'vmesna članica', saj je vstopila 'na polovici' integracije, Slovenija pa ena od članic, ki so v EU vstopile zadnje. Tretjič, analizirane države sem izbrala tudi na podlagi njihove velikosti, pri čemer sem kot kriterij za definiranje velikosti države uporabila klasifikacijo, ki jo določata Udovič in Svetličič (2007) in Kajnič (2001, 39). Na podlagi tega je Nemčija opredeljena kot velika država (z 80 milijoni prebivalcev), Španija srednje velika (46,7 milijonov prebivalcev) ter Slovenija kot majhna država (2 milijona prebivalcev) (Evropska unija 2013a).

Kot izhodišče proučevanja sem izoblikovala tezi, ki služita kot podlaga za izvedeno hipotezo:

1. Zaradi sprememb v institucionalni strukturi mednarodni skupnosti in zaradi nastanka EMU so se možnosti vplivanja držav članic EU na njihova nacionalna gospodarstva zožile.
2. Vpliv globalne gospodarske krize na države članice EU je odvisen od njihovega položaja v EU in mednarodni skupnosti.³

Iz njiju izhaja hipoteza, ki jo bom v magistrskem delu preverjala, in se glasi: *Globalna gospodarska kriza posredno vpliva na nastanek politične nestabilnosti v državah članicah EU.*

1.2 Struktura in metodologija magistrskega dela

Uvodu magistrskega dela bo sledilo jedro naloge, ki bo razdeljeno na tri medsebojno povezane ključne dele, tj. konceptualizacijo globalne gospodarske krize v razvoju mednarodne skupnosti (kot neodvisno spremenljivko), osmišljanje razvoja evropske integracije od nastanka gospodarske skupnosti do monetarne unije znotraj institucionalne strukture mednarodne skupnosti (kot posredujoče spremenljivke) ter primerjalne analize vpliva globalne gospodarske krize na države članice EU, zlasti Nemčijo, Slovenijo in Španijo (kot odvisne spremenljivke).

V prvem delu jedra bom na podlagi metode analize in interpretacije sekundarnih virov ter zgodovinsko-primerjalne metode konceptualizirala in analizirala globalno gospodarsko krizo v razvoju sodobne mednarodne skupnosti. Pri tem teoretično izhodišče za proučevanje aktualne globalne gospodarske krize v luči razvoja mednarodne skupnosti predstavlja mednarodna politična ekonomija (MPE), ki analizira vpliv svetovnega gospodarstva na svetovno politiko oz. na delovanje nacionalnih držav (Gilpin 2001; Strange 1995). S pomočjo zgodovinske in primerjalne metode bom analizirala značilnosti in posledice dveh največjih globalnih kriz v moderni zgodovini, tj. velike depresije leta 1929 in aktualne globalne gospodarske krize, s tem pa orisala spremenjene pogoje delovanja nacionalnih držav v mednarodni skupnosti. Pri tem bom izpostavila glavne razlike, ki se kažejo predvsem skozi

³ Položaj in vlogo države obravnavam s stališča relacijske in strukturne moči (Strange 1995; Goetschel 2000).

institucionalni razvoj mednarodne skupnosti (zlasti pojav mednarodnih ekonomskih organizacij) (Benko 2000; Šabič 2007).

V drugem delu jedra bom z uporabo metode analize in interpretacije primarnih ter sekundarnih virov ter zgodovinsko-razvojne metode sintetično proučila razvoj evropske integracije od EGS do EMU ter ga umestila v odnosu do mednarodnih ekonomskih organizacij (še zlasti MDS). V okviru tega se bom osredotočila na ključne širitve in dejavnike, ki so vodili države članice k tesnejšemu povezovanju ter s tem oblikovanju skupne monetarne politike, ki je tradicionalno spadala v pristojnost nacionalne države. Razumevanje ekonomske dimenzije integracijskega procesa je namreč pomembno zaradi orisa okvira političnega delovanja držav članic v EU, zlasti znotraj evroobmočja, oz. za razumevanje asimetrične moči med mednarodno organizacijo (*sui generis*) in nacionalno državo. Zato bom analizirala tudi položaj posameznih nacionalnih držav pri integracijskem procesu, kar bo služilo za podlago oz. kriterij izbora držav za primerjalno analizo v naslednjem delu. V podpoglavju pa bom s pomočjo analize in interpretacije sekundarnih virov podrobneje analizirala dogajanje znotraj celotnega evroobmočja, in sicer nastanek dolžniške krize.

V tretjem delu jedra, v katerem bom analizirala vpliv globalne gospodarske krize na države članice EU, konkretnije Nemčijo, Slovenijo in Španijo, bom v prvi vrsti uporabila metodo študije primera, na katero bodo vezane tako metoda analize in interpretacije primarnih ter sekundarnih virov kot tudi primerjalna analiza. Države bom proučila z ozirom na njihovo gospodarsko situacijo ter notranjepolitično dogajanje v obdobju med leti 2008 in 2012.⁴ Osredotočila se bom na prenos globalne gospodarske krize v nacionalna gospodarstva in njene ekonomske posledice. Opredelila bom delovanje vlad (sprejemanje protikriznih ukrepov, reform) in analizirala politično situacijo znotraj držav (pojav protestov, demonstracij, stavk; zamenjava političnih elit na volitvah). Poglavje bom zaključila s primerjalno analizo, s katero bom želela ugotoviti, ali je globalna gospodarska kriza posredno vplivala na nastanek politične nestabilnosti v državi. V sklepu bom strnila ugotovitve in ovrednotila hipotezo.

⁴ Okvir proučevanja bo obsegal obdobje od leta 2008 do 2012. Leta 2008 je namreč izbruhnila finančna kriza, ki se je sprevgla v globalno gospodarsko krizo. Po prvih znakih gospodarske krize in prvih protikriznih ukrepih vladajočih elit od približno leta 2009 naprej in vse do leta 2012, pa se kaže naraščanje politične nestabilnosti v najbolj prizadetih gospodarstvih evroobmočja.

2 GLOBALNA GOSPODARSKA KRIZA V RAZVOJU MEDNARODNE SKUPNOSTI

2.1 Mednarodna politična ekonomija mednarodnih financ

Aktualna globalna gospodarska kriza je med teoretiki mednarodne politične ekonomije (MPE) spodbudila vrsto razprav o vzrokih in pojavi kriz, o delovanju mednarodnega finančnega sistema ter vprašanju finančne regulacije (Mosley in Singer 2009, 420). MPE namreč proučuje medsebojno učinkovanje ekonomije in politike v svetovnih zadevah (Woods 2008, 48). Politična dejanja nacionalnih držav nedvomno vplivajo na mednarodno trgovino in mednarodne denarne tokove, kar posledično vpliva na okolje, v katerem nacionalne države sprejemajo politične, podjetja pa gospodarske odločitve (Balaam in Veseth 2001).

Začetek proučevanja MPE sega v 18. stoletje. Za očeta MPE veljata klasična politična ekonomista Adam Smith in David Ricardo, ki sta prva proučevala odnos med ekonomijo in politiko, pri čemer je Smith (v Gilpin 2001) politično ekonomijo opredelil kot vejo znanosti o političnem upravljanju nacionalnega gospodarstva. Pomen dognanj političnih ekonomistov so tako prepoznali teoretiki s področja mednarodnih ekonomskih odnosov, ki so zaradi vedno večje integracije mednarodne skupnosti, učinkov globalizacije ter preusmerjanja pozornosti iz nacionalnih na svetovno gospodarstvo, konec 70. let 20. stoletja razvili novo doktrino.

Osrednje vprašanje MPE je, kako država in drugi akterji (institucije, posameznik idr.) vplivajo na delovanje trgov in gospodarstva na nacionalni ter mednarodni ravni (Milner 1998; Frieden in Martin 2003, 119) ter, kako se obnašajo v primerih finančnih kriz, ki prizadenejo tako gospodarsko kot politično komponento varnosti (Udovič 2009). Gre torej za doktrino, ki se osredotoča na zvezo med oblastjo in trgom ter obratno, pri čemer obstajajo določena pravila, norme, zakoni, organizacije ter vrednote, ki učinkujejo na svetovno gospodarstvo (Strange 1995; Woods 2008, 48) oz. – kakor bi pojasnili zagovorniki mednarodnih režimov – okoli katerih se oblikujejo pričakovanja igralcev (Krasner v Strange 1995, 27).

MPE skuša na interdisciplinarni način to povezavo pojasniti v okviru šestih ključnih vprašanj: mednarodne trgovine, mednarodnih financ, odnosa sever-jug, pojava multinacionalnih podjetij, ravnotežja moči oz. problematike hegemonije ter pojava globalizacije (Balaam in

Veseth 2001; Milner 1998). V magistrski nalogi se bom ukvarjala predvsem z MPE mednarodnih financ.

2.1.1 Opredelitev mednarodnega finančnega sistema

»Zahvaljujoč vsemu, od izkrivljenih struktur za nadomestila do koruptivnih bonitetnih agencij, je mednarodni finančni sistem zgnil od znotraj navzven. Finančna kriza je le odstranila mehko in sijočo plast kože od tega kar je, v zadnjih letih, postalo velik nered – mednarodni finančni sistem« (Roubini in Mihm v Shahrokhi 2011, 195).

Po definiciji Mraka (2002, 639) je mednarodni finančni sistem sklop 'pravil igre' oz. sistem pravil, mehanizmov in institucij, ki omogoča finančno sodelovanje med nacionalnimi državami pri vprašanjih o deviznih tečajih, plačilnobilančnem prilagajanju in javnih virih mednarodne likvidnosti, hkrati pa vključuje tudi mednarodne pritoke privatnega kapitala. Prav slednji so namreč v 90. letih 20. stoletja postali prevladujoča oblika mednarodnih transferov kapitala in osnovni dejavnik finančnih kriz.

MPE mednarodnih financ se torej nanaša na analizo politike deviznih tečajev, sistemov menjalnih tečajev, mednarodnih kapitalskih transakcij, zlasti portfelj kapitalskih in dolžniških tokov, analizo mednarodnih in nacionalnih institucij ter političnih struktur, na katere se le-te nanašajo. Za ponazoritev vrste vprašanj, ki jih problematika MPE mednarodnih financ vključuje, služijo naslednji trije primeri: a) vloga mednarodnih ekonomskih institucij, b) pojav evra kot skupne valute (glej 3. poglavje), ter c) pojav globalnih gospodarskih in finančnih kriz (Balaam in Veseth 2001).

Preden pa se obrnemo k preučevanju pojava gospodarskih in finančnih kriz je, glede na to, da me v magistrski nalogi zanima zlasti, kako globalna gospodarska kriza vpliva na delovanje držav, ki so članice mednarodnih ekonomskih organizacij, potrebno nekaj pozornosti posvetiti tudi vprašanju, kako se je mednarodni finančni sistem spreminjal z vzpostavitvijo mednarodnih ekonomskih institucij in z globalizacijo mednarodnih financ.

2.1.1.1 Vloga mednarodnih ekonomskih institucij v mednarodnem finančnem sistemu

Predstavniki MPE poleg klasičnih predpostavk ekonomske teorije v ospredje postavijo pomen in vlogo mednarodnih institucij (Milner 1998).⁵ Osrednja predpostavka institucionalističnega pristopa v MPE je, da države vzpostavljajo mednarodne institucije in jim poverijo moč, zato da bi maksimirale koristi znotraj svetovnih trgov in svetovne politike. Pri tem je pogosto v ospredju potreba po razreševanju problemov kolektivnega delovanja. Primer tovrstnega obnašanja držav predstavlja institucionalni razvoj mednarodne skupnosti po drugi svetovni vojni, ko so države leta 1944 na brettonwoodski konferenci vzpostavile mednarodni finančni sistem. Z namenom snovanja celovite povojne gospodarske ureditve⁶ so oblikovale tri mednarodne organizacije, ki so igrale pomembno vlogo pri doseganju tega cilja: Mednarodni denarni sklad (MDS), Mednarodno banko za razvoj in obnovo (*International Bank for Reconstruction and Development*, IBRD) (kasneje imenovano Svetovno banko) in Splošni sporazum o carinah in trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT) (kasneje imenovano Svetovno trgovinsko organizacijo) (Woods 2008, 48–59; Mrak 2002, 341–342).

Čeprav sta IBRD (oz. Svetovna banka) in GATT igrala ključno vlogo pri oblikovanju stabilnega svetovnega gospodarstva (prvi s financiranjem gospodarskega razvoja držav članic, drugi z liberalizacijo svetovne trgovine) je po mnenju Mraka (2002, 417) MDS »daleč najpomembnejša mednarodna finančna institucija in pomemben element mednarodnega denarnega sistema v celotnem obdobju po drugi svetovni vojni«. Razlog za to leži v njegovi povečani vlogi pri reševanju problemov mednarodne skupnosti, zlasti finančnih kriz.⁷

MDS je bil v osnovi zasnovan kot mednarodna finančna institucija z nalogo, da nadzoruje stabilnost deviznih tečajev držav članic in zagotavlja sredstva, potrebna za financiranje plačilnobilančnih primanjkljajev teh držav. Toda izkušnje s finančnimi krizami so predrugačile funkcijo sklada iz nadzornika stabilnosti deviznih tečajev do glavnega 'poroka' in

⁵ Razprava o vlogi institucij se odvija okoli treh tradicij v mednarodnih odnosih: institucionalizma, realizma in konstruktivizma. Realisti na pomen sodelovanja in institucij vedno gledajo s stališča moči. Trdijo, da bodo mednarodne institucije in organizacije vedno odražale interese prevladujočim državam znotraj sistema. Učinkovite bodo samo, dokler ne zmanjšujejo moči prevladujočih držav v odnosu do drugih. Tretji, konstruktivistični pogled, pa se nanaša na to, kako ideje, prepričanja in medsebojno delovanje oblikujejo ravnanje držav (Woods 2008, 69).

⁶ Glavni cilji konference so bili: a) vzpostaviti stabilen mednarodni denarni sistem, s čimer bi zagotovili, da se velika gospodarska kriza iz leta 1929 ne bo nikoli več ponovila, b) zagotoviti obnovo svetovnega gospodarstva, zlasti v Evropi in na Japonskem, ter c) zagotoviti liberalizacijo svetovne trgovine (Mrak 2002).

⁷ MDS je aktivno sodeloval pri reševanju mehiške dolžniške krize in azijske finančne krize (Mrak 2002, 445–448).

snovatelja politik za izhod iz krize.⁸ MDS je preko finančnih aranžmajev za ekonomsko stabilizacijo (ponavadi so to bili stand-by aranžmaji) zagotovil finančno pomoč državi članici. Država pa se je zavezala, da bo uvedla in izvajala potrebne ekonomske ali politične reforme (t. i. pogojevanje) (Mrak 2002, 436–448; Woods 2008, 49).⁹

Podobno vlogo MDS prevzema tudi v okviru reševanja aktualne globalne gospodarske krize, z eno ključno razliko – prvič po vzpostavitvi brettonwoodske ureditve so tudi industrijske države, kreditorke omenjenih institucij, postavljene v vlogo posojilojemalca in podvržene strogim pogojem za odobritev teh sredstev (Committeri in Spadafora 2013).

MDS je tako novembra 2008 odobril 2,1 milijarde dolarjev vredno finančno posojilo Islandiji za ekonomsko stabilizacijo, po tem ko je oktobra istega leta propadel njen bančni sektor. Podobne pakete finančne pomoči je zagotovil tudi drugim državam, ki jih je prizadela aktualna globalna kriza.¹⁰ Zaradi krize in prekinitve mednarodnih kapitalskih tokov je močno povečal razpoložljiva sredstva za posojila (iz 250 milijard dolarjev na 750 milijard dolarjev). V okviru svojih prizadevanj za podporo državam je izvajal tudi obširno prenovo mehanizma posojanja sredstev tako, da je prikrojil pogoje za posojanje denarja okoliščinam vsake države posebej. MDS je bil ključnega pomena pri zagotavljanju sredstev državam članicam evroobmočja v dolžniški krizi (Nanto 2009). Več o vlogi MDS v dolžniški krizi v 3. poglavju.

2.1.1.2 Globalizacija mednarodnih financ

Poleg mednarodnih ekonomskih institucij je mednarodni finančni sistem spreminila tudi globalizacija mednarodnih financ.¹¹ Tehnološki razvoj in iz tega izhajajoča 'finančna

⁸ Banke po izbruhu dolžniške krize niso bile pripravljene restrukturirati kreditov do določene države dolžnice, če se le-ta pred tem ni dogovorila z MDS o sklenitvi programa za ekonomsko stabilizacijo. Podobno je veljalo tudi za reševanje finančnih kriz v 90-ih letih. MDS je zagotovil jamstvo upnikom, da bodo države dolžnice sposobne servisirati svoje odveznosti. Dogovor z MDS je tako postal predpogoj, da lahko država dolžnica začne urejati odnose tudi z drugimi skupinami kreditorjev (Mrak 2002, 417–418).

⁹ Pogojevanje pomeni, da so sredstva dostopna državi uporabnici po fazah in da lahko MDS v primeru neizpolnjevanja dogovorjenega programa tej državi prekine dostop do sredstev (Mrak 2002, 436).

¹⁰ MDS je do leta 2009 finančno pomoč zagotovil še Ukrajini (16,4 milijard dolarjev), Madžarski (25,1 milijard dolarjev), Pakistanu (7,6 milijard dolarjev), Belorusiji (2,46 milijard dolarjev), Srbiji (530,3 milijonov dolarjev), Latviji (2,4 milijard dolarjev), idr. (Nanto 2009).

¹¹ Scholte (v Rizman 2008, 15–16) je podal poglobljeno razlago globalizacije in jo razdelil na pet širših definicij, vendar pa sta za razumevanje finančne globalizacije pomembni zgolj dve. Prva razume globalizacijo v pomenu internacionalizacije; gre za procese naraščajoče mednarodne izmenjave in medsebojne odvisnosti oz. povečanje trgovinskih in kapitalskih pretokov (investicij) med državami. Druga definicija obravnava globalizacijo kot liberalizacijo in meri na odpravljanje ovir med državami, ki stojijo na poti nastajanja odprtega globalnega gospodarstva. Liberalizacija označuje vladno politiko, ki zmanjšuje vlogo države v gospodarstvu: z odpravljanjem ovir (carin in omejitev), z dereguliranjem in odpiranjem finančnega sektorja za tuje investitorje in s privatizacijo državnih podjetij.

revolucija', ki se je začela v 70. letih prejšnjega stoletja (s propadom brettonwoodskega sistema), sta bila glavna razloga za povečano integracijo nacionalnih kapitalskih trgov (Gilpin 2001). Liberalizacija mednarodnih finančnih tokov (in svetovne trgovine) je povzročila, da so akterji mednarodne skupnosti postali medsebojno povezani in soodvisni. Banke so postale globalni akterji (financirale so aktivnosti domačih in tujih podjetij, poslovale na mednarodnih finančnih trgih), pojavili so se novi finančni instrumenti oz. inovacije. Vrednost mednarodnih bančnih transakcij (zlasti posojil) je tako iz 6 odstotkov svetovnega BDP leta 1972 narasla na skoraj 40 odstotkov v letu 2000. S tem so se pojavili tudi bolj tvegani finančni posli (slaba posojila), ki so ravno zaradi povezanosti finančnih trgov in akterjev mednarodne skupnosti predstavljali glavni problem pri aktualni globalni gospodarski krizi (Huwart in Verdier 2013, 131–132).

Toda globalizacija mednarodnih financ ni prinesla le negativnih posledic, ampak je poskrbela tudi za pozitivne učinke odpiranja nacionalnih meja kapitalskim tokovom (npr. več investicij, obilica likvidnosti, več posojil podjetjem, stabilna stopnja inflacije, večja svetovna trgovina idr.) (Huwart in Verdier 2013, 133–134). Na eni strani je to državam v razvoju omogočilo, da so si sposodile finančna sredstva za gospodarski razvoj, medtem ko so industrijske države še poglobile medsebojne kapitalske transferje, na drugi strani pa so absolutna velikost, hitrost in globalni obseg finančnih tokov vplivali na stabilnost svetovnega gospodarstva. Zaradi izrazitega povečanja špekulativnih kratkoročnih investicij s strani posameznih finančnih subjektov, *hedge* skladov v hitro rastočih gospodarstvih ter pomembnih mednarodnih bank se je povečala ranljivost mednarodnega finančnega sistema (Gilpin 2001). Dejstvo, da se milijarde dolarjev dnevno prelivajo preko meja posamezne države, vzpostavlja nova tveganja za monetarno politiko in povečuje ranljivost finančnega sektorja vseh držav. Na svetovnih borzah obseg transakcij presega 1,2 trilijona dolarjev, tako da je jasno, da nobena vlada, niti najmočnejša, nima sredstev, da bi se zoperstavila stalnim špekulacijam proti svoji valuti in kredibilnosti svoje gospodarske politike deviznih tečajev (Woods 2008, 64).

Mednarodna ekonomska struktura, ki je bila podvržena nadzoru s strani nacionalnih vlad, se je tako preobrazila v globalno strukturo, ki je prekoračila nadzorne mehanizme posamezne nacionalne države (Balaam in Veseth 2001). Mednarodne finančne institucije so zaradi globalizacije in sprememb svetovne ureditve začele prevzemati vedno večjo vlogo v mednarodnih financah. Države tako postajajo zgolj eden izmed subjektov, ki sodelujejo v globalnem vladanju (Šabič 2011, 562–564). Prav pomanjkljiva regulacija in izobilje

mednarodne likvidnosti pa naj bi bila, poleg drugih, pomembna razloga za nastanek aktualne globalne gospodarske krize (Mrak in Rant 2011).

2.1.2 Opredelitev gospodarskih in finančnih kriz

»Daleč od tega, da bi bila izjema, so krize norma, ne samo v hitro rastočih, ampak tudi v razvitih gospodarstvih. Tovrstne krize so bile vedno prisotne in bodo tudi v prihodnje. Krize so namreč vpeljane v kapitalistični genom« (Roubini in Mihm v Shahrokhi 2011, 195).

Finančne krize niso nov pojav. Prve pojave finančnih kriz najdemo že v 17. stoletju,¹² medtem ko so se le-te najpogosteje pojavljale v 19. in 20. stoletju (Kindleberger 1978). Kljub temu da se finančne krize med seboj razlikujejo v obsegu, intenzivnosti in drugih značilnostih, je mogoče pri vseh prepoznati določene enake lastnosti (*ibidem*).

Pri proučevanju značilnosti finančnih kriz sta se v znanstveni literaturi izoblikovala dva nasprotujoča pogleda o finančnih krizah, in sicer monetaristični ter eklektični pogled. Pogleda se v prvi vrsti razlikujeta glede vzrokov nastanka kriz,¹³ poleg tega pa se razhajata tudi pri vprašanju državnega intervencionizma. Prvi pravijo, da je državni intervencionizem v finančnih krizah nepotreben in je lahko v bistvu škodljiv, saj vodi v zmanjšanje gospodarske učinkovitosti. Na drugi strani pa zagovorniki eklektičnega pogleda (kot sta Kindleberger in Minsky) v primeru nastanka finančne krize zagovarjajo državni intervencionizem. Trgi načeloma delujejo, vendar ko se zlomijo, mora država posredovati, da zagotovi stabilnost. Dilema seveda obstaja, da bodo trgi izkoristili to pomoč in delovali manj učinkovito in prevzemali več tveganj, vendar je po mnenju Kindlebergerja to tveganje potrebno sprejeti za javno dobro, ki izhaja iz pojava posojilodajalca v skrajni sili (*lender-of-last-resort*) (Mishkin 1992, 116; Kindleberger 1978).

¹² Npr. t. i. tulipanova manija na Nizozemskem leta 1636 (več o tem v Kindleberger 1978).

¹³ Monetaristični pogled predpostavlja, da so krize imanentni del poslovnega cikla, ki nastanejo kot posledica šoka za gospodarstvo. Šok je v tem primeru bančna panika, ki nastane kot posledica pomanjkanja likvidnosti, slednje pa vodi v izrazit upad gospodarske aktivnosti (Allen in Gale 2007). Nasprotno pa predstavniki eklektičnega pogleda (Kindleberger in Minsky) pravijo, da finančne krize nastanejo ali zaradi izrazitega znižanja cen vrednosti premoženja, bankrota velikih finančnih ali nefinančnih podjetij, deflacije, prekinitve na deviznem trgu ali neke kombinacije teh dejavnikov (Mishkin 1992, 116). Kindleberger (1978) v svoji knjigi *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises* predpostavlja, da so manije in panike posledica neracionalnosti ali psihologije množice. Pravi, da izkušnje iz zgodovine kažejo, da se trgi včasih obnašajo neracionalno in da predstavlja psihologija množic ali histerija najboljše pojasnilo za finančne manije.

Monetaristi osrednjo vlogo pri reševanju kriz podeljujejo centralnim bankam, ki s kapitalskimi injekcijami v bančni sektor spodbudijo okrevanje gospodarstva. Nasprotno pa eklektiki menijo, da bo država z ustreznimi politikami spodbudila potrošnjo in investicije, ki bodo posledično povečale gospodarsko aktivnost. Bistvena razlika med pogledoma je tudi ta, da monetaristi verjamejo, da je kapitalistični sistem stabilen (čeprav podvržen določenim šokom), medtem ko je za zagovornike eklektičnega pogleda le-ta inherentno nestabilen, neravnotežja in brezposelnost pa njegove normalne značilnosti (Gilpin 2001).¹⁴

Kindleberger kot osnovo za razlago značilnosti finančnih kriz črpa iz idej klasičnih ekonomistov (Adam Smith, John Stuart Mill, Irving Fisher), zlasti pa iz del Hymana Minskya in njegove t. i. teorije finančne nestabilnosti finančnih kriz. Minsky je namreč prvi, ki je poskusil pojasniti pojav finančnih kriz in oblikoval model finančnih kriz. Pravi, da so le-te sestavna in neizbežna značilnost kapitalističnega sistema, ki nastanejo kot posledica zunanjšega šoka za gospodarstvo (npr. začetek vojne, uničen kmetijski pridelek, pojav inovacije oz. nove tehnologije, itd). Slednji ustvari priložnost za investiranje (investicijski razcvet ali *boom*), nastopi hitro in občutno povečanje kreditiranja, čemur sledi investiranje v neracionalen in visoko tvegan trg (oblikuje se manija ali mehurček¹⁵). To pripelje do špekulacij in počasnega umika investorjev s trga. Cene začnejo padati, poveča se število bankrotov in mehurček sčasoma poči, kar pripelje do panike. Banke prenehajo posojati, kar povzroči kreditni krč (*credit crunch*). Sledi recesija ali celo depresija. Navsezadnje se panika konča, gospodarstvo začne okrevati, ponovno pa se vzpostavi ravnotežje na trgu (Gilpin 2001, 264–266).

Minskyev model finančnih kriz je bil deležen številnih kritik s strani ekonomistov zaradi njegovega posploševanja značilnosti kriz; vsaka finančna kriza naj bi bila namreč edinstvena in potrebuje svojevrsten model. Kritike so se nanašale tudi na monetaristični pogled, zlasti glede prevelikega poudarka na vlogi monetarne politike in zaradi osredotočenosti na ZDA (DeLong in Eichengreen 2012).¹⁶

¹⁴ Eklektiki pravijo, da je kapitalistični sistem pomanjkljiv, glavna napaka je vpeljana v finančni sistem. Ekonomska stabilnost sama po sebi povzroči nestabilnost; obdobja daljše blaginje spodbudijo banke in druge akterje, da prevzemajo večja tveganja – nastanejo špekulacije. Finančna nestabilnost je tako notranje ustvarjena, ki nato ogrozi celoten sistem (gospodarstvo) (Dymski in Pollin 1992; Ivanova 2012, 59–60).

¹⁵ Ekonomisti uporabljajo termin mehurček, kadar obstaja kakršenkoli odklon od cene premoženja, vrednostnih papirjev ali dobrine, ki ne more biti pojasnjen z ekonomskimi temelji, medtem ko manijo pogosto povezujejo s povečano gospodarsko aktivnostjo (Kindleberger 1978).

¹⁶ Problem pri Kindleberger-Minsky pogledu na finančno krizo je, da ne podata natančne definicije finančne krize, kar vodi do tega, da je lahko uporabljena preveč široko kot razlog za državni intervencionizem, ki pa ni

Enotne definicije pojma finančne krize ni, kljub temu pa je na podlagi tega, kateri vidik njenega učinkovanja je najbolj izražen, finančne krize mogoče razvrstiti v tri osnovne tipe – valutno, bančno in dolžniško krizo. Mrak (2002, 573–574) pravi, da je finančna kriza pogosto kombinacija vseh treh tipov, hkrati pa dodaja, da se slednja običajno izraža v kopičenju ekonomskih neravnotežij, vključno z napihnjnimi vrednostmi premoženja in nerealnim deviznim tečajem domače valute, do česar prihaja v kontekstu poslabšanja v finančnem sektorju in strukturnih problemov v državi. Kriza nastane zaradi nenadne izgube zaupanja v domačo valuto in/ali v domač bančni sistem, pospešijo pa jo dejavniki kot je npr. prekinjen dostop domačih ekonomskih akterjev do tujih virov financiranja. Finančna kriza običajno vključuje velike padce vrednosti premoženja in propade številnih finančnih in nefinančnih poslovnih subjektov.

Čeprav se ekonomisti poslužujejo različnih metod in razlag finančnih kriz, je Minskyev model finančnih kriz še vedno najbolj aplikativen model v MPE (Gilpin je z njim pojasnil nastanek azijske finančne krize iz leta 1997 in njene posledice), pogosto pa se uporablja tudi za razlago razvoja nedavnih dogodkov v luči aktualne globalne gospodarske krize. V nadaljevanju naloge se bom posvetila primerjavi dveh največjih globalnih gospodarskih kriz v moderni zgodovini. Na podlagi analize vzrokov, posledic in načina reševanja krize bom poskušala opredeliti, katere so glavne podobnosti in razlike med krizama z vidika razvoja mednarodne skupnosti.

2.2 Značilnost mednarodne skupnosti v obdobju globalnih gospodarskih kriz

2.2.1 Velika depresija v obdobju 1929–1933

Globalna gospodarska kriza 30. let 20. stoletja, bolje poznana kot velika depresija, velja za najdaljšo, najglobljo in najobsežnejšo krizo v moderni zgodovini človeštva (Grossman in Meissner 2010, 318). Razlogov, zakaj je bila (in še je) velika depresija najhujša gospodarska recesija v industrializiranem svetu, je več, dejstvo pa je, da se ekonomisti še vedno ne morejo popolnoma strinjati o glavnem vzroku te krize. Naj torej omenim vsaj nekaj ključnih.

nujno koristen za gospodarstvo. Na drugi strani pa je monetaristični pogled preveč ozko usmerjen, saj se osredotoča samo na bančne panike in zalogo denarja (Mishkin 1992, 116).

2.2.1.1 Vzroki in nastanek krize

Za začetek globalne gospodarske krize 30. let 20. stoletja se največkrat šteje zlom newyorške borze oktobra 1929. Takrat je namreč prišlo do izrazitega padca vrednosti delnic, ki je sprožil vsesplošno paniko v finančnem sektorju, ta pa se je prenesla v realno gospodarstvo in dodatno poglobila gospodarsko recesijo v naslednjih letih. Toda borzni zlom še zdaleč ni bil glavni ali celo edini razlog za nastanek krize. Te najdemo v razmerah, ki so takrat vladale na trgu – posledicah prve svetovne vojne, finančni nestabilnosti v Nemčiji in sistemu zlatega standarda.

Prva svetovna vojna je močno prizadela svetovno gospodarstvo. Prekinjene in uničene so bile trgovinske in finančne povezave, Amerika pa je postala glavni motor za povojno obnovo svetovnega gospodarstva.¹⁷ Evropska gospodarstva, zlasti Velika Britanija in Francija, so se soočala z visoko zadolženostjo do ZDA zaradi financiranja njihovih vojnih izdatkov med prvo svetovno vojno. Visoka vojna odškodnina je v Nemčiji povzročila finančno nestabilnost in otežila okrevanje njenega gospodarstva, s tem pa posledično v celotni Evropi (Oatley 2008, 16–17).

Evropska gospodarstva so bila tako do poznih 20. let še močno pod vplivom odplačevanja dolgov. V ta namen so si pričela ponovno sposojati sredstva od ZDA, ampak tokrat od privatnih virov financiranja. Ameriške banke so posojale dolarje nemškim posojilodajalcem, ti pa so ta sredstva uporabili za plačila vojne odškodnine, ki so bila nato uporabljena za odplačevanje vojnih dolgov do ZDA. Stabilnost svetovnega gospodarstva je bila tako odvisna izključno od pripravljenosti ameriških bank, da posoja denar Evropi. Do spremembe je prišlo leta 1928, ko ameriški posojilodajalci niso bili več pripravljeni kreditirati Evrope, saj je zvišanje obrestnih mer v ZDA in ameriški borzni mehurček naredilo Ameriko veliko bolj privlačno mesto za investiranje kot Evropo.¹⁸ Prišlo je do obratnega procesa oz. do odliva kapitalskih tokov iz Evrope v ZDA (Oatley 2008, 17).

Dodaten razlog za nastanek krize je predstavljal mednarodni denarni sistem, ki ni bil prilagojen na povojne gospodarske razmere. Evropske države so namreč ponovno vpeljale

¹⁷ Vse do začetka prve svetovne vojne je bila Velika Britanija vodilna gospodarska velesila. Po vojni je to vlogo prevzela ZDA, kot največje proizvodno gospodarstvo in največji svetovni kreditor (Oatley 2008).

¹⁸ Visoka stopnja potrošnje v ZDA, ki je bila v osnovi odvisna od potrošnje v avtomobilski in gradbeni industriji, visoka vrednost naložb in drugi pozitivni ekonomski dejavniki so ustvarili spodbudno okolje za razcvet na ameriški borzi (Crafts in Fearon 2010, 288–289).

sistem zlatega standarda,¹⁹ ki so ga opustile med prvo svetovno vojno, da bi lažje kontrolirale trgovino in finančne tokove in s tem zagotovile potrebna finančna sredstva za vojno. Toda to ni povrnilo pričakovane kredibilnosti v delovanje mednarodnega finančnega sistema, kakršno je imelo pred vojno (Evropska komisija 2009a, 15).

2.2.1.2 Potek in prenos krize

Januarja 1928 je ameriška centralna banka (*Federal Reserve*, FED) končala večletno politiko lahko dostopnih kreditov, ki so botrovali obdobju gospodarskega razcveta, ter začela izvajati bolj restriktivno monetarno politiko. Prodajati je začela državne vrednostne papirje, zvišala diskontno stopnjo in začela zviševati obrestne mere. Z deflacijo borznega mehurčka, ki je podražila bančna posojila za špekulativne namene, je poskušala zmanjšati špekulacije na finančnem trgu, vendar pa je bil učinek ravno obraten. Špekulacije so se dejansko povečale, saj so višje obrestne mere dale pot drugim, nebančnim virom; podjetja so svoje dobičke uporabljala za financiranje posojil borznih posrednikov, investitorji pa so namesto v tujino vlagali v posojila na newyorški borzi (Crafts in Fearon 2010, 290).

Negativne posledice monetarne politike FED so se odrazile v ameriškem gospodarstvu. Zmanjšala se je proizvodnja (zlasti v avtomobilski industriji), padla je splošna raven cen. Nestabilnost se je prenesla tudi na trg vrednostnih papirjev, ko so oktobra 1929 močno padle vrednosti delnic. Investitorji so ugotovili, da se je vrednost njihovih delnic zmanjšala pod vrednost posojila, s katerim so kupili te delnice, ter pričeli množično prodajati svoje vrednostne papirje. To je povzročilo paniko na newyorški borzi, bolje poznano kot 'črni četrtek', ki se je nadaljevala in po petih dneh, 29. oktobra, ustvarila novo paniko, 'črni torek', ko je bilo v enem dnevu prodanih kar 16,4 milijona vrednostnih papirjev – rekord, ki se je obdržal še naslednjih štirideset let (Kindleberger 1986, 104).

Posledica tega je bila, da so zaradi neplačanih posojil številne banke propadle, problemi v finančnem sektorju pa so se prenesli v realno gospodarstvo in močno skrčili gospodarsko aktivnost. Drastično se je zmanjšala domača potrošnja in investicije, tovarne so prenehale proizvajati in začele odpuščati delavce. Povečala se je brezposelnost (Crafts in Fearon 2010).

¹⁹ Do začetka prve svetovne vojne so bili za sistem zlatega standarda značilni visoka rast, stabilna in nizka inflacija, veliki kapitalski tokovi, mobilnost delovne sile ter stabilni menjalni tečaji. Izkušnje po obdobju visoke inflacije po letu 1918 in deflacije med leti 1920 in 1921 so spodbudile vrnitev evropskih držav k istemu sistemu, ki bi zagotovil mednarodno gospodarsko in finančno stabilnost (Crafts in Fearon 2010, 289).

S propadom ameriških bank in prenehanjem mednarodnega kreditiranja se je kriza prenesla v finančne sisteme drugih svetovnih gospodarstev. Glavni kanal, preko katerega se je to zgodilo, je bil sistem zlatega standarda.²⁰ Vlade in centralne banke so z deflacijsko politiko poskušale omejiti problem (ne)zadostnosti monetarnih zalog zlata v svetu, nekatere države, zlasti Francija in ZDA, pa so začele kopičiti zaloge zlata, kar je povzročilo padec cen. Deflacija in brezposlenost, skupaj z borznim zlomom leta 1929, so povečali nezaupanje investorjev v svoje naložbe, ki so jih imeli v različnih finančnih centrih. Slednji so začeli zmanjševati svoje investicije v tistih valutah, ki so jih ocenjevali kot najbolj šibke (Crafts in Fearon 2010; Mrak 2002, 315–335).

Vse to (zmanjšanje povpraševanja, padec cen, brezposelnost in dogajanje v ZDA) pa je pustilo negativne posledice na evropske bančne sisteme. Propad največje avstrijske banke Creditanstalt maja 1931 je bil začetek bančne krize v Evropi. Kmalu zatem so nemške komercialne banke vstopile v krizo, ki pa se je prelila še v druge države. Septembra 1931 je Velika Britanija kot prva država zapustila sistem zlatega standarda. Vrednost sterlinga je nemudoma padla za 30 odstotkov. Sledile so ji druge države, ki so bile tesno povezane z britanskim gospodarstvom (britanske kolonije, Portugalska idr.) ter Avstrija in Nemčija (Evropska komisija 2009a, 19).

2.2.1.3 Posledice krize na svetovno gospodarstvo in ukrepi za reševanje krize

Velika depresija je povzročila največji padec obsega proizvodnje in zaposlenosti v zgodovini industrijskega sveta. Obseg ameriške proizvodnje je med leti 1929 in 1933 padel za 52 odstotkov, v industrijskih gospodarstvih se je BDP zmanjšal za 16,7 odstotkov, stopnja brezposelnosti v ZDA se je povzpela na 25 odstotkov, v Nemčiji pa na 44 odstotkov (Oatley 2008, 17; Crafts in Fearon 2010). Stabilizacija in krhko okrevanje svetovnega gospodarstva je nastopilo šele leta 1933.

Celotno obdobje je zaznamoval vzpon protekcionističnih politik, ki so sledile sprejetju zakona o carini Smoot-Hawley v ZDA leta 1930. Carina je dvignila ameriške uvozne dajatve, zmanjšala sta se ameriški izvoz in uvoz, pomanjkanje ameriških dobrin v državah uvoznicah pa je prizadelo svetovno trgovino (Crafts in Fearon 2010).

²⁰ Sistem zlatega standarda je deloval po principu, da je bila vsaka valuta, vključena v sistem, opredeljena z določeno količino zlata, vsaka država pa je bila odgovorna za prost uvoz in izvoz zlata, da je sistem deloval nemoteno.

Glavna posledica krize je bila množična brezposelnost. Švedska, Norveška in Danska so podobno kot Velika Britanija beležile dvomestno stopnjo brezposelnosti. V Nemčiji so deflacijske politike, ki jih je vlada nadaljevala še po koncu zlatega standarda, vodile do stanja, ko je leta 1933 brez dela ostalo 6 milijonov ljudi, približno dvakrat toliko kot v Veliki Britaniji (Oatley 2008, 17–18).

Ukrepi za izhod iz krize so bili v veliki meri usmerjeni v politike, ki bi ohranile sistem zlatega standarda, namesto da bi zmanjševale brezposelnost ter spodbujale gospodarsko aktivnost.²¹ Izkazalo se je, da je bil ravno izstop iz povojnega mednarodnega monetarnega sistema predpogoj za gospodarsko okrevanje. Leta 1935 je namreč postalo jasno, da so države, ki so devalvirale svoje valute, poslovale bolje od tistih, ki so izvajale nadzor nad menjalnim tečajem. Devalvirane valute so namreč pocenile izvoz in ga naredile konkurenčnejšega do drugih trgovskih tekmecev, poleg tega je ponovna neodvisnost monetarne politike državam olajšala fiskalno konsolidacijo in znižala obrestne mere. Države s plačilnobilančnimi primanjkljaji so tako pobegnile od deflacijskih pritiskov na fiskalno politiko (Eichengreen in Irwin 2009; Crafts in Fearon 2010, 307).

V ZDA je inavguracija Rooseveltove administracije utrla pot paketu vladnih ukrepov za reševanje krize, imenovanem New Deal, k okrevanju ameriškega gospodarstva pa je poleg izstopa iz sistema zlatega standarda (ZDA je iz sistema izstopila leta 1933) pomembno prispevala tudi rehabilitacija bančnega sistema, ki je zaustavila val bankrotov bank in olajšala kreditni krč (Crafts in Fearon 2010).

2.2.2 Aktualna globalna gospodarska kriza

Aktualno globalno gospodarsko krizo mnogi ekonomisti (Brunnermeier 2009; Mrak in Rant 2011) opisujejo kot najhujšo in največjo recesijo po veliki depresiji leta 1929. Kriza, ki se je začela kot finančna kriza, in je prerasla v gospodarsko krizo, kasneje pa se izrazila še kot dolžniška kriza, je povzročila, da so propadle ali bile nacionalizirane nekatere od najbolj uglednih svetovnih finančnih institucij, medtem ko so mnoge druge preživele zgolj zaradi močne podpore s strani vlad in centralnih bank (Helleiner 2011).

²¹ FED je zvišala obrestne mere, da bi zavarovala dolar pred zunanjimi špekulacijami in se tako izognila izgubam v vrednosti zlata (Crafts in Fearon 2010, 292).

2.2.2.1 Neposredni in sistemski vzroki za nastanek krize

Neposredni vzrok za nastanek aktualne globalne gospodarske krize je bil pok nepremičninskega mehurčka v ZDA leta 2007, ki je zaradi naraščajočega deleža neplačanih posojil povzročil hude likvidnostne probleme v ameriškem finančnem sektorju. Panika se je hitro razširila tudi v druge dele sveta in do leta 2008 prizadela finančne institucije po vsem svetu. Kot predpogoj za porast tveganj in asimetričnih informacij v mednarodnem finančnem okolju so služili tudi širši, sistemski vzroki, ki se nanašajo zlasti na delovanje mednarodnega finančnega sistema in povečanje plačilnobilančnih neravnovesij (Mrak in Rant 2011).

Ameriški trg stanovanjskih posojil, ki je bil leta 2005 razdeljen na dva velika segmenta glede na kakovost posojila – na trg prvorazrednih (*prime*) in drugorazrednih posojil (*non-prime*), je deloval po ameriškem poslovnem modelu hipotekarnega bančništva, ki je temeljil na načelu 'posodi in prodaj naprej' (*originate and distribute*).²² Glavni problem je predstavljal način poslovanja na trgu drugorazrednih posojil. Zaradi višje donosnosti so izdajatelji drugorazrednih posojil vlagali v vedno bolj tvegane naložbe, preko listinjenja pa so vrednostne papirje, izdane na podlagi drugorazrednih nepremičninskih posojil, z visokimi bonitetnimi ocenami ponujali institucionalnim investitorjem. Posledica je bila, da je bilo tveganje, povezano s temi instrumenti, podcenjeno. Dodaten pogoj za delovanje poslovnega modela je bilo okolje visoke likvidnosti, ki je udeležencem na trgu dajalo lažen občutek varnosti in zmanjšalo odpor do tveganja.²³ Zaradi tega so banke sprejele večja tveganja, pri odplačevanju najetih posojil njihovih posojilojemalcev pa so se zanašale na vrednost zavarovanja posojila (hipoteke). Prišlo je do občutnega rahljanja standardov posojanja (Rant 2008, 56–58).²⁴

Cene nepremičnin v ZDA so od sredine 90. let kazale eksponenten trend rasti in so do vrhunca leta 2006 zrasle za skoraj 200 odstotkov. Ko so leta 2006 cene nepremičnin začele

²² Bistvo modela je bilo, da so banke na primarnem trgu odobrile nova hipotekarna posojila ter jih nato na drugorazrednem trgu prodajale drugim finančnim institucijam (predvsem državno-sponsoriranim podjetjem ter investicijskim bankam). Te so z listinjenjem – združevanjem denarnih tokov manj likvidnih finančnih instrumentov in preoblikovanje teh v nove, bolj likvidne finančne instrumente (hipotekarne obveznice), za prodajo investitorjem – odkupljenih posojil ustvarjale dolžniške vrednostne papirje za prodajo institucionalnim investitorjem po vsem svetu (Rant 2008, 59).

²³ Takšno okolje je omogočal likviden drugorazredni trg, k izobilju likvidnosti pa so prispevali tudi zunanji dejavniki, kot npr. svetovni presežki prihrankov, ki so se stekali v ZDA, ter agresivna monetarna politika FED, ki je z zniževanjem obrestnih mer po poku internetnega mehurčka leta 2000, v obdobju pred krizo dosegla najnižje obrestne mere v zadnjih 30. letih (Mrak in Rant 2011, 6).

²⁴ Banke in hranilnice so odobravale posojila strankam, ki so bile najmanj kreditno sposobne, po nizkih obrestnih merah ter z možnostjo odloga vračanja posojila. Omogočale so posojila celo ljudem brez rednih dohodkov, brez informacij o njihovi kreditni zgodovini ali z nepopolno dokumentacijo (Mrak in Rant 2011).

padati celo pod vrednost posojil, posojilojemalci niso več želeli odplačevati dolga, zato so raje odstopali od pogodb (Rant 2008; Standard & Poor's 2008). Presežna ponudba nepremičnin, ki je izvirala iz teh predčasnih odstopov, je povzročila dodaten pritisk na znižanje cen in sprožila proces, ki je vodil k skokovitemu porastu zamud in neplačil pri servisiranju posojil. Prišlo je torej do poka nepremičninskega mehurčka, ki se je preko problemov v plačilnih bilancah vodilnih finančnih institucij prenesel v finančni sektor (Mednarodni denarni sklad 2008a).

2.2.2.2 Izbruh in širitev krize

Finančna kriza je prvič resno izbruhnila poleti 2007, ko je francoska banka BNP Paribas zaprla svoje tri investicijske sklade, ki so s kratkoročnimi posojili investirali na drugorazredni hipotekarni trg v ZDA, s pojasnilom, da ne more pravično oceniti prave vrednosti njihovih izplačil. Rezultat je bilo nenadno prenehanje medbančnega kreditiranja, kar je privedlo do hudih likvidnostnih težav številnih finančnih institucij po svetu. V zaostrene razmere so morale poseči centralne banke, ki so z dodatno likvidnostjo poskušale zagotoviti normalno delovanje medbančnega trga (Rant 2008, 62; Evropska komisija 2009a, 9–10).

Marca 2008 je propadla prva izmed petih najpomembnejših investicijskih bank v ZDA, Bear Stearns, ki jo je kupila investicijska banka J. P. Morgan. Jeseni istega leta je prišlo do nacionalizacije dveh največjih hipotekarnih finančnih institucij v ZDA – Fannie Mae in Freddy Mac, sledili pa so bankroti številnih drugih finančnih subjektov (Washington Mutual, Fortis, islandskih bank idr.) (Evropska komisija 2009a, 9; Štiblar 2008, 92).

Do prelomnega trenutka v začetni fazi krize je prišlo s propadom investicijske banke Lehman Brothers, ki je zaradi velikih izgub zaprosila za dokapitalizacijo, vendar ji država prošnje ni ugodila. Banka je bila zato prisiljena podati vlogo za stečaj.²⁵ Stečaj je imel takojšnje posledice, saj je bila Lehman Brothers sistemska pomembna banka, ki je odobrila velik delež nepremičninskih hipotekarnih posojil. Sledili so mu številni prevzemi, nacionalizacije in preoblikovanja finančnih institucij, med drugim je propadla tudi investicijska banka Merrill Lynch. Dodaten udarec za ameriški in svetovni finančni trg je povzročilo reševanje največje ameriške zavarovalnice AIG, kateri je ameriška vlada odobrila 85 milijard dolarjev vredno

²⁵ Z neintervencijo pri padcu banke Lehman Brothers sta FED in ameriška vlada želeli pokazati, da ne bodo v nedogled reševali propadle finančne institucije, saj bi tako nastal prevelik moralni hazard, vendar sta morali zaradi poglobljanja krize že naslednji dan po propadu Lehman Brothers znova posredovati (Štiblar 2008, 93).

posojilo, da bi jo rešila pred bankrotom. Padec AIG s 700 milijoni komitentov po vsem svetu, trilijonom bilančne vsote in 116.000 zaposlenimi bi namreč lahko posredno pripeljal do zloma svetovnega finančnega sistema. Bila je torej prevelika, da bi lahko propadla (*»too big to fail«*) (Štiblar 2008, 92–93; Rant 2008).

Gospodarska kriza se je postopoma začela kazati tudi v Evropi. Kljub prepričanju, da bo evropsko gospodarstvo ostalo pretežno neprizadeto za učinke krize, se je ta percepcija hitro spremenila, ko so se leta 2008 pojavili prvi znaki težav. Finančni sistem, v katerega so bile vključene tako banke, zavarovalnice kot centralne banke evropskih držav, je bil zaradi medsebojne povezanosti mednarodnih finančnih centrov (London, New York, Frankfurt) ter pretiranega vlaganja na ameriškem nepremičninskem trgu močno izpostavljen šokom na drugorazrednem hipotekarnem trgu. Težave so se kazale v številnih državah, zlasti v Veliki Britaniji, Luksemburgu in na Irskem, katere je zajela vse izrazitejša nepremičninska kriza, medtem ko sta se Islandija in Švica soočali predvsem z bančno krizo (Štiblar 2008, 95; Evropska komisija 2009a, 8, 26).

Izpostavljenost držav članic Evropske unije (EU) na ameriško hipotekarno krizo se je prvič resno pokazala z zaprtjem investicijskih skladov BNP Paribas avgusta 2007. V Evropi so se skoraj čez noč izrazito povišale obrestne mere za medbančna posojila, Evropska centralna banka (ECB) pa se je še isti dan odzvala z največjo finančno injekcijo v svoji devetletni zgodovini v višini 95 milijonov evrov za izboljšanje likvidnosti na evropskem bančnem trgu (Cecchetti 2009, 57; Evropska komisija 2009a, 9).

S podobnimi težavami se je soočala tudi britanska hranilnica Northern Rock, ki je septembra 2007 zaprosila za finančno pomoč britansko centralno banko (*Bank of England*). Komitenti so takoj po objavi, da je potrebna pomoč centralne banke, da banko reši pred bankrotom, začeli množično dvigovati denar s svojih računov, kar je povzročilo vsesplošno paniko (Song Shin 2009, 102). Britanska centralna banka je za pomiritev razmer obljubila jamstvo za vse depozite pri banki Northern Rock. Do konca leta sta propadli še dve britanski banki, in sicer HBOS in Bradford & Bingley (Štiblar 2008, 95).

V likvidnostnih problemih so se znašle tudi finančne institucije držav članic EU. Nizozemska, luksemburška in belgijska vlada so prevzele večji del banke in zavarovalnice Fortis, nemška vlada pa je skupaj z največjimi nemškimi bankami s finančno injekcijo na pomoč priskočila

banki Hypo Real Estate. Podobno se je zgodilo tudi v Islandiji, kjer je islandska vlada prevzela 75-odstotni delež v banki Glitnir (*ibidem*).

2.2.2.3 Učinki krize na svetovno gospodarstvo in odzivi na krizo

Posledice krize so najprej občutili na newyorški borzi. Vrednost delnic največje investicijske banke v ZDA, Goldman Saks, je namreč padla za 12,5 odstotkov, borzni indeksi na Wall Streetu pa so padli prek 7 odstotkov. Novembra 2008 so tako dosegli do 40-odstotno nižjo raven v primerjavi s koncem leta 2007 (Štiblar 2008, 93).

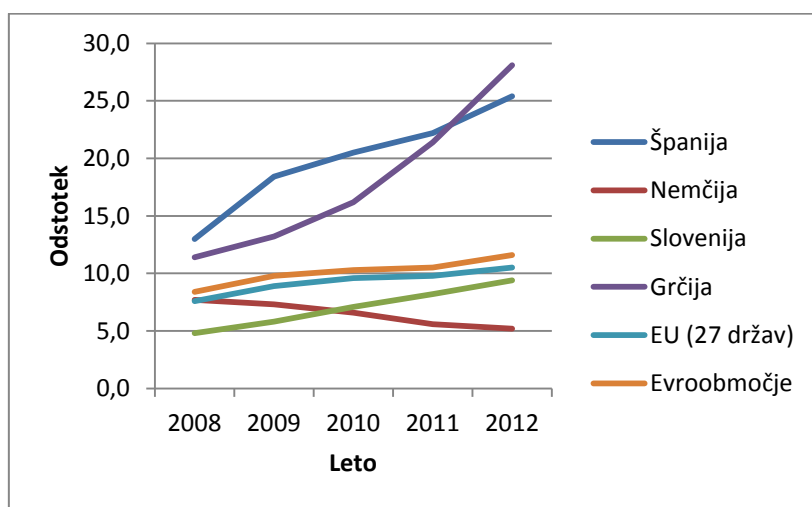
V mesecih, ki so sledili izbruhu krize in v prvi polovici 2009, se je gospodarska aktivnost v ZDA zaradi zaostrovanja pogojev kreditiranja močno zmanjšala. BDP je iz 1,8 odstotka leta 2007 padel na -2,8 odstotkov v letu 2009. Tako rekoč čez noč se je ustavila celotna potrošnja ameriških gospodinjstev in podjetij. Prva je posledice krize čutila avtomobilska industrija, ki predstavlja pomemben del industrijske dejavnosti države. General Motors in Ford sta zabeležila milijardne izgube, delnice prvega pa so v enem dnevu padle za 20 odstotkov (Štiblar 2008, 109). Junija 2009 sta General Motors in Chrysler, dva največja ameriška proizvajalca avtomobilov (poleg Forda), zaradi likvidnostnih težav vložila prošnjo za stečaj. General Motors je bila največja industrijska korporacija, ki je kadarkoli bankrotirala v ZDA (Clark 2009). Država je korporaciji priskočila na pomoč z 22 milijonov vredno finančno injekcijo, v zameno pa je ameriška zakladnica postala lastnik 60 odstotkov delnic podjetja. Med letoma 2008 in 2009 je panožna prodaja padla za 27 odstotkov, vendar je v naslednjih letih avtomobilska industrija zopet okrevala. Ameriško gospodarstvo je zabeležilo tudi povišanje stopnje brezposelnosti na skoraj 10 odstotkov (kar je bila najvišja stopnja brezposelnosti v zadnjih 15 letih) (Evropska komisija 2009a, 186; Factiva 2012).

Na svetovni ravni je zaradi dinamičnih povezav, ki so deloma rezultat deregulacije in odstranitve čezmejnih ovir pri finančnem poslovanju, propadlo vse več finančnih institucij. Vlade so se aktivno vključile v reševanje svojih bank in drugih sektorjev gospodarstva, zmanjšali so se mednarodni trgovinski tokovi, kriza pa je dosegla tudi druge dele sveta (Shahrokhi 2011, 204).²⁶

²⁶ Japonsko gospodarstvo se je skrčilo na -6,2 odstotkov BDP v letu 2009, Kitajska in Indija pa sta čutili posledice v zmanjšanju povpraševanja v izvoznem sektorju, vendar je njuno gospodarstvo še naprej beležilo pozitivno rast. Trgovina namreč predstavlja le majhen delež njunega gospodarstva. Zmanjšali so se finančni prilivi po vsej Latinski Ameriki, nižanje cen goriva in nafte je pod pritisk potisnilo gospodarstva Bližnjega Vzhoda, afriške države pa je prizadelo nižanje cen dobrin (Mednarodni denarni sklad 2009, 63–71).

Najhuje je aktualna globalna gospodarska kriza prizadela države članice EU. Zaradi pomanjkanja likvidnosti je bilo prekinjeno medbančno poslovanje, številne evropske vlade pa so morale razširiti javna sredstva za reševanje propadlih bank, vključno s poroštvi za depozite, in uporabiti denarna ter fiskalna orodja za podporo bankam (Mednarodni denarni sklad 2008b, 19–20). Omejena kreditna aktivnost bank je krizo prenesla v realni sektor. Pomanjkanje finančnih sredstev je podobno kot v ZDA najprej prizadelo gradbeništvo in avtomobilsko industrijo. V okviru avtomobilske industrije se je prodaja v Španiji zmanjšala za 22 odstotkov, v Italiji za 12 in v Franciji za 8 odstotkov. Številni proizvajalci so začeli zapirati obrate in odpuščati delavce. Gospodarska aktivnost se je skrčila, v letu 2009 pa dosegla najnižjo raven v zadnjih desetih letih (Jackson 2009). Močno se je povečala brezposelnost; do leta 2012 je le-ta znašala 10,5 odstotkov v EU in 11,4 odstotkov v evroobmočju, z rekordno 25-odstotno stopnjo brezposelnosti v Španiji ter 24,3-odstotno v Grčiji (Eurostat 2013b).²⁷

Graf 2.1: Stopnja brezposelnosti v EU v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013b).

Toda največje posledice krize so šele prišle. Leta 2009 je namreč zaradi pritiskov na mednarodnih finančnih trgih in s tem pomanjkanja likvidnosti v evropskem bančnem sektorju v evroobmočju izbruhnila dolžniška kriza (glej 3. poglavje) (Mednarodni denarni sklad 2011).

²⁷ Omeniti velja, da je bilo pred izbruhom krize poleti 2007 stanje na trgu dela EU relativno dobro. Stopnja zaposlenosti je bila okoli 68 odstotkov celotne delovne sile in se tako približevala cilju 70 odstotkov, ki si jih je zadala EU z Lizbonsko pogodbo (Evropska komisija 2009a, 35).

Reševanja krize, zlasti v bančnem sektorju, so se države sprva lotile posamično. Ko pa se je jeseni 2008 situacija na globalnem finančnem trgu dodatno zaostila, so se odločile za sistemski pristop. Z usklajenim pristopom je šest vodilnih svetovnih centralnih bank, med njimi tudi britanska centralna banka, ECB in ameriška centralna banka, znižalo svoje obrestne mere za 0,5 odstotka (BBC News 2008). Ameriška vlada se je z monetarno politiko, ki je bila usmerjena v zagotavljanje zadostne likvidnosti finančnim institucijam, vključila v reševanje Bear Stearns, zavarovalnice AIG in državno-sponzoriranih podjetij Fannie Mae in Freddie Mac. Dostop do finančnih sredstev pa je omogočila celo nefinančnim podjetjem (Helleiner 2011). Oktobra 2008 je vzpostavila instrument za nakup slabih terjatev oz. neke vrste slabo banko (*Troubled Asset Relief Program*, TARP), s katerim naj bi finančno ministrstvo kupilo 700 milijard dolarjev vrednih drugorazrednih hipotekarnih sredstev od problematičnih finančnih institucij – sredstva, ki so bila kasneje uporabljena za dokapitalizacijo bank. Bančni stresni testi, ekspanzivne fiskalne politike, paket fiskalnih spodbud in drugi ukrepi za stabilizacijo gospodarstva so sledili v naslednjih letih (Mishkin 2011).

Podobno se je dogajalo v EU. Evropska komisija (EK) je oktobra 2008 odobrila več kot 3,5 bilijonov evrov pomoči za reševanje bančnega sektorja (za dolžniške garancije, dokapitalizacije, garancije za medbančne naložbe, zagotavljanje likvidnosti in obravnavanje slabih terjatev, garancije za depozite v bankah – v številnih državah, tudi v Sloveniji, na neomejeno vrednost) (Rant 2008). Za spodbujanje gospodarske rasti je oblikovala Evropski načrt za oživitev gospodarstva (*European Economic Recovery Plan*, EERP) – kombinacijo fiskalnih ukrepov in strukturnih reform (Evropska komisija 2009a, 5, 62–67).

Države so za vse omenjene ukrepe angažirale javna sredstva in z njimi prevzemale tveganja, ki so se v minulih letih nakopičila v finančnih institucijah. To so počele v obsegu, ki mu po drugi svetovni vojni ni mogoče najti primerjave. Pri tem so se nekatere tudi same znašle v težavah, saj so obveznosti finančnih institucij načele vzdržnost njihove plačilne bilance in jim na mednarodnih finančnih trgih ni več uspelo pridobiti sredstev za financiranje tekočih primanjkljajev (kot npr. Islandiji) (Rant 2008, 55–56).

2.2.3 Primerjava velike depresije in aktualne globalne gospodarske krize

Aktualna globalna gospodarska kriza je najgloblja in najobsežnejša kriza po veliki depresiji v 30. letih 20. stoletja. Prav zaradi njenih globalnih učinkov na svetovno gospodarstvo je aktualna kriza edina, ki jo lahko vzporejamo z veliko depresijo iz leta 1929.

Pri analiziranju dveh največjih globalnih gospodarskih kriz v novejši zgodovini ugotovimo, da med krizama obstajajo tako mnogotere podobnosti kot tudi razlike. Glavne vzporednice med veliko depresijo leta 1929 in aktualno globalno gospodarsko krizo najdemo zlasti v vzrokih in geografski razsežnosti kriz. Obe sta se namreč pojavili po obdobju razcveta oz. *booma*, ki je bil posledica povečanja kreditiranja in denarnih sredstev, rasti cen premoženja, pretiranega zaupanja vlagateljev ter prevzemanja visokih tveganj. Sprožilni dejavnik obeh kriz so bili dogodki v ZDA, čeprav so bili resnični razlogi in neravnovesja bolj kompleksni in bolj globalni. Prav tako sta se obe krizi razširili mednarodno in negativno vplivali na celotno svetovno gospodarstvo. Glavni kanal prenosa v realno gospodarstvo je bila v obeh primerih stiska v finančnem sektorju, kateri je sledila poglobljena recesija v realnem gospodarstvu. Prav tako se je v obeh krizah občutno povišala stopnja brezposelnosti, čeprav se je le-ta v času velike depresije bistveno bolj povečala (25-odstotna v ZDA in skoraj 30-odstotna v Evropi) (Evropska komisija 2009a, 14–16).

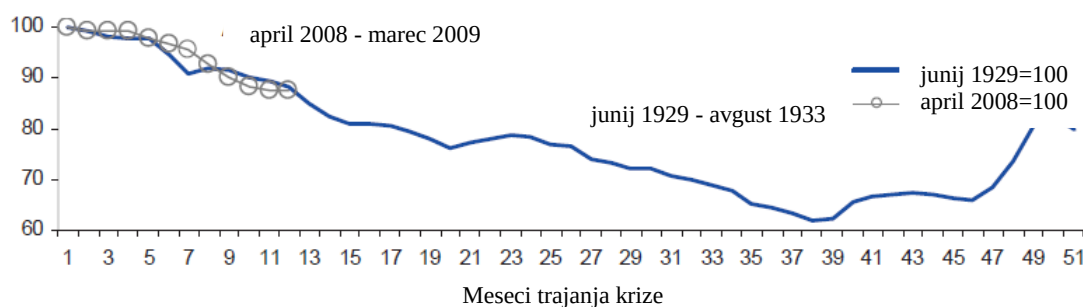
Graf 2.2: Padec svetovne trgovine v času velike depresije 1929-1933 (levi graf) in aktualne globalne gospodarske krize 2008-2009 (desni graf)

Vir: Eichengreen in O'Rourke v Evropska komisija (2009a, 16).

Kljub podobnosti pa obstajajo tudi bistvene razlike med krizama. Statistični podatki kažejo, da naj bi bila recesija iz 30. let bolj raztegnjena, njeno širjenje po največjih gospodarstvih pa počasnejše v primerjavi z aktualno krizo. V obdobju aktualne globalne gospodarske krize je bil padec svetovne trgovine in cen premoženja tako silovit, krčenje gospodarske aktivnosti pa tako hitro in sinhrono, da v zgodovini ne obstaja veliko primerov kriz s podobnimi značilnostmi oz. posledicami (Eichengreen in O'Rourke 2009). Aktualna kriza se je torej razvila bistveno hitreje od velike depresije (Graf 2.2). Druga razlika je, da so bila 30. leta zaznamovana z močnim in vztrajnim zniževanjem splošne ravni cen, kar je povzročilo ostre deflacijske vzgibe, ki so temeljili na restriktivnih politikah, medtem ko v primeru aktualne krize ni prišlo do večjih nihanj v stopnji inflacije (Evropska komisija 2009a, 17). Kljub silovitejšim posledicam krize je v obdobju aktualne gospodarske recesije opaziti manjši upad svetovne industrijske proizvodnje kot v času velike depresije (Graf 2.3).

Graf 2.3: Svetovna industrijska proizvodnja v obdobju velike depresije in aktualne krize

Vir: Evropska komisija (2009a, 16).

V nasprotju s politikami velike depresije, ki so zagovarjale sistem zlatega standarda, so prizadete države aktualno krizo reševale z vrsto ekspanzivnih politik (TARP v ZDA, EEPR v EU). Z zagotavljanjem likvidnosti so preprečile zlom celotnega finančnega sistema, pomembno vlogo pa je imel tudi sistemski pristop h krizi. Prav slednje predstavlja tudi eno izmed ključnih razlik s stališča razvoja mednarodne skupnosti med krizama.

Izkušnje iz velike depresije tako kažejo, da je bila šibka in pogosta kontraproduktivna politika deloma posledica pomanjkanja mednarodnega sodelovanja in koordinacije glede ključnih ekonomskih zadev ter šibke vloge mednarodnih institucij (kot sta Društvo narodov in Banka za mednarodne poravnave). Te so takrat šele nastajale in niso imele večjega ugleda oz. moči. Ravno nasprotno pa velja za mednarodno skupnost in evropski prostor v 21. stoletju. Pri reševanju aktualne krize gre namreč za tesno sodelovanje držav, institucionalizirano v EU s

skupnim trgom in skupno valuto, kar predstavlja ključno razliko glede na gospodarsko in politično arhitekturo Evrope v 30. letih 20. stoletja; ter drugih mednarodnih organizacij, zlasti MDS (Evropska komisija 2009a, 19–20).

Pri primerjanju obeh gospodarskih kriz gre torej opaziti temeljne razlike v strukturi gospodarstva, stopnji globalizacije, finančni inovaciji, tehnološkem napredku, razvoju institucij ter oblikovanju ekonomskih politik in razmišljanja (Evropska komisija 2009a, 14). Kateremu dejavniku posvečamo največ pozornosti, je seveda odvisno od vsakega raziskovalca samega, dejstvo pa je, da je zame s stališča aktualne globalne gospodarske krize zanimiv prav institucionalen razvoj mednarodne skupnosti v odnosu do države. V nadaljevanju se bom zato posvetila procesu evropske integracije in njegovim implikacijam za delovanje držav.

3 RAZVOJ EVROPSKE INTEGRACIJE OD EVROPSKE GOSPODARSKE SKUPNOSTI DO EKONOMSKE IN MONETARNE UNIJE

EU je rezultat gospodarskega in političnega povezovanja in sodelovanja evropskih držav, ki se je začelo zaradi potrebe po ustanovitvi skupnega trga za premog in jeklo, kasneje pa se razvilo v ekonomsko in politično regionalno integracijo s skupnimi institucijami na nadnacionalni ravni ter skupnimi politikami. Čeprav EU pogosto primerjajo z drugimi mednarodnimi organizacijami, se od njih močno razlikuje tako po obliki kot po obsegu delovanja. EU je zaradi njene nadnacionalne strukture edinstvena entiteta v mednarodni skupnosti oz. t. i. *sui generis* subjekt mednarodnih odnosov, saj po svojih lastnostih ne spada v nobeno izmed standardnih kategorij političnih ureditev, bodisi z vidika nacionalnih političnih sistemov bodisi z vidika mednarodnih organizacij. Pomembna lastnost strukture EU je namreč prenos dela suverenosti z nacionalne ravni držav članic na nadnacionalno raven EU. Lajh in Kajnc (2009, 18) pravita, da ima takšna kompleksnost in svojstvenost EU, ki izhaja iz kombinacije medvladnih in supranacionalnih elementov ureditve,²⁸ korenine v zgodovinskem razvoju integracije in se kaže zlasti v institucionalnem razumevanju procesov evropskega integriranja.

3.1 Proces evropske integracije

Osnovna predpostavka ekonomske teorije integracije je, da se države povezujejo v ekonomsko integracijo z namenom odprave različnih ekonomskih in političnih ovir za razvoj medsebojnega gospodarskega sodelovanja. Na podlagi tega se je v teoriji razvila klasifikacija, ki glede na liberalizacijo mednarodne menjave in poglobljanja mednarodnega ekonomskega sodelovanja razlikuje med petimi stopnjami integracijskega procesa (Balassa v Arah 1995):

- 1) *področje (cona) proste trgovine*: odprava carinskih in količinskih omejitev med članicami integracije, države ohranijo samostojno carinsko politiko do držav nečlanic;

²⁸ Teorija medvladnega sodelovanja ali intergovernmentalizem predstavlja obliko ureditve, v kateri države medsebojno sodelujejo na področjih, ki so v njihovem skupnem interesu, hkrati pa pri sprejemanju odločitev ohranjajo nacionalno suverenost. Supranacionalizem na drugi strani označuje obliko sodelovanja med državami, ki deloma predajajo suverenost oz. nadzor nad razvojem in obsegom sodelovanja na drugo, višjo raven. To pomeni, da države dopuščajo možnost, da bodo v tem procesu sodelovanja morebiti preglasovane in obvezane k izvajanju skupnih odločitev, ki bodo lahko proti njihovi volji in preferencam. EU lahko glede na način odločanja umestimo med psevdo federalno državo (odločitve sprejemajo supranacionalne institucije) in mednarodno organizacijo (odločitve sprejemajo države soglasno prek medvladnih pogajanj) (Lajh in Kajnc 2009, 17–18).

- 2) *carinska unija*: prost pretok blaga znotraj zveze, ne glede na izvor, in skupna carinska tarifa do držav nečlanic;
- 3) *skupen (notranji) trg*: poleg trgovinskih omejitev so odpravljene tudi omejitve gibanja proizvodnih faktorjev – odprava fizičnih in fiskalnih ovir;
- 4) *ekonomska unija*: harmonizacija nacionalnih ekonomskih politik, razen monetarne – prost pretok blaga in proizvodnih dejavnikov;
- 5) *ekonomska, monetarna in (politična) unija*: enotna monetarna, fiskalna in socialna politika ter oblikovanje nadnacionalnih organov za sprejemanje skupnih politik in odločitev.

O poglobljanju sodelovanja v EU, tj. o institucionalizaciji razvoja medvladnega sodelovanja in skupnih politik, prvič govorimo z vzpostavitvijo carinske unije. S širjenjem področij delovanja znotraj integracije (kar so spremljale ustrezne institucionalne spremembe) je prišlo do prehajanja iz nižje na višjo raven integriranosti, z vzpostavitvijo Ekonomske in monetarne unije (EMU) pa je EU dosegla najvišjo stopnjo ekonomske integriranosti. Sočasno s procesom poglobljanja se je odvijal tudi proces širitve – tako v smislu pridruževanje novih članic kot v smislu širjenja področij sodelovanja med državami članicami (Lajh in Kajnc 2009, 20–25).

3.1.1 Nastanek Evropskih skupnosti in pot do notranjega trga

Ideja o politični in gospodarski združitvi Evrope je bila prisotna skozi mnoga stoletja. Do začetka združevanja na evropskem kontinentu pa je prišlo po drugi svetovni vojni. To je predstavljalo edinstven napredek v evropski zgodovini, saj je bila pred tem Evropa razdeljena v številnih vidikih (različni jeziki, kultura, oblike vladavine idr.) (Ješovnik 2000, 12–13).²⁹

O konceptu evropskega združevanja je govoril že britanski premier Winston Churchill (ustanovitev t. i. 'Združenih držav Evrope'), čeprav velja za idejnega očeta evropske skupnosti Robert Schuman, francoski zunanji minister, ki je leta 1950 skupaj z Jeanom Monnetom predstavil načrt za izgradnjo nove Evrope. Schuman je v svoji deklaraciji predlagal oblikovanje skupnega trga v dveh pomembnih gospodarskih panogah, ki so ju do tedaj

²⁹ Nacizem, blokavska delitev in nastanek 'železne zaves' so glavni dejavniki, ki so spodbudili evropsko povezovanje. Zaradi strahu pred ponovnimi spopadi in nujnosti obnove evropskih gospodarstev so države začele iskati nove oblike mednarodnega sodelovanja za zagotavljanje trajnega miru in blaginje (Lajh in Kajnc 2009).

uporabljali v vojaške namene, in sicer v industriji premoga in jekla, trg in proizvodnjo surovin pa bi nadzorovala nadnacionalna institucija (Moussis 1999, 30).³⁰

Schumanov predlog je podprlo šest zahodnoevropskih držav; Francija, Nemčija, Italija, Belgija, Nizozemska in Luksemburg, ki so 18. aprila 1951 v Parizu podpisale pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo (ESPJ). Pogodba je predvidela odpravo raznih trgovinskih ovir, oblikovanje skupnega trga za pretok jekla in premoga, med drugim tudi prost pretok kapitala in delovne sile iz obeh sektorjev. ESPJ je bila bistveno drugačna od drugih mednarodnih organizacij, ki so bile vzpostavljene po drugi svetovni vojni (GATT, MDS, Svet Evrope), prav zaradi njene nadnacionalne institucionalne zgradbe (Visoka oblast – predhodnica EK, Svet ministrov, Skupščina in Sodišče) (Ješovnik 2000, 14–16).

Pozitivni rezultati medsebojnega sodelovanja v okviru ESPJ (večja stabilnost, trajnostna oskrba s surovinami in visoka gospodarska rast v državah članicah) so spodbudili željo po tesnejšem političnem in gospodarskem sodelovanju. Države članice ESPJ so tako 25. marca 1957 v Rimu podpisale pogodbi o ustanovitvi dveh novih skupnosti – Evropske skupnosti za atomsko energijo (EURATOM) in Evropsko gospodarsko skupnost (EGS), ki danes pod imenom Evropska skupnost (ES) predstavlja temelj prvega stebra EU. Z ustanovitvijo EGS so države članice oblikovale skupni trg (Lajh in Kajnc 2009, 18–19).

Uspeh Evropskih skupnosti je k približevanju spodbudil tudi druge države, zlasti Veliko Britanijo. Zaradi francoskega nasprotovanja priključitvi Velike Britanije je do prve širitve prišlo šele po odstopu francoskega predsednika de Gaulla, ko so leta 1973 v Skupnosti poleg Velike Britanije vstopile še Danska in Irska (Moussis 1999, 34–35). V 60. in 70. letih ni prišlo do večjih napredkov v procesu poglobljanja evropske integracije, so pa države članice racionalizirale delovanje evropskih institucij in leta 1965 z Združitveno pogodbo (*Merger Treaty*) združile organe Skupnosti v enoten Svet ministrov in enotno Komisijo.³¹

³⁰ Schuman je želel gospodarsko in politično povezati dve tradicionalni tekmeči, Francijo in Nemčijo, povezovanje pa naj bi temeljilo na dejanski solidarnosti med evropskimi narodi. Države članice se na ta način niso odpovedale svoji suverenosti v prid skupni evropski državi, ampak so morale v prvi vrsti le opustiti dogmo o nedeljivosti suverenosti in tako pristati na skupno upravljanje določenih področij (Moussis 1999, 30).

³¹ Najbolj je to prišlo do izraza pri spremenjen načinu odločanja. Rimska pogodba je namreč predvidevala, da se po letu 1966 v Svetu ministrov zamenja sprejemanje odločitev s soglasjem za sistem kvalificirane večine. Francija tako ne bi mogla več blokirati predlogov Komisije in bi lahko bila preglasovana v občutljivih vprašanjih, zaradi česar je francoska vlada odpoklicala njihovega predstavnika iz Bruslja. 'Politika praznega stola' je sprva ohromila delovanje institucij Skupnosti, njena razrešitev v obliki Luksemburškega kompromisa pa je učinkovala kot korak nazaj k medvladnemu odločanju v Skupnosti in upočasnila integracijski proces (Lajh in Kajnc 2009).

Carinska unija, ki je bila vzpostavljena leta 1968, je sicer pozitivno vplivala na proces ekonomske integracije, vendar pa je po naftni krizi leta 1973 in 1979/80 nastopilo obdobje evroskepticizma. Države so ponovno začele uvajati protekcionistično politiko, da bi stabilizirale domača gospodarstva. V 80. letih se je proces integracije ponovno okrepil. Nastopil je drugi in tretji krog širitev. Po vzpostavitvi demokratične oblasti v Grčiji, na Portugalskem in v Španiji so te države vložile prošnjo za članstvo v ES. Prva je vstopila Grčija leta 1981, Španija in Portugalska pa sta ji sledili leta 1986 po večjih pogajalskih zapletih zaradi zadržkov Francije, Italije in Grčije (Ješovnik 2000, 19–24).

Pomemben napredek v evropskem integracijskem procesu je prinesla Enotna evropska listina (EEA), katero so države članice podpisale leta 1986 v Luksemburgu. EEA je prva pomembno revidirala Rimske pogodbe in sprožila potrebne institucionalne reforme, ki so omogočile dokončanje notranjega trga. S sprejemom EEA so se države članice zavezale, da bodo do konca leta 1992 postopno oblikovale notranji trg. V ta namen je EK pod vodstvo Jacquesa Delorsa leto prej pripravila Belo knjigo o potrebnih prilagoditvah nacionalnih zakonodaj zahtevam uvajanja notranjega trga (Ješovnik 2000, 24).

Po več kot leto dni trajajočih pogajanjih na dveh vzporednih medvladnih konferencah so se predstavniki držav članic decembra 1991 dogovorili o pogodbi, ki predstavlja enega pomembnejših mejnikov EU. Pogodba o Evropski uniji (PEU), ki je bila podpisana 7. februarja 1992 v Maastrichtu, je vzpostavila tristebno strukturo EU – poleg prvega (Evropske skupnosti) je postavila še drugi in tretji steber – Skupno zunanjo in varnostno politiko (SZVP) ter Pravosodje in notranje zadeve. Znatno je revidirala predhodne temeljne pogodbe, vključno s preimenovanjem EGS v Evropsko skupnost in enotno poimenovanje integracije kot EU. Temeljni cilj Maastrichtske pogodbe je bil nadgraditi enotni evropski trg z ekonomsko in monetarno unijo. Opredelila je vsebino in organizacijo EMU ter predvidela njeno postopno uresničitev v treh fazah, katerih cilj je bila uvedba skupne valute v članicah EMU. Prvi steber, ki se ukvarja s tem, je zato nadnacionalne narave, kar ga bistveno razlikuje od drugega in tretjega stebra, ki sta namreč še vedno vodena meddržavno in torej izključno v domeni držav (Lajh in Kajnc 2009; Ješovnik 2000).

Maastrichtska pogodba je torej prinesla korenite reforme v EU, ki so bile med drugim tudi posledica pritiskov globalizacije na nacionalna gospodarstva in političnih sprememb v srednji in vzhodni Evropi. Toda določene zadeve so ostale nepojasnjene, npr. vprašanje širitve na

nekdanje socialistične države srednje in vzhodne Evrope. Zato je Evropski svet na vrhu v Kopenhagenu decembra 1993 določil kriterije za širitev oz. vstop novih držav v EU,³² slednja pa se je v četrti širitvi leta 1995 razširila na Avstrijo, Švedsko in Finsko (Lajh in Kajnič 2009).

Tabela 3.1: Ključne pogodbe pri razvoju Evropske unije

Leto	Pogodba	Glavna vsebina
1951/1952	Pariška pogodba	Regulacija proizvodnje premoga in jekla v državah članicah; vzpostavitev nadnacionalnih institucij
1957/1958	Rimske pogodbe	EGS – vzpostavitev carinske unije (odprava vseh carin znotraj unije in vzpostavitev skupnih carinskih dajatev); načrti za skupni trg in skupno politiko; EURATOM – sodelovanje pri jedrski energiji
1986/1987	Enotna evropska listina	Odprava necarinskih ovir za gibanje ljudi, dobrin, storitev in kapitala; zunanje politično sodelovanje vključeno v določila pogodbe
1992/1993	Pogodba o Evropski uniji (Maastrichtska pogodba)	Nastanek EU in tristrane strukture - Evropska skupnost, SZVP ter Pravosodje in notranje zadeve; vzpostavitev Ekonomske in monetarne unije
1997/1999	Amsterdamska pogodba	Različne institucionalne reforme; Visoki predstavnik EU za SZVP; določila za povečano sodelovanje
2001/2003	Pogodba iz Nice	Reforma EK in Sveta EU (glasovalne večine); razširitev večinskega glasovanja
2004	Pogodba o Ustavi za Evropo (ratifikacija neuspešna)	Poenostavitev pogodb; vključitev v Evropsko listino o temeljnih pravicah; vzpostavitev mesta predsednika Evropskega sveta in Visoki predstavnik EU za SZVP
2007/2009	Lizbonska pogodba	Enotna pravna osebnost; uvedba institucionalnih sprememb Ustavne pogodbe; opustitev ustavne simbolike; odprava tristrane sestave (ohrani se posebna narava SZVP)

Vir: Best in Christiansen (2008, 322).

Maastrichtsko pogodbo je nadgradila in dopolnila Amsterdamska pogodba iz leta 1997. Amsterdamska pogodba temelji na treh stebrih, ki pa jih bolj konsolidira. Eden izmed ključnih ciljev pogodbe je bila institucionalna reforma EU, ki bi omogočila nadaljnjo širitev. Toda nepopolnost institucionalnih rešitev na ravni EU je spodbudila pripravo nove pogodbe, ki so jo države članice dogovorile v Nici, 26. februarja 2001. Pogodba iz Nice je spremenila PEU in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES), vendar ni igrala pomembne vloge

³² Kopenhagenski kriteriji od države zahtevajo, da: a) v državi vlada stabilna demokracija, b) država spoštuje človekove pravice, c) ima konkurenčno tržno gospodarstvo in d) mora biti sposobna prevzeti pravni red Skupnosti (Evropska komisija 2013d).

pri poglobljanju procesa ekonomske integracije. Pomenila je predvsem institucionalno pripravo na največjo širitev v zgodovini EU. S spremembo pravil glasovanja v EU, širitvijo področij odločanja na osnovi kvalificirane večine, spremembo velikosti institucij in razdelitev glasov znotraj njih, je EU odprla pot petemu krogu širitve (Lajh in Kajnc 2009).

1. maja 2004 je v EU vstopilo deset novih držav članic: Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija. Peta širitev se je razlikovala od vseh predhodnih širitiv. Posebna je bila že zaradi velikega števila prosilk, ki so se naenkrat pogajale z EU. Njihova zgodovinska, geopolitična, kulturna in družbena situacija je bila zelo raznolika. Imele so nizko stopnjo gospodarskega razvoja, ki ni bila primerljiva niti s perifernimi državami EU, poleg tega pa nobena, razen Malte in Cipra, ni imela vzpostavljenih demokratičnih institucij in delujočega tržnega gospodarstva (Fala v Mehikić in Šabič 2008). Iz procesa evropske integracije so bile v celoti izključene in so bile del integracije znotraj Sovjetske zveze (Estonija, Litva, Latvija) ali pa so bile pod sovjetsko okupacijo oz. dominacijo. Šest držav je bilo novonastalih (Estonija, Latvija, Litva, Češka, Slovenija, in Slovaška) in so članstvo v EU videle kot zaščito svoje neodvisnosti (Cameron v Mehikić in Šabič 2008). 1. januarja 2007 sta se pridružili še Bolgarija in Romunija. Šesta širitev pa je potekala 1. julija 2013, ko je v EU kot zadnja vstopila Hrvaška.

Tabela 3.2: Prikaz širitvenega procesa v EU

Širitev	Leto	Država
Ustanovitev ES	1951	Nemčija, Francija, Italija, Belgija, Nizozemska, Luksemburg
Prva širitev	1973	Velika Britanija, Irska, Danska
Druga širitev	1981	Grčija
Tretja širitev	1986	Španija, Portugalska
Četrta širitev	1995	Avstrija, Švedska, Finska
Peta širitev	2004	Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška, Litva, Latvija, Estonija, Slovenija, Ciper, Malta
	2007	Bolgarija, Romunija
Šesta širitev	2013	Hrvaška

Vir: Kumar in Zajc Kejžar (2010).

Prizadevanje za tesnejšo politično integracijo so države izrazile v Pogodbi o Ustavi za Evropo, ki so jo podpisale leta 2004, ki pa zaradi zavrnitve na referendumih v Franciji in na Nizozemskem nikoli ni stopila v veljavo. Posledica je bila dogovor o manj ambiciozni Lizbonski pogodbi, ki so jo države članice potrdile 13. decembra 2007, vendar je bila zaradi

nasprotovanja irskih državljanov ratificirana šele 1. decembra 2009. Lizbonska pogodba je ohranila institucionalne spremembe ustavne pogodbe, odpravila tristebno strukturo Unije in poverila državam članicam moč, da legalno in formalno končajo članstvo v EU (Lajh in Kajnc 2009, 28). Tega sicer do sedaj ni storila še nobena država članica, čeprav so bile v luči dolžniške krize v evroobmočju prisotne špekulacije glede članstva Grčije v EU/EMU.

3.1.2 Oblikovanje Ekonomske in monetarne unije

O podobni dinamiki procesov poglobljanja in širitve govorimo tudi v primeru monetarnega povezovanja. EMU predstavlja zadnjo fazo v procesu ekonomske integracije in je rezultat dveh medsebojno povezanih procesov – ekonomske in monetarne integracije. Evropsko povezovanje je sprva pripeljalo do vzpostavitve skupnega notranjega trga, šele z oblikovanjem monetarne unije leta 1999 pa sta se ta dva procesa evropske integracije uskladila in povezala v celoto – EMU (Kumar in Zajc Kejzar 2010). Razloge, zakaj se države povezujejo v ekonomske integracije, sem predstavila že v prejšnjem podpoglavju, z vidika pričujočega magistrskega dela pa so pomembni tudi razlogi za vključitev v monetarno unijo.

Vsaka država ima v izhodišču monetarno suverenost, kar pomeni, da ima neomejeno pravico vodenja in urejanja monetarne politike – lastno valuto, neodvisno monetarno politiko, lastno centralno banko in neodvisno politiko deviznega tečaja. Z vstopom v monetarno integracijo pa država prenese svojo monetarno suverenost na nadnacionalno institucijo. To ima v osnovi določene prednosti/koristi, seveda pa tudi slabosti/stroške. Lastna valuta ima za državo simboličen pomen, možnost vodenja neodvisne monetarne politike ji omogoča vodenje ustrezne makroekonomske politike (npr. regulacija obrestnih mer), s ciljem stabiliziranja gospodarstva in/ali pospeševanja gospodarske rasti. Vodenje samostojne tečajne politike državi omogoča vzdrževati mednarodno konkurenčnost gospodarstva in zunanje ravnotežje. Na drugi strani se koristi, ki izhajajo iz monetarne unije, nanašajo na odpravo tveganj in stroškov pri spremembah deviznih tečajev, odpravo stroškov konverzij med valutami držav članic, večjo transparentnost cen in stabilnost valute, kar omogoča nižjo inflacijo, nižje obrestne mere in pospešeno gospodarsko rast. Države članice EU so se torej odločile za vstop v EMU, ker so presodile, da pričakovane koristi presegajo pričakovane stroške vključevanja (Lavrač 2002).³³

³³ Prav tako so upoštevale 'trikotnik monetarne nekonsistentnosti', ki se nanaša na razmerje med neodvisno monetarno politiko, fiksnim sistemom deviznega tečaja in liberalizacijo mednarodnih kapitalskih tokov.

V zgodovini evropskega integracijskega procesa je monetarna integracija zaostajala za ekonomsko. Prvi resnejši poskus monetarne integracije evropskih držav predstavlja Wernerjevo poročilo iz leta 1970, ki je vsebovalo tristopenjski načrt oblikovanja ekonomske in monetarne unije v naslednjih desetih letih. Ta poskus je zaradi neugodnih mednarodnih okoliščin (razpad brettonwoodskega mednarodnega monetarnega sistema, naftna kriza) in zaradi nezadostne pripravljenosti evropskih držav kmalu propadel. Vendar je bil pomemben, ker so se iz njegovih idejnih zasnov pojavile nižje, vmesne stopnje evropske monetarne integracije (evropska valutna kača iz leta 1972 ter Evropski monetarni sistem, EMS, iz leta 1979 z mehanizmom deviznih tečajev ERM, skupno uradno valuto mehanizma ECU in mehanizmi kreditov in poravnav) (Lavrač 2009).

Do nadaljnjega koraka pri monetarni integraciji je prišlo leta 1989 z Delorsevim poročilom. Slednje je namreč vsebovalo načrt za oblikovanje EMU s skupno valuto in skupno monetarno politiko med državami članicami v naslednjih desetih letih, torej najkasneje do leta 1999. Poročilo je opredelilo postopno oblikovanje EMU v treh fazah, hkrati pa je predlagalo vzpostavitev monetarne institucije, ki bi bila odgovorna za oblikovanje in izvajanje monetarne politike ter politike deviznega tečaja (Kumar in Zajc Kejžar 2010).

Pravno podlago za začetek trifaznega postopka oblikovanja EMU je zagotovila Maastrichtska pogodba leta 1992, čeprav so se priprave na EMU začele že v letu 1990. Te faze so:

- Prva faza: začela se je že leta 1990, države članice EU so morale odstraniti vse ovire prostega pretoka kapitala in tako zagotoviti popolno liberalizacijo kapitalskih tokov. Hkrati je bil cilj spodbuditi tesnejše sodelovanje med centralnimi bankami držav članic EU ter okrepiti delovanje ERM kot najpomembnejšega elementa EMS.
- Druga faza: začela se je leta 1994 z ustanovitvijo Evropskega monetarnega instituta kot predhodnika pozneje ustanovljene ECB. Države kandidatke so se posvetile doseganju potrebne makroekonomske konvergence, določene s t. i. maastrichtskimi kriteriji. Zagotoviti so morale zadostno usklajenost svojih gospodarstev in ekonomskih politik ter neodvisnost centralnih bank.

Kombinacija vseh treh je nevdržna, zato se mora država odločiti za dva, tretjemu pa se odpovedati. V primeru EMU so se države v zameno za fiksni devizni tečaj in liberalizacijo tokov kapitala odpovedale vodenju neodvisne monetarne politike (Lavrač 2002).

- Tretja faza: začela se je leta 1999 z uvedbo skupne valute evro ter s prenosom pristojnosti vodenja monetarne politike na Evrosistem. Delovati je začela tudi ECB, ki je bila sicer ustanovljena 1. junija 1998 (Ješovnik 2000, 52–53).

Oblikovanje EMU bi se naj začelo že leta 1997, vendar je bila stopnja dosežene makroekonomske konvergence premajhna. V pripravah na EMU je namreč prevladovalo prepričanje, da mora biti nova valuta stabilna oz. vsaj tako trdna kot najtrdnjša evropska valuta (nemška marka). To je bil tudi glavni predpogoj, ki ga je Nemčija imela v zameno, da se je odrekla svoji trdni marki. Da pa bi zagotovili potrebno trdnost skupne evropske valute, so se odločili, da bodo v EMU lahko vstopile le tiste države, ki bodo izpolnile potrebne pogoje glede predhodne makroekonomske konvergence. V Maastrichtski pogodbi so zato države članice EU določile konvergenčne kriterije, ki predstavljajo minimalne zahteve glede stabilnosti pri vodenju monetarnih, fiskalnih in deviznotečajnih politik držav članic EMU (Lavrač 2002).³⁴ Večina držav kandidatk za EMU je šele v zadnjem trenutku izpolnila predpisane kriterije, da je leta 1999 le lahko prišlo do dejanskega oblikovanja EMU in uvedbe evra (Kumar in Zajc Kejžar 2010).

1. januarja 1999 je enajst držav članic EU (Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Nemčija, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugalska in Španija) oblikovalo monetarno unijo in uvedlo skupno valuto evro. 1. januarja 2001 se jim je kot dvanajsta pridružila Grčija, ki ji je medtem uspelo izpolniti predpisane pogoje za vstop v EMU. Velika Britanija in Danska sta se odločili ohraniti svoje valute, izpogajali pa sta si tudi posebno pravico, da jima evra ni potrebno uvesti, četudi izpolnjujeta maastrichtska konvergenčna merila. Države članice, ki so v EU vstopile po letu 2002, te možnosti nimajo, ampak morajo svojo gospodarsko in monetarno politiko voditi v smeri izpolnjevanja konvergenčnih kriterijev in se tako pripraviti na uvedbo evra. Prva, ki je v EMU vstopila iz 'vzhodne širitve' leta 2004, je bila Slovenija, ki se je evroobmočju pridružila v začetku leta 2007. Sledile so Ciper in Malta (leta 2008), Slovaška (leta 2009) ter kot zadnja Estonija (leta 2011) (UKOM 2013).

³⁴ Maastrichtski konvergenčni kriteriji se nanašajo na a) *inflacijo* (letna stopnja inflacije ne sme za več kot 1,5 odstotnih točk presegati povprečja stopnje inflacije treh držav članic, ki so dosegle najboljše rezultate glede stabilnosti cen); b) *obrestne mere* (dolgoročna obrestna mera ne sme presegati povprečja obrestnih mer treh držav z najnižjo stopnjo inflacije za več kot 2 odstotni točki); c) *stabilnost deviznega tečaja* (valuta mora vsaj dve leti sodelovati v ERM (zdaj ERM II) brez devalvacije valute do valute katerekoli druge države članice); d) *javnofinančni primanjkljaj* (ta ne sme presegati 3 odstotkov BDP; razen v izjemnih okoliščinah); e) *javni dolg* (ta ne sme presegati 60 odstotkov BDP) (Banka Slovenije 2006).

Tudi sama uvedba evra je potekala postopno. Euro je bil uveden 1. januarja 1999, sprva kot negotovinski, knjižni denar, medtem ko je bil gotovinski euro (evrski bankovci in kovanci) uveden šele na začetku leta 2002. Marca 2002 so države članice EMU umaknile nacionalne valute iz obtoka, euro pa je postal edino zakonito plačilno sredstvo držav evroobmočja (*ibidem*).

3.1.2.1 Institucionalni okvir delovanja Ekonomske in monetarne unije

Institucionalizacija EMU se je začela z ustanovitvijo ECB leta 1998, s katero so države članice vzpostavile nadnacionalno monetarno oblast. ECB je odgovorna za vodenje skupne monetarne politike, ki jo sprejema ECB centralizirano, izvaja pa jo decentralizirano preko nacionalnih centralnih bank držav članic EMU.³⁵ ECB je neodvisna institucija, ki skupaj s centralnimi bankami 17 držav, ki so že uvedle euro, tvori Evrosistem (Kumar in Zajc Kejžar 2010, 9).³⁶

ECB deluje v skladu z njenim pglavitnim ciljem – zagotavljanjem stabilnosti cen. Za vodenje monetarne politike ima na voljo tri skupine inštrumentov: 1) operacije na odprtem trgu, 2) stalno odprto ponudbo bankam in 3) obvezne rezerve. Najpomembnejše so operacije na odprtem trgu, saj z njimi ECB vpliva na višino obrestnih mer in na likvidnost na denarnem trgu ter napoveduje osnovno usmeritev monetarne politike (Lavrač 2002, 410).

Čeprav iz teorije ekonomskih integracij izhaja, da naj bi zadnjo, najvišjo stopnjo povezovanja, ki jo predstavlja ekonomska in monetarna unija, države dosegle le ob predpostavki, da so poenotile vse ekonomske in monetarne politike, v primeru fiskalne (proračunske) politike temu ni tako. Države članice imajo namreč še vedno veliko mero samostojnosti pri vodenju fiskalne politike, čeprav morajo pri oblikovanju teh politik upoštevati skupna pravila, politike pa medsebojno koordinirati. Že v Maastrichtski pogodbi je opredeljeno, da se morajo države članice izogibati pretiranim fiskalnim prilagajanjem (meja 3 odstotkov BDP za javnofinančni primanjkljaj in 60 odstotkov BDP za javni dolg), določeni pa so tudi postopki ugotavljanja, nadzora in odpravljanja teh primanjkljajev (Kumar in Zajc Kejžar 2010, 6).

³⁵ Z vstopom v monetarno unijo so države izgubile suverenost nad vodenjem denarne politike, čeprav so na nekaterih področjih, npr. pri nadzoru bančnega sektorja, nacionalne banke obdržale svojo vlogo in pomen (Kumar in Zajc Kejžar 2010, 9).

³⁶ Neodvisna centralna banka pomeni, da države članice ali katerekoli druge institucije EU ne morejo vplivati na odločitve glede vodenja skupne monetarne politike, ampak so le-te izključno strokovne narave. Hkrati je bistveno, da pod nobenimi pogoji centralna banka ne sme neposredno financirati države (Lavrač 2002).

Korak k skupni fiskalni politiki predstavlja Pakt stabilnosti in rasti (*Stability and Growth Pact*, SGP) iz leta 1997, s katerim so želele države zagotoviti, da bi vse članice zasledovale preudarno fiskalno politiko. Razlog za sprejem pravil, ki omejujejo nacionalne fiskalne politike, izhaja iz pogleda, da bi v primeru negativnega asimetričnega šoka (npr. dolgotrajne recesije) država to poskušala rešiti s povečevanjem proračunskega neravnotežja (višanje javnega dolga), kar bi povzročilo negativne učinke prelitja znotraj EMU (dvig obrestne mere, pritiski na ECB glede vodenja ohlapnejše monetarne politike). Temu pogledu so nasprotovali zagovorniki bolj fleksibilne fiskalne politike, saj naj bi članstvo v EMU državi članici onemogočalo, da bi se v primeru šoka oprla na ekspanzivno fiskalno politiko (ter s tem okrepila povpraševanje in gospodarsko aktivnost), čeprav neuspešno. SGP tako določa zahteve glede upravljanja javnih financ držav članic in opredeljuje postopke in sankcije za presežne fiskalne primanjkljaje (Lavrač 2002, 412–413).³⁷

3.1.3 Različna vloga nacionalnih držav pri evropskem integracijskem procesu

Iz zgodovine evropskega povezovanja izhaja, da je bila Skupnost predvsem mesto sodelovanja med Francijo in Nemčijo, kar pomeni, da so se praviloma vse odločitve porajale in sprejemale na osi Francija-Nemčija. To se je kazalo že vse od ustanovitve ESPJ, za nadaljnji proces evropskega povezovanja pa je bilo ključno francosko uradno priznanje Nemčije kot suverene države leta 1955. Zvezo je hkrati zaznamovala delitev gospodarskih interesnih sfer; Nemčija je namreč postajala gospodarsko močnejša in izrazito industrijsko usmerjena, medtem ko je bila Francija interesno bolj usmerjena v kmetijstvo (Ješovnik 2000).

Relacija med Francijo in Nemčijo je bila najbolj vidna pri oblikovanju EMU. EMU je v veliki meri posledica procesa francosko-nemške sprave in razumevanja. V povojnem obdobju je namreč prišlo do razhajanj v ekonomskih idejah francoskih in nemških odločevalcev, ki so se odražala pri pogajanjih o zasnovi EMU. Na eni strani je Francija zagovarjala bolj ohlapno ekonomsko politiko, ki je spodbujala gospodarsko aktivnost (višja inflacija, konkurenčnost z devalvacijo valute), na drugi strani pa je temelj nemškega socialno-tržnega gospodarstva predstavljala monetarna stabilnost, ki je izhajala iz nadzorovanja stopnje inflacije in

³⁷ SGP kot zgornjo mejo javnofinančnega primanjkljaja ohranja 3 odstotke BDP, vendar zahteva, da je javnofinančni položaj srednjeročno izravnán ali v presežku, tako da bi se v primeru recesije država lahko zatekla k fiskalnemu prilagajanju. Izjema so močnejše depresije (padec BDP za več kot 2 odstotka letno) (Lavrač 2002).

neodvisne centralne banke (Maes 2002).³⁸ Pri monetarnem usklajevanju je bilo tako za Nemčijo ključen pogoj zagotavljanje notranje stabilnosti (stabilnost cen) in koordiniranje ekonomskih politik, medtem ko je Francija poudarjala pomen zunanje stabilnosti (stabilnosti deviznih tečajev). Kompromis so države našle v vzpostavitvi EMS, ki pa zaradi neskladnosti med državami, pomanjkanja konvergence v gospodarski aktivnosti in slabe koordinacije ekonomskih politik, ni bil najbolj uspešen. Hudi pritiski na francoski frank (močna devalvacija valute, zvišanje obrestnih mer) so sčasoma vplivali na premik francoske ekonomske politike k večji stabilnosti cen. S tem so se približali nemškim zahtevam glede glavnega cilja skupne monetarne politike (Van Esch 2012).

Do napredka v monetarni integraciji je torej prišlo konec 80. in v začetku 90. let. Politična arhitektura v Nemčiji (padec berlinskega zidu) in potreba po ponovni združitvi Nemčije je spodbudila razpravo znotraj nemške politike o oblikovanju EMU in prevzemu skupne valute. Nemčija je vztrajala, da bo pristopila k EMU le v primeru, če bodo izpolnjeni določeni pogoji, ki bodo zagotavljali stabilno izvajanje skupne monetarne politike – stabilnost cen, proračunske omejitve in neodvisnost centralnih bank. Problemi so nastali pri vprašanju prenosa dela suverenosti na nadnacionalno raven, saj je bila Francija, za razliko od Nemčije, temu izredno nenaklonjena (ne samo v primeru EMU, ampak tudi pri EU institucijah). Prevladal je nemški predlog, slednja je pristala na prevzem skupne valute in EMU, Francija pa je v zameno priznala nemško ponovno združitev (Sifakis-Kapetanakis 2007).

Različna vloga nacionalnih držav znotraj evropskega povezovanja prihaja do izraza tudi v relaciji države v jedru in periferne države.³⁹ Evropski proces ekonomske integracije je namreč združil države z zelo različnimi proizvodnimi modeli in različnimi stopnjami konkurenčnosti. Industrijska specializacija v evropskih perifernih gospodarstvih je temeljila na ohranjanju konkurenčnosti z ohranjanjem nizkih stroškov, še posebej stroškov dela. Države so uporabljale proizvodne procese z nizko dodano vrednostjo, drugačno tehnologijo in velik delež nizko kvalificirane delovne sile. Takšen model industrializacije je bil značilen za Španijo in še nekatere druge periferne države, ki so izvažale surovine in turistično industrijo.

³⁸ Država naj bi zagotovila le okvir pravil za delovanje gospodarstva in trga, nikakor pa ne bi prevzemala večje intervencionistične vloge. Nemčija je namreč zaradi posledic nacizma poudarjala pomen decentralizacije in delitve oblasti, kar se je kazalo v federativni poveljni politični in ekonomski ureditvi v državi. Nasprotno pa je Francija zagovarjala večjo vlogo države v gospodarstvu (za planiranje poveljnega gospodarstva) (Maes 2002).

³⁹ Slednje so s članstvom v EMU izkoristile sprva močno vlogo evra in si po nizkih obrestnih merah sposojale denar ter še naprej vzdrževale preobsežne socialne sisteme, medtem ko so velike države uporabile enotni trg in enotno valuto za povečanje trgovanja tako znotraj kot zunaj unije in zvišale njihove dobičke (Harding 2012, 50).

Ravno obratno pa je bilo značilno za države članice EU v jedru, kot sta Nemčija in Nizozemska. Slednje so bile – zaradi specializacije v visokotehnološke industrijske sektorje in storitve ter zaradi prihodkov od njihovega konkurenčnega položaja v evropskem in svetovnem gospodarstvu – sposobne vzdrževati presežke v plačilni bilanci, k čemur je v veliki meri prispevalo tudi visoko povpraševanje iz perifernih držav. Rezultat teh različnih dinamik je bilo trgovinsko neravnovesje in povečevanje razlik v konkurenčnosti med jedrom in periferijo. Dodatno se to odraža na ravni financiranja dolgov perifernih držav, katerim sredstva zagotavljajo države v jedru. EU in zlasti evroobmočje je tako ustvarilo sistematična makroekonomska neravnovesja med skupino držav v jedru in skupino perifernih gospodarstev (Corporate Europe Observatory 2012).

Že v osnovi je torej prihajalo do razlik v položaju in vplivu držav članic EU. Na to je poleg različnih proizvodnih modelov ter delitve gospodarskih interesnih sfer vplivala tudi velikost države ter moč, ki je izvirala iz tega. Na moč je mogoče gledati iz dveh vidikov: relacijske in strukturne moči (Strange 1995, 30–35). Prva, relacijska moč, izvira iz odnosov, kot jih razumejo predstavniki realistične teorije mednarodnih odnosov. Gre za moč, ki jo ima ena država, da vpliva na drugo državo, da slednja stori nekaj, kar sicer ne bi storila (Benko 2000).⁴⁰ Druga, strukturna moč, pa je »moč, ki se jo uporablja bolj 'posredno', kar pomeni, da ne gre za neposredno prisilo, ampak za oblikovanje okvirov delovanja, načel in norm, v katerih se odvijajo odnosi med državami« (Udovič in Svetličič 2007, 31). Strukturna moč je širša od relacijske moči, izhaja pa iz štirih različnih virov – vojaških (varnostnih), proizvodnih, finančnih (posojila) in znanja (idej) (Strange 1995). Prav pomen financiranja ali nadzora nad posojili se je s pojavom globalizacije in koncem hladne vojne bistveno povečal.

Razmerje moči med državami članicami in njihov vpliv na delovanje EU je bilo eno izmed temeljnih načel pri oblikovanju institucionalne arhitekture ES. Poleg ustanovitve Sveta EU, ki zastopa države članice, se ravnovesje moči med državami članicami kaže tudi v njihovi zastopanosti v EK (prek komisarjev) in v Evropskem parlamentu (EP). Razporeditev sedežev v EP je tako narejena po načelu 'padajoče sorazmernosti', kar pomeni, da večja kot je država, več sedežev ima, čeprav število sedežev ni točno proporcionalno razdeljeno med državami

⁴⁰ S stališča mednarodnih odnosov to pomeni, da velika sila (gledano po številu prebivalstev, ekonomskih virih, človeških in materialnih sredstvih, industrijski ter vojaški moči) vpliva na majhno državo (Benko 2000).

(Priloga A).⁴¹ V okviru Sveta EU se to nanaša na enakopravne rotacije in razdelitev glasov pri postopku odločanja (Priloga B). Ti vprašanji sta skozi zgodovino institucionalnih reform ustvarjali napetosti med majhnimi in velikimi državami. Razdelitev glasov je bila do sprejetja Lizbonske pogodbe vedno ugodnejša za majhne države, ki so glede na velikost svojih populacij dobile proporcionalno več glasov kot velike države. S širitvami in vstopom večinoma majhnih držav, pa so velike zahtevale novo delitev glasov, ki bi odražala tako enakost držav kot enakost državljanov (prebivalcev) (Klemenčič 2009).

Iz omenjenih zgodovinskih, institucionalnih in geografskih dejavnikov torej izhaja, da države posedujejo različno moč znotraj EU, pri čemer imajo določene države članice večjo sposobnost vplivanja na pogajalske odločitve kot druge. Pomembno vlogo pri tem igra položaj gospodarskega subjekta v svetovnem gospodarstvu, ki je odvisen od objektivnih mikro in makro dejavnikov ter hkrati od politike in strategije subjektov. Odvisen je tudi od tega, kako državo vidijo drugi, torej od elementov mehke moči (Nye v Svetličič 2009, 112).

Aktualna globalna gospodarska kriza je razkrila tovrstna nesorazmerja med državami članicami EU, ki so najbolj vidna v evroobmočju. V ta namen bom v nadaljevanju predstavila dogajanje znotraj evroobmočja v luči dolžniške krize.

3.2 Dolžniška kriza v evroobmočju

Aktualna globalna gospodarska kriza, ki je izbruhnila leta 2008, je nastala po obdobju pozitivnih makroekonomskih razmer, ki so bile značilne za prvo desetletje delovanja EMU. V tem obdobju je bila gospodarska rast stabilna, stopnja inflacije nizka, javne finance držav članic pa so bile na dobri poti k uravnoveženju njihovih plačilnih bilanc. Kriza je pokazala ranljivost javnih financ držav članic, predvsem pa je imela negativen vpliv na gospodarsko rast in makroekonomsko stabilnost znotraj evroobmočja (Evropska komisija 2011b).

Vzroki za nastanek dolžniške krize so bili dvojni. Izvirajo iz poslabšanja javnofinančnega stanja, do katerega je prišlo zaradi diskrecijskih ukrepov držav, namenjenih zaježitvi gospodarske recesije in avtomatskega cikla fiskalnih politik, in iz strukturnih neravnovesij v

⁴¹ Npr. če bi gledali, koliko prebivalcev predstavlja en sedež, bi videli, da imajo državljani Luksemburga in Malte kar desetkrat večji vpliv kot recimo državljani Nemčije (en sedež Nemčije zastopa okoli 813 tisoč državljanov, en sedež Malte pa 70 tisoč državljanov) (Evropski parlament 2007).

nekaterih perifernih državah članicah evroobmočja (Mrak in Rant 2011). Grčija je pred začetkom krize veljala za eno izmed držav z najvišjo stopnjo gospodarske rasti v evroobmočju (4,2 odstotkov BDP). Zaradi neenakomerne hitre rasti in pomanjkanja tujih investicij se je grška vlada dolga leta zadolževala, da je lahko vzdrževala gospodarski napredek, obsežen javni sektor in visoke socialne izdatke, hkrati pa je morala zadovoljiti fiskalne zahteve EU, ki izvirajo iz njenega članstva v EMU (BBC News 2012a).⁴²

Za začetek dolžniške krize lahko določimo trenutek, ko je novoizvoljena grška vlada konec leta 2009 razkrila resnične podatke o stanju javnih financ v državi. Izkazalo se je, da je bil dejanski proračunski primanjkljaj skoraj dvakrat večji od prvotne številke, javni dolg pa je znašal kar 300 milijonov evrov (113 odstotkov BDP). Posledice so bile takojšnje. Bonitetne agencije so začele zniževati bonitetne ocene Grčije, porušilo se je zaupanje finančnih trgov, omajalo se je tudi zaupanje v druge države članice EMU (Levine in Gerow 2010).

Grčija kmalu ni bila več sposobna odplačevati dolga oz. posojil, zato je aprila 2010 prvič zaprosila za pomoč ostale države članice evroobmočja ter MDS. EK, ECB in MDS so v zameno za 110 milijard evrov vredno finančno pomoč zahtevale uvedbo drastičnih varčevalnih ukrepov (dvig davkov, pokojninsko reformo, reformo trga dela idr.) (Akram in drugi 2011, 121). Vendar to ni bilo dovolj in Grčija je ponovno zaprosila za finančno pomoč. Drugi sveženj pomoči iz novoustanovljenega Evropskega instrumenta za finančno stabilnost (*European Financial Stabilisation Facility*, EFSF) je znašal 109 milijard evrov. V reševanje grške krize se je vključil zasebni finančni sektor. Sledilo je prestrukturiranje dolgov, Grčiji pa so odpisali več kot tri četrtine dolgov do zasebnih posojilodajalcev (BBC News 2012a).

Grška kriza je omajala zaupanje investorjev tudi v druge periferne države, predvsem Irsko, Italijo, Španijo in Portugalsko. Razlogi za prelitje krize na Irskem so različni (nekonkurenčno gospodarstvo, pomanjkanje nadzora nad javnimi financami, nepremičninski mehurček, učinki aktualne krize), v največji meri pa je k temu prispeval velik razmah kreditiranja. Irski bančni sektor je z agresivnih izposojanjem in vlaganjem na ameriški, irski in britanski nepremičninski trg prevzemal prevelika tveganja in postal preobsežen. Irska se je znašla sredi bančne krize. Za reševanje bančnega sektorja je vlada uporabila javnofinančna sredstva, kar je

⁴² Dejstvo je, da je Grčija trošila preko njenih zmožnosti. Plače v javnem sektorju so se zvišale za polovico med leti 1999 in 2007, kar je bilo veliko hitreje kot v drugih članicah evroobmočja. Javnofinančni prihodki so se zmanjšali, Grčija pa se je soočala z izrazitim zadolževanjem, da bi izpolnila kriterije iz SGP (BBC News 2012a).

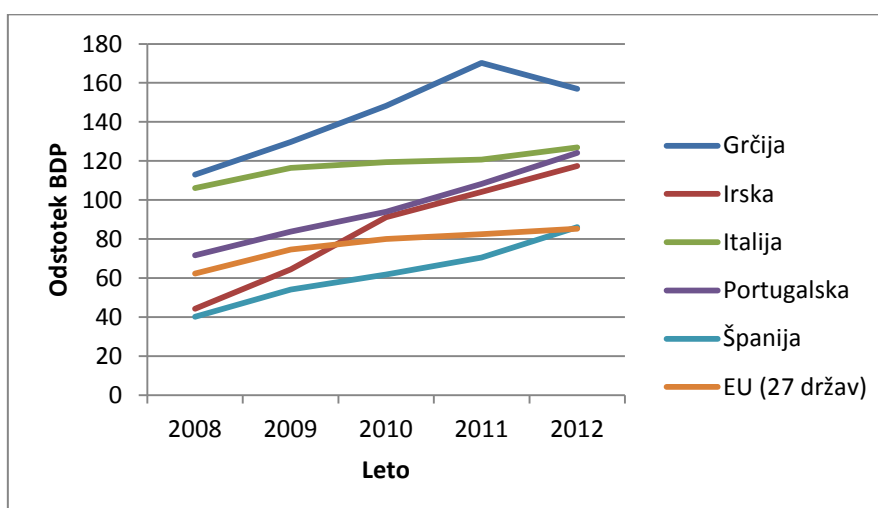
privedlo do tega, da je, tako kot Grčija pred njo, novembra 2010 zaprosila za finančno pomoč. 85 milijard evrov vreden finančni paket je bil odobren za obdobje 2010–2013 ob pogoju, da država izvede korenite bančne, fiskalne in strukturne reforme (Evropska komisija 2012b).

Kot tretja od perifernih držav evroobmočja, ki je zaprosila za pomoč MDS in EU, je bila Portugalska. Poglavitni težavi Portugalske sta nekonkurenčnost in vztrajno nizka gospodarska rast ob relativno visokih ravneh javnega dolga in javnofinančnega primanjkljaja, zaradi česar je prejela finančni paket v višini 78 milijard evrov (Mrak in Rant 2011, 7).

Španijo je doletela podobna usoda kot Irsko. Špansko gospodarstvo je bilo pred krizo v precej slabem stanju. Država se je soočala s preobsežnim gradbenim sektorjem, nekonkurenčnim gospodarstvom, napihnjnimi cenami nepremičnin ter prekomernim zadolževanjem v tujini. Izbruh krize je povzročil pok nepremičninskega balona (Akram in drugi 2011, 122), država pa se sooča z največjo stopnjo brezposelnosti v njeni zgodovini – novembra 2012 je bila le-ta kar 26,6-odstotna, od tega je bilo kar 56,5 odstotkov mladih brezposelnih (Sedghi in Burn-Murdoch 2013).

Resne pretrese na evropskem političnem in finančnem odru je bilo čutiti, ko so se leta 2011 začele pojavljati težave tudi v Italiji. Italijansko gospodarstvo je namreč tretje največje gospodarstvo v evroobmočju, ki skupaj s Španijo predstavljata 32 odstotkov BDP-ja v evroobmočju. Če bi torej država razglasila *default*, bi to pomenilo, da je plačilno nesposobna, njena regeneracija pa bi trajala leta in tako škodila celotnemu evropskemu gospodarstvu. Italija je torej predstavljala evropskega akterja, ki je prevelik, da pade. Razlog, da je Italija zašla v tako resne težave, ki bi lahko ogrozili celo obstoj evra, je bil visok javni dolg. Italija je v zadnjem desetletju beležila izredno visok javni dolg, ki je znašal okoli 2,3 trilijona evrov oz. 120 odstotkov BDP-ja (le za primerjavo: slovenski je bil 45, grški pa 180-odstotni) (RTVSLO 2009). Njegova sanacija z zgolj EU sredstvi (ECB in evroobmočje z obema mehanizmoma) bi bila tako praktično nemogoča. Poleg tega se je Italija soočala s slabšanjem konkurenčnosti izvozno-naravnega gospodarstva in nezaupanjem finančnih trgov ter posledično vedno manjšim obsegom tujih investicij (Pahor 2011).

Graf 3.1: Višina javnega dolga izbranih držav članic EU v obdobju 2008-2012

Vir: Eurostat (2013c).

Kljub temu, da je kriza različno vplivala na omenjene države, ostaja vsem skupen glavni razlog za prenos krize v nacionalno gospodarstvo, s tem pa tudi nastanek dolžniške krize v evroobmočju. To je prevelika poraba proračunskih sredstev v zadnjem desetletju.⁴³ K temu je dodatno prispevala ECB, ki je omogočila, da so obrestne mere padle na zgodovinsko nizko raven, to pa je spodbudilo najemanje posojil in preveliko trošenje vlad (Kelly 2011).

3.2.1 Odgovor EU na dolžniško krizo: vzpostavitev mehanizmov za finančno stabilizacijo, ukrepi za fiskalno disciplino in vloga 'trojke'

Kot odgovor na dolžniško krizo so EU, evroobmočje in države članice sprejele vrsto ukrepov za finančno stabilizacijo, spodbujanje gospodarske rasti in zaposlovanja. Maja 2010 je EK s članicami evroobmočja vzpostavila dva začasna mehanizma za finančno stabilizacijo, in sicer 440 milijard evrov vreden EFSF in Evropski mehanizem za finančno stabilizacijo (*European Financial Stabilisation Mechanism*, EFSM). EFSF je z izdajo obveznic na finančnih trgih omogočal, da so se prezadolžene oz. 'tvegane' države zadolžile po ugodnejših pogojih in ceneje zaradi dobre bonitetne ocene mehanizma (poroki za izdane obveznice so bile članice evroobmočja) (Akram in drugi 2011). Veliko manjša je bila vrednost EFSM, ki je lahko zagotovil do 60 milijard evrov, financiral pa se je s posojili EK na finančnih trgih, za katere jamči proračun EU (Hauptman in Bourgault 2013).

⁴³ Mrak in Rant (2011, 7) izpostavita še strukturna neravnovesja v omenjenih perifernih državah članicah EU, zaradi katerih so te države bolj ranljive.

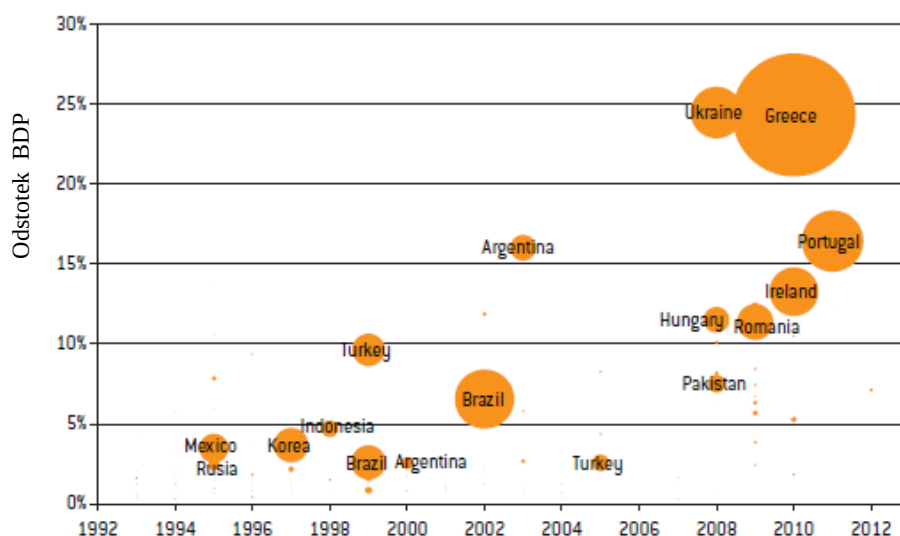
Oktobra 2012 so finančni ministri evroobmočja ustanovili stalen podporni mehanizem za reševanje prezadolženih držav, Evropski mehanizem za stabilnost (*European Stability Mechanism*, ESM), ki je nadomestil omenjena začasna mehanizma. ESM, ki temelji na EFSF, je postal primarni mehanizem za financiranje vseh prihodnjih programov finančne pomoči za članice EMU, njegova skupna posojilna zmogljivost pa znaša 500 milijard evrov (EFSF 2013). Države, ki zaprosijo za podporo, se tako zavežejo k izvajanju strogih ukrepov, reform ali fiskalne konsolidacije za povrnitev finančne stabilnosti, prav tako pa morajo ratificirati Fiskalni pakt, ki so ga članice evroobmočja in osem ostalih članic EU sprejele marca 2012 (Eurozone portal 2013).

Zaradi neučinkovitega izvajanja pravil SGP in pomanjkanja nadzora gospodarskih politik držav članic v predkriznem času sta leta 2011 Svet EU in EP sprejela t. i. 'šestorček' predpisov, ki je okrepil gospodarsko upravljanje, s stališča fiskalne politike pa nadgradil SGP (Kuenzel in Ruscher 2013). Za zagotavljanje dolgoročne proračunske discipline in preprečevanje kriz so države članice konec marca 2012 na nemško-francoski predlog potrdile Fiskalni pakt, ki se je nanašal na povečanje nadzora EU nad fiskalno politiko nacionalnih držav (podpisale so ga vse članice razen Velike Britanije in Češke). Slednji zavezuje države podpisnice, da vpeljejo v svoje nacionalne pravne sisteme (ustave) zgornjo mejo za javnofinančni primanjkljaj po principu Nemčije ali t. i. omejitev dolga (0,5 odstotka BDP). Glavni mehanizem za to je fiskalno pravilo, ki državo zavezuje, da ne bo porabila več, kot ustvari, vsaka država pa ga lahko prilagodi specifičnim razmeram v državi, zlasti izhodiščnemu položaju in pritiskom na dolgoročno vzdržnost javnih financ (UMAR 2010).

Pomembno vlogo pri finančni stabilizaciji evroobmočja je igrala tudi t. i. 'trojka', ki se nanaša na sodelovanje EK, ECB in MDS. Trojka predstavlja osnovno strukturo za pogajanja med posojilodajalci in vladami prejemnicami posojil. Njen namen je zagotoviti čim večjo skladnost in učinkovitost vlad pri sprejemanju ter izvajanju politik, ki so potrebne za stabilizacijo njihovih gospodarstev. Trojka deluje preko koordinirane akcije, pri čemer MDS v okviru stand-by aranžmajev zagotavlja finančno pomoč, EK je v vlogi pogajalca celotnega evroobmočja (njegove članice prispevajo finančna sredstva), ECB pa sodeluje pri vprašanjih glede stabilizacije finančnega/bančnega sektorja, še posebej pri uporabi globalnih kapitalskih standardov. Kljub tesnemu usklajevanju MDS z drugima članoma trojke, odločitve o financiranju in svetovanju Sklada sprejema 24-članski izvršilni odbor, neodvisno od procesa trojke. Pogoji, pod katerimi MDS odobri posojila, se razlikujejo med državami, v osnovi pa

mora vlada prejemnica posojil odpraviti nesorazmerja, ki so pripeljala do tega, da je zaprosila za pomoč, in vpeljati ukrepe, da bo sposobna vrniti posojila. MDS državi svetuje glede potrebnih ukrepov in nadzoruje izvajanje dogovorjenega programa (Pisani-Ferry, Sapir in Wolff 2013). Medtem ko MDS odobri tretjino sredstev za finančno pomoč, preostali delež prispevajo članice evroobmočja, ki jih v pogajanjih z državo, ki je zaprosila za pomoč, zastopa EK. EK je odgovorna za oceno gospodarske in finančne situacije v državi ter, podobno kot MDS, nadzorovanje implementacije dogovorjenih ukrepov (*ibidem*).

Graf 3.2: Višina posojil MDS v obdobju 1993-2012

Vir: Pisani-Ferry, Sapir in Wolff (2013). Opomba: Velikost krogov označuje absolutno višino posojil v dolarjih.

3.2.2 Odziv držav članic na ukrepe: pojav političnih napetosti znotraj evroobmočja

Dolžniška kriza evroobmočja je prvič resno pokazala nesorazmerja med njenimi članicami, kakor tudi med EU in nacionalnimi državami. Problem izhaja že iz same zasnove EMU. Krugman (2011) pravi, da države članice evroobmočja nimajo nobenih mehanizmov, s katerimi bi lahko upravljale svoje plačilne bilance in izravnale nesorazmerja, ki so obstajala že v predkriznem obdobju, zlasti v perifernih državah. Zaradi odpovedi monetarne suverenosti so bile države članice evroobmočja soočene s hudimi pritiski na fiskalno politiko. Mnoge države zunaj EMU so namreč uspešno uporabile tečajno politiko za zaustavitev upada proizvodnje, konkurenčnosti in izvoza, medtem ko je pomanjkanje fleksibilnosti pri nacionalnih politikah (periferni) države evroobmočja naredilo bolj ranljive na šoke.

Odzivanje na te šoke pa je ustvarilo politične napetosti med državami članicami. Na eni strani so se znašle države posojilodajalke (Nemčija, Avstrija, Francija, Nizozemska), na drugi pa države prejemnice pomoči (Grčija, Španija, Portugalska, Italija, Irska). Vodilno vlogo pri reševanju aktualne krize je zaradi njene učinkovite ekonomske politike in kot največja posojilodajalka prevzela Nemčija. Dolžniška kriza evroobmočja je tako ponovno okrepila relacijsko moč držav znotraj Unije, zlasti Nemčije in Francije (Minton Beddoes 2013).

Nemški pristop h krizi, ki je temeljil na strogih varčevalnih ukrepih, strukturnih reformah, nekompromisni monetarni politiki (zlasti glede vloge ECB), togem pravnem pristopu k spremembi pogodb in pogledih na tržna neravnovesja, je bil deležen številnih kritik po Evropi, še posebej v perifernih državah. Slednje so bile podvržene t. i. 'notranji devalvaciji' (radikalno zniževanje plač, slabšanje delovnih pogojev, dvig uradne upokojitvene starosti, zmanjševanje sredstev v zdravstvu in socialnem varstvu), zaradi česar so bile soočene s hudo politično in socialno krizo v državi (Odobáša 2011).

Čeprav sta Nemčija in Francija v reševanju krize nastopali skupaj (npr. pri Fiskalnem paktu), so se v začetku pojavila nesoglasja glede zagotovitve finančne pomoči Grčiji. Nemčija je namreč sprva zavrnila kakršnokoli pomoč s strani EU in pri tem kazala na MDS. Zaskrbljenost nemških odločevalcev je povzročala možnost, da nemško ustavno sodišče zavrne dogovor na podlagi člena Lizbonske pogodbe, ki prepoveduje državam članicam in Uniji, da prevzame finančne obveze drugih držav. Francoska ustava, na drugi strani, ni predpostavljala nobenih tovrstnih omejitev, zato je Francija zagovarjala pomoč že od vsega začetka. Poleg tega je francoska vlada predpostavljala, da bo vključevanje MDS v evropske zadeve interpretirano kot znak šibkosti evropske integracije (Bohn in de Jong 2011, 8–9).

Na pobudo Nemčije so evropski voditelji zavrnilo možnost uporabe sredstev ECB za finančni vzvod EFSF ali ESM, hkrati pa so opustili možnost izdaje evropskih obveznic za stabilizacijo borznih trgov oz. zmanjšanje zadolženosti Unije (Dullien in Guérot 2012). Prav zadnje je sprožilo močne odzive med državami članicami, še posebej v Italiji. Italijanski predsednik vlade Mario Monti je namreč podpiral uporabo mehanizma ESM za cenejše sposojanje sredstev za Italijo in Španijo tako, da bi kupovali državne obveznice na sekundarnih trgih. Nemčija je temu nasprotovala, ker je bila zaskrbljena, da bi izdaja evrskih obveznic oslabila potrebo zadolženih gospodarstev po reformiranju (Spiegel Online 2012a).

4 ANALIZA VPLIVA AKTUALNE GLOBALNE GOSPODARSKE KRIZE NA DRŽAVE ČLANICE EVROPSKE UNIJE

»Kriza ima velik vpliv na vse države, vendar se ta vpliv razlikuje glede na velikost posamezne države, finančni položaj države in zmožnost vlade, da izvaja potrebne ukrepe« (Venner 2009).

Aktualna globalna gospodarska kriza ni prizadela enako vseh držav članic EU. Razlogi, zakaj je temu tako, so različni, verjetno pa je eden ključnih različna struktura gospodarstev držav (pri tem mislim na različne proizvodne modele, stopnjo konkurenčnosti, delitev gospodarskih sfer, obstoj strukturnih neravnovesij idr.). Iz tega izhaja, da so bile ene (zlasti države v jedru evroobmočja kot je Nemčija) bolje pripravljene za soočanje z učinki krize kot druge (zlasti periferne države, kot so: Grčija, Španija, Portugalska, Italija in Irska).

Države članice EU, še posebej evroobmočja, pa se niso soočale samo z ekonomskimi posledicami krize, ampak tudi s političnimi. Upad gospodarske aktivnosti in s tem rast brezposelnosti je prisilil vlade k sprejetju nezaželenih in strogih protikriznih ukrepov, ki so zbudili močna nasprotovanja s strani javnosti.⁴⁴ Obveznosti, ki izhajajo iz članstva v evroobmočju, namreč države članice zavezujejo k spoštovanju skupnih določil pri reševanju krize ter k izvajanju varčevalnih ukrepov in strukturnih reform. Na drugi strani pa ta dejanja vodijo do vedno večjih napetosti znotraj držav in v večini primerov pripeljejo do izgube zaupanja javnosti v obstoječo politično elito ter posledično do sankcij na (rednih ali predčasnih) volitvah (Jackson 2009; Fraile in DiMauro 2010; Rizman 2012). Končni rezultat je bil, da ne glede na zamenjavo političnih elit, sprejeti protikrizni ukrepi niso bili drugačni (kot so bili pred zamenjavo slednjih), le povečevala se je politična nestabilnost, ki je zaradi prepletenosti med političnimi in ekonomskimi dejavniki močno vplivala na gospodarsko aktivnost države (manjše zaupanje s strani mednarodnih trgov, nižanje bonitetnih ocen, itd.) (Haber in Razo 1998, 103; Udovič 2009).

V času globalne gospodarske krize so se tako zamenjale številne vlade držav članic EU, predvsem pa evroobmočja (npr. v Latviji, Grčiji, Italiji, na Irskem, Portugalskem, Slovaškem,

⁴⁴ To se je odražalo v pogostih protestih in demonstracijah, ki so ponekod prerasli celo v izgrede (Stratfor 2012).

v Sloveniji ter Španiji) (Gjeltén 2011; Kovač 2012; Kovacheva 2011; Schultz 2011; Schuman 2011; White 2011; Woolls 2011).

4.1 Opredelitev osnovne spremenljivke analize

4.1.1 Konceptualizacija politične nestabilnosti kot osnovne spremenljivke analize

V znanstveni literaturi obstajajo različne definicije politične nestabilnosti. Aisen in Veiga (2010, 1) opredelita politično nestabilnost z vidika zamenjave vlade oz. na podlagi pogostosti imenovanja novega predsednika vlade ter/ali odstopa več kot polovice članov kabineta vlade v obdobju enega leta. Alesina in drugi (1996, 4) utemeljujejo politično nestabilnost kot nagnjenost k spremembi izvršilne oblasti z uporabo ustavnih ali neustavnih sredstev, medtem ko Campos in Nugent (2002, 159) zagovarjata širšo definicijo tega pojma. Ločita namreč med dvema vidikoma politične nestabilnosti, in sicer med močno ali zgornjo mejo (število političnih atentatov na milijon ljudi, revolucij in uspešnih državnih udarov, vojne) ter zmerno ali spodnjo mejo politične nestabilnosti (redne in izredne politične zamenjave, stavke in nenasilne demonstracije).

Jong-A-Pin (2009, 17–26) še razširi koncept, saj pravi, da je politična nestabilnost večdimenzionalen pojav⁴⁵, ki ga razčleni v štiri glavne dimenzije, in sicer: 1) politično-motivirano nasilje, 2) množično politično nasilje, 3) nestabilnost znotraj političnega režima in 4) nestabilnost samega političnega režima. Tretja dimenzija se nanaša na dejanske spremembe kot tudi na morebitne spremembe v obliki številnih volitev in stopnje razdrobljenosti (*fractionalization*). Spet drugi (Haber in Razo 1998) opredelijo politično nestabilnost s stališča kontinuitete⁴⁶ (politični sistem postane nestabilen kadar kontinuiteta ni več mogoča) oz. s stališča politične stabilnosti (Ake 1975).⁴⁷ Ake pravi, da obstaja politična stabilnost

⁴⁵ Večina študij temelji na enodimenzionalnih indeksih (analiza osnovnih komponent, razločevalna analiza ali *logit* analiza), čeprav obstaja čedalje več dokazov, da je pojav politične nestabilnosti večdimenzionalen (Jong-A-Pin 2009, 15).

⁴⁶ Haber in Razo (1998) ločita med dvema tipoma nestabilnosti: šibka (več alternativnih političnih sistemov tekmuje za prevlado – predvsem v odročnih krajih s pomanjkanjem nadzora s strani centralizirane vlade) in močna nestabilnost (politični šok postane kredibilna grožnja kontinuiteti političnega sistema).

⁴⁷ Ake zavrača enačenje politične nestabilnosti z zamenjavo oblasti oz. politično stabilnost z odsotnostjo politične spremembe. Definicija nasprotuje predpostavki, da so nekatera dejanja nesporno vedno destabilizacijska (pri tem gre predvsem za politične atentate, državne upore in pogosto menjavo izvršilne oblasti), saj lahko neka oblika vedenja vpliva stabilno na določeno politično strukturo, medtem ko v drugem primeru velja ravno obratno. Takšna postanejo le, kadar kršijo obstoječa pravila političnega obnašanja. Pomembno je torej upoštevati politično strukturo v posameznem trenutku in glavne politične akterje (Ake 1975).

takrat, ko družba oz. ljudje prilagodijo svoje obnašanje za okvire ali meje, ki jih je postavila politika. Vsako dejanje izven teh okvirjev pa predstavlja primer politične nestabilnosti.

V magistrski nalogi razumem politično nestabilnost, kot jo definirata Campos in Nugent (2002) in deloma Alesina in drugi (1996). Politično nestabilnost definiram kot zamenjavo političnih elit (vlade) na rednih ali izrednih nacionalnih volitvah, pojav protestov, nenasilnih demonstracij in stavk.

4.1.2 Odnos med politično nestabilnostjo in gospodarsko krizo: odvisna in neodvisna spremenljivka

Osnovni koncept oz. pomen politične nestabilnosti kot rezultat neenakosti je razvil že Aristotel, ki je v svojem delu *Politics* zapisal, da uravnavanje oz. pravična porazdelitev premoženja odvrča državljane od preprirov (Aristotel v Roe in Siegel 2011). Ideja o pomembnosti odnosa med politično nestabilnostjo in gospodarstvom torej ni nova.

Politično nestabilnost teoretiki najpogosteje analizirajo v odnosu do gospodarske uspešnosti in gospodarske rasti (Alesina in drugi 1996; Haber in Razo 1998; Jong-A-Pin 2009; Aisen in Veiga 2010). Čeprav se opredelitve politične nestabilnosti med seboj razlikujejo v obsegu oz. načinu zamenjave političnih elit, večina raziskav nakazuje, da politična nestabilnost negativno vpliva na gospodarsko rast. Politična nestabilnost, ki izhaja iz verjetnosti zamenjave vlade, spodbudi nezaupanje tujih investorjev, kar vpliva na zmanjšanje investicij, kapitalskih tokov in proizvodnje, s tem pa na zmanjšanje stopnje gospodarske rasti. Podobno ugotavljata Haber in Razo (1998), ki pravita, da se nestabilno politično okolje odraža v manj zavarovanih premoženjskih pravicah, kar odvrne dolgoročne investicije v fizični kapital in tako vodi do zmanjšanja stopnje rasti. S tem torej vpliva na zmanjšanje investicij in odliv kapitala. Seveda obstajajo tudi študije, ki upoštevajo ravno obratno povezavo, in sicer, da gospodarska rast vpliva na politično nestabilnost (Alesina in drugi 1996),⁴⁸ ter takšne, ki ugotavljajo, da poteka povezava v obeh smereh (Londregan in Poole 1990; Jong-A-Pin 2002).⁴⁹

⁴⁸ Alesina in drugi (1996) ugotavljajo, da ne samo nizka stopnja gospodarske rasti, ampak celo primeri izrazito visoke rasti v državah s srednjim dohodkom lahko vodijo v hitre družbene transformacije in politične nemire. Povedano bolj splošno, interakcija med politično stabilnostjo, politično spremembo in rastjo lahko poteka v različnih oblikah z ozirom na različne ravni razvoja.

⁴⁹ Jong-A-Pin (2002, 26) v svoji študiji ugotavlja, da gospodarska rast lahko spodbudi nestabilnost znotraj političnega režima, kar nakazuje na dvotirni kavzalni odnos, medtem ko pomanjkanje rasti pripelje do politično motiviranega nasilja.

Politična nestabilnost lahko predstavlja tudi resno grožnjo za gospodarsko uspešnost, saj ponavadi negativno vpliva na proces odločanja ter s tem sprejetje neprimernih kratkotrajnih makroekonomskih politik, kar negativno vpliva na makroekonomske rezultate (Aisen in Veiga 2010). Obstajajo še študije, ki nakazujejo negativne posledice politične nestabilnosti na inflacijo (Edwards in Tabellini 1991) in na zunanje zadolževanje (Özler in Tabellini 1991).

Medtem ko je v znanstveni literaturi najti številne teoretične in empirične študije o odnosu med gospodarsko rastjo in politično nestabilnostjo, pa je razmeroma malo raziskav, ki bi vključevale vpliv gospodarske krize na politično nestabilnost oz. zamenjavo vlade ali obratno. Görmüş in Kabasakal (2010) obravnavata odnos med gospodarsko krizo in zamenjavo politične elite, kar proučujeta na primeru 51 držav iz različnih regij (Severne in Latinske Amerike, Azije in Evrope). Pri tem pravita, da do gospodarske krize pride zaradi zmanjšanja stopnje rasti BDP za več kot polovico v dveh letih. Ugotavljata še, da do zamenjave vladajoče elite (vlada izgubi mandat na volitvah) v času gospodarske krize najpogosteje prihaja v tranzicijskih gospodarstvih, ter, da je bilo najvišje število volitev in zamenjav vlad v času gospodarskih kriz v Latinski Ameriki in Aziji, in sicer med letoma 1996 in 2001.

Podobne spremenljivke analizirata tudi Pei in Adesnik (2000), vendar k obstoječim dodajata še spremembo režima.⁵⁰ Iz raziskave izhaja, da le v eni petini primerov (v vzorcu je bilo 93 držav v razvoju) gospodarska kriza vodi do zamenjave vlade (čeprav ne tudi režima). Na to so vplivali predvsem trije dejavniki: 1) čas oz. potek krize (implementacija učinkovite ekonomske politike ali splošna obnova gospodarstva je končala krizno obdobje v državi); 2) pojav (močne) politične krize (gospodarska kriza v tem primeru nima večjega vpliva na zamenjavo vlade) in 3) višja stopnja politične stabilnosti (z ozirom na spremembo režimov) po letu 1980. Tovrstne tranzicije so mogoče samo v državah z demokratičnim sistemom in z uporabo ustavnih sredstev, kar pomeni, da do sprememb pride na svobodnih volitvah. Ravno obratno pa se je dogajalo v povojnih obdobjih, ko je gospodarska kriza spodbudila propad celotnih demokratičnih režimov. Čeprav Pei in Adesnik (2000) nista uspela dokazati močne korelacije med gospodarsko krizo in politično nestabilnostjo, zaključujeta, da je realno predvidevati, da bo izredno poslabšanje gospodarske situacije oz. nastanek finančne krize izzval intenzivne politične posledice v državi.

⁵⁰ Pei in Adesnik (2000) pravita, da lahko gospodarska kriza vpliva na politiko na tri načine, in sicer 1) da povzroči takojšnjo menjavo režima (nenaden propad političnega sistema), 2) da s postopnim slabljenjem podpore za vladajočo elito in obstoječo ustavno ureditev prispeva k spremembi režima ter 3) da povzroči zamenjavo političnih strank in vodilnih na oblasti brez spreminjanja celotnega političnega sistema.

Pregled obstoječe literature torej ne poda enega izmed ključnih odgovorov glede vprašanja odnosa med gospodarsko krizo in politično nestabilnostjo, in sicer kako le-to vpliva na delovanje oz. obnašanje držav. Na podlagi analize izbranih primerov bom zato poskušala ugotoviti ali gospodarska kriza posredno vpliva na pojav politične nestabilnosti v državi.

4.2 Empirična analiza izbranih primerov

Pri analizi delovanja nacionalnih držav v pogojih aktualne globalne gospodarske krize se bom osredotočila na pojav politične nestabilnosti v treh državah članicah evroobmočja, tj. Nemčiji, Sloveniji in Španiji.

Naštete države sem izbrala na podlagi treh kriterijev. Prvič, vse tri države so članice EU in evroobmočja, kar je pomembno predvsem z vidika določanja institucionalnih okvirjev delovanja nacionalnih držav pri soočanju s posledicami globalne gospodarske krize. Drugič, naštete države so postale članice EU (in njenih predhodnic) v različnih širitvah, kar pomeni, da imajo tudi drugačno stopnjo ukoreninjenosti institucionalne kulture EU kot tudi drugačno vlogo pri odločanju v EU (Rometsch in Wessels 1996; Borneman in Fowler 1997). Že sama zgodovina evropskega integracijskega procesa nakazuje, da je bila Nemčija kot ustanovna članica Evropskih skupnosti deležna večjega vpliva pri sprejemanju odločitev znotraj institucij EU, poleg tega je igrala odločilno vlogo pri snovanju monetarne unije in postavljanju skupnih pravil EMU. Španija je, na drugi strani, 'vmesna članica', saj je vstopila 'na polovici' integracije, medtem ko je Slovenija ena od članic, ki so v EU vstopile zadnje v t. i. 'vzhodni širitvi'. Njun vpliv pri odločevalskih procesih znotraj Unije je posledično manjši (glej Prilogi A in B), zlasti pa se kaže v razmerju držav v jedru in perifernih držav.

Tretjič, analizirane države sem izbrala tudi na podlagi njihove velikosti, pri čemer sem kot kriterij za definiranje velikosti države uporabila klasifikacijo, ki jo določata Udovič in Svetličič (2007) ter Kajnič (2001, 39). V politološki in ekonomski znanosti ne obstaja enotno razumevanje pojma velikosti/moči države, saj je v danem trenutku skoraj nemogoče oblikovati zgolj en skupni imenovalec, po katerem bi lahko opredelili velikost države.⁵¹

⁵¹ Z vidika mednarodnih odnosov velikost ponavadi predstavlja moč države, ki jo določa več medsebojno povezanih dejavnikov (geografski, demografski, ideološki, tehnološki idr.) (Udovič in Svetličič 2007).

Teoretiki si zato pomagajo z vrsto kvalitativnih in kvantitativnih kriterijev.⁵² Udovič in Svetličič (2007, 37) kot definicijo velikosti države uporabita Senjurjevo klasifikacijo, ki poleg demografskega kriterija (število prebivalcev) upošteva še geografski (površina). Na podlagi tega je Nemčija opredeljena kot velika država (z 82 milijoni prebivalcev), Španija srednje velika (45,8 milijonov prebivalcev)⁵³ ter Slovenija kot majhna država (2 milijona prebivalcev) (Evropska unija 2013a). Razlikovanje med velikimi, srednje velikimi in majhnimi državami je pomembno zlasti s stališča odzivanja na finančno krizo. Furceri in Zdzenicka (2011, 10) proučujeta vpliv velikosti države in stopnje odprtosti gospodarstva na učinek in trajanje finančnih kriz z ozirom na obseg proizvodnje. Ugotavljata, da so majhne države bolj izpostavljene zunanjim šokom, ker so manj raznolike in imajo omejene vire, medtem ko višja stopnja odprtosti ne igra večje vloge.⁵⁴ Zaključujeta, da se učinki finančne krize zmanjšujejo z velikostjo gospodarstva, kar pomeni, da so le-ti bolj vidni v majhnih kot v velikih državah.

4.2.1 Nemčija

Nemčija je največje gospodarstvo v EU in evroobmočju z 80,5 milijoni prebivalcev ter tretje najmočnejše gospodarstvo na svetu (takoj za ZDA in Japonsko). Takšen položaj lahko pripiše predvsem zunanji menjavi. Nemčija izvozi okoli tretjino vrednosti svojega BDP in je bila do leta 2008 vodilna izvoznica v svetu, najpomembnejše panoge pa so avtomobilska in strojna industrija, proizvodnja elektronske in komunikacijske opreme ter kemična in farmacevtska industrija (Evropska unija 2013b).

Ko je leta 2007 izbruhnila aktualna globalna gospodarska kriza, ni mogel nihče napovedati, da si bo Nemčija, ki je bila močno prizadeta zaradi upada povpraševanja iz ključnih trgovinskih partneric, tako hitro opomogla. Nemčija si je namreč z izpeljanimi strukturnimi reformami, ki jih je izvedla v zadnjih desetih letih (zlasti na trgu dela), in z zmanjševanjem

⁵² Več o kvalitativnih (npr. prestiž države, kriterij integracijskih in dizintegracijskih teženj) in kvantitativnih (npr. površina, število prebivalstva, velikost trga, BDP na prebivalca) v Udovič in Svetličič (2007).

⁵³ Glede klasifikacije Španije, kot srednje velike države, je v literaturi najti več pomislekov. Po velikosti teritorija in številu prebivalcev je namreč na spodnji meji velikih držav članic EU, vendar njena moč oz. vpliv temu ne ustreza. Aznar (v Kajnc 2001, 36) vidi Španijo v smislu njene vloge oz. velikosti v mednarodni skupnosti kot srednje veliko državo, kar utemelji na primeru varnostne in zunanje politike. Kajnc (2001, 39) pa opredeli Španijo kot srednje veliko državo na podlagi kvantitativnega kriterija, števila prebivalcev, ter kriterija endogene in eksogene percepcije.

⁵⁴ Ravno obratno pravita Cali in Kennan (2009), ki trdita, da so majhne države zaradi njihove močne odprtosti gospodarstva bolj občutljive na dogajanje v svetovnem gospodarstvu. Zaradi majhnosti trga namreč ne morejo izkoristiti ekonomij obsega (kot jih lahko velike države) ali investicij, da bi lahko odgovorile na zmanjšanje obsega svetovne trgovine, proizvodnje oz. dostopa do finančnih virov, kot posledic globalne gospodarske krize.

strukturnih neravnovesij oblikovala trdne ekonomske temelje za spopadanje s krizo. Iz krize je izšla močnejša kot kdajkoli prej. Okrepila se je gospodarska rast, močno se je povečal izvoz, stopnja brezposelnosti pa se je med krizo celo vztrajno zniževala in tako dosegla njeno najnižjo stopnjo v zgodovini združene Nemčije.

Stabilna ekonomska situacija se je prenesla tudi na politično raven. Nemčija namreč, za razliko od drugih držav, ni doživela politične krize v državi. Angela Merkel in njena stranka Krščansko demokratska unija (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*, CDU), ki je bila na oblasti vse od leta 2005, je, prav nasprotno, uživala visoko stopnjo podpore nemške javnosti, vladno politiko pa je večinoma podpirala tudi opozicija.

4.2.1.1 Prenos krize v Nemčijo

Kriza se je v nemško gospodarstvo prenesla skozi dva kanala: bančni sektor ter zmanjšanje tujega povpraševanja in s tem izvoza (Hoffmann 2011). Nemške banke so zaradi izpostavljenosti strukturnim finančnim instrumentom na ameriškem trgu vrednostnih papirjev zabeležile visoke izgube.⁵⁵ Največje privatne banke (Deutsche Bank, Commerzbank, Hypo Vereinsbank, Postbank in Dresdener Bank) so se znašle v problemih, ker so investirale v tvegane naložbe. Jeseni 2007 je večina teh bank prvič odpisala terjatve. Deutsche Bank je zaradi svoje velikosti in internacionalizacije odpisala največji delež terjatev, država pa je zaradi finančnih problemov prevzela Dresdner Bank (*ibidem*). Čeprav so se učinki krize kazali v vseh finančnih institucijah, so največje posledice nosile državne deželne banke (*Landesbanken*, LB), ki so hkrati največje javne finančne institucije z velikim deležem mednarodnih investicij.⁵⁶ Zabeležile so kar tretjino vseh izgub nemškega bančnega sektorja (Hüfner 2010).

V reševanje nemškega bančnega sistema se je vključila država, ki je sprva dokapitalizirala ali zagotovila finančna sredstva (državna jamstva) štirim bankam: IKB, West LB, Bayern LB in Sachsen LB. Daleč največje izgube zaradi špekulacij je utrpela nemška hranilnica Hypo Real Estate, ki jo je država dokapitalizirala konec septembra 2008 in s tem prevzela tudi lastništvo nad banko (Arhold 2009, 120–123).

⁵⁵ Vrednost izgub nemških bank je znašala okoli 230 milijard evrov ali kar 7 odstotkov slabih kreditov v svetu med leti 2007 in 2009 (Hüfner 2010).

⁵⁶ Nemški bančni sistem ima tri različne strukture upravljanja podjetij. Nemške banke so razdeljene na deželne banke (*Landesbanken*), ki so v državni lasti, zadružne banke (*Cooperatives*) in na privatne komercialne banke, kot npr. Deutsche Bank in Commerzbank (Hoffmann 2011).

Probleme je bilo zaslediti tudi v izvoznem sektorju, do česar je prišlo zaradi upočasnitve gospodarske aktivnosti v glavnih nemških trgovskih partnerjih ter podražitve nemškega izvoza (zaradi močnega evra). Izvoz se je zmanjšal za 15 odstotkov v letu 2009. Sledilo je izrazito krčenje gospodarske aktivnosti (gospodarska rast je padla z 1,1 odstotka iz leta 2008 na -5,1 odstotkov v letu 2009 – eno izmed največjih krčenj gospodarske aktivnosti v industrijskih državah). Na ta način se je kriza prenesla tudi v realni sektor (Evropska komisija 2009b, 82).

Največje izgube je doživela avtomobilska industrija, glavni industrijski sektor v državi – ta izvozi kar dve tretjini domače proizvodnje (Weller 2008). Padec prodaje je povzročil, da so največji nemški proizvajalci avtomobilov (BMW, Mercedes-Benz, Volkswagen, Opel) zmanjšali proizvodnjo, ponekod pa jo celo za več tednov ustavili. Opel je bil najbolj prizadet, predvsem zaradi dogajanja v ameriškem lastniškem koncernu General Motors. Prodaja podjetja se je v letu 2008 zmanjšala za 36 odstotkov v primerjavi z letom 2007. BMW, ki se je soočal z zmanjšano prodajo in upadom leasing pogodb v ZDA, je ukinil več kot osem tisoč delovnih mest v letu 2008. Daimler, znamka Mercedes-Benz, je beležila 30-odstotno izgubo v prodaji, podjetje pa je načrtovalo izdatno zmanjševanje stroškov in racionalizacijo procesov (Boston 2008).

4.2.1.2 Hitro okrevanje nemškega gospodarstva

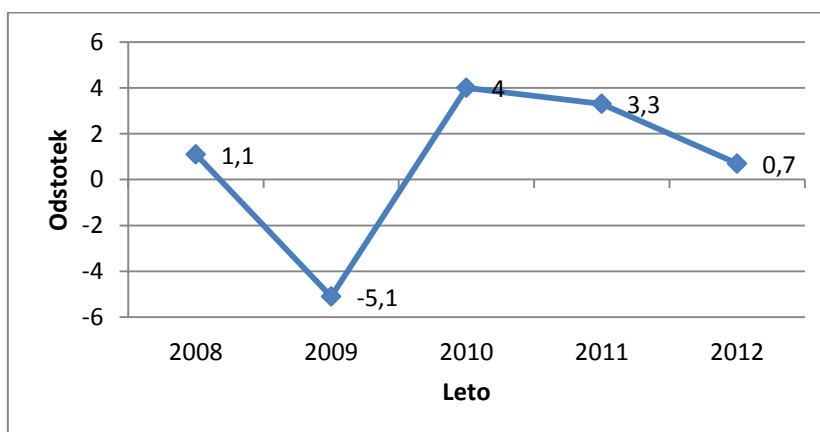
Nemčija je bila ena izmed redkih držav, ki so v času aktualne globalne gospodarske krize zabeležile pozitivno gospodarsko rast. Razlogov zato je več, eden izmed ključnih je bilo prav stanje nemškega gospodarstva pred izbruhom krize. Po uspešnih spremembah proizvodne strukture v predhodnih letih je Nemčija uživala močno povpraševanje po kapitalskih in potrošnih dobrinah, zlasti iz hitro rastočih gospodarstev. Podjetja so dosegala rekordne dobičke, firme so širile obrate, trg delovne sile je postajal vedno bolj odziven, kar je bila posledica kombinacije močnih ekonomskih spodbud in vpeljanih strukturnih reform. Stopnja zaposlovanja je močno narasla, prvič po desetih letih pa je stopnja brezposelnosti dosegla najnižjo vrednost. Država je beležila plačilnobilančni presežek (Deutsche Bundesbank 2010, 8–9, 51).

Nemčija je pred krizo izvajala desetletna fiskalna prilagajanja za izboljšanje makroekonomskih temeljev. Po združitvi Nemčije so plače močno narasle, tako kot tudi cene, zaradi česar je morala država z različnimi ukrepi uravnati plače (omejevanje rasti plač), da

si je ponovno pridobila cenovno konkurenčnost. Poleg tega se je v zadnjih desetih letih zvišala stopnja varčevanja gospodinjstev, ki je bila po unifikaciji zelo nizka. Podjetja so povečala marže, da so okrepila svoje bilance, zlasti na račun domačih investicij, ko se je zaradi ustanovitve evroobmočja, širitve EU, globalizacije in tesnejše finančne integracije povečal odliv kapitala iz Nemčije. V javnem sektorju je fiskalna konsolidacija uravnotežila plačilno bilanco in poravnala primanjkljaj (Evropska komisija 2008, 66–67; 2009b, 83). Čeprav je dejstvo, da Nemčija, za razliko od drugih držav v evroobmočju, ni spodbujala nastanka nepremičninskih, stanovanjskih ali kreditnih mehurčkov v predkriznem obdobju, ampak je namesto tega izvajala pomembne reforme, prispevalo k okrevanju nemškega gospodarstva, je glavni razlog, da si je nemško gospodarstvo opomoglo hitreje kot je bilo za pričakovati, povečanje izvoza in odporen trga delovne sile⁵⁷ (Evropska komisija 2010, 76).

Že konec leta 2009 se je izboljšala gospodarska aktivnost. Povečalo se je povpraševanje po kapitalu iz hitro rastočih gospodarstev in investicije, izboljšala se je konkurenčnost nemškega gospodarstva. To je povzročilo, da je Nemčija v letu 2010 dosegla 4-odstotno gospodarsko rast. Slednja se je v naslednjih dveh letih zmanjšala, toda še vedno je ostala na pozitivni stopnji (Economist Intelligence Unit 2010).⁵⁸ Dodatni stabilizacijski dejavnik je bila domača potrošnja. Zaradi nizke stopnje inflacije in postopnega zviševanja plač se je povečala kupna moč prebivalstva, s tem pa tudi potrošnja (Deutsche Bundesbank 2010, 54).

Graf 4.1: Gospodarska rast v Nemčiji v obdobju 2008 in 2012

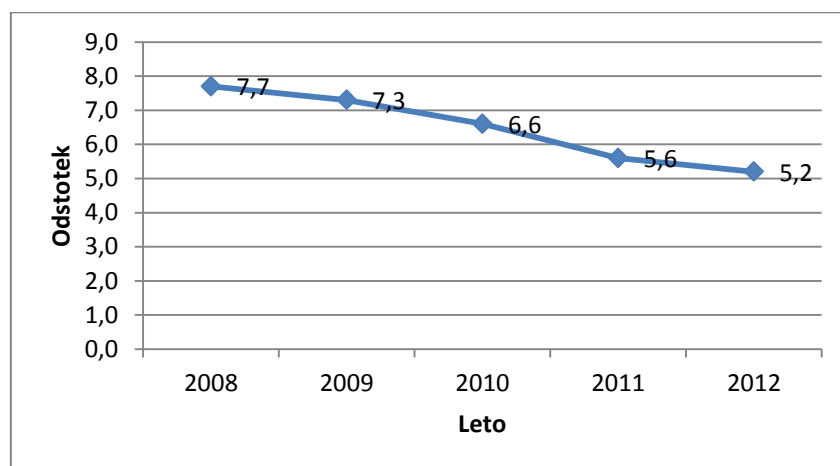
Vir: Eurostat (2013a).

⁵⁷ Zaposlovanje se je sicer zmanjšalo v izvoznih dejavnostih, vendar ni imelo tako uničujočih posledic za gospodarstvo kot je bilo sprva pričakovati. Fleksibilni delovnik in skrajšani delovni čas ter rast zaposlovanja v domače-naravnanih sektorjih je nevtraliziralo dogajanje v izvoznem sektorju (Deutsche Bundesbank 2010, 56).

⁵⁸ Nemčija je že pred pojavom krize zasledovala model rasti, ki je temeljil na izvozu, izboljšani konkurenčnosti in večjem povpraševanju iz držav, ki so doživljale nepremičninske mehurčke ter močne kapitalske pritoke. Zaradi dolžniške krize se je poslabšala gospodarska aktivnost v trgovskih partnericah iz evroobmočja (Nemčija izvozi 40 odstotkov blaga v evroobmočje), kar je vplivalo na nižjo stopnjo rasti BDP (Evropska komisija 2009b).

Medtem ko se večina držav, prizadetih zaradi aktualne globalne gospodarske krize, sooča z visoko stopnjo brezposelnosti, v Nemčiji temu ni tako. Razlog za to je reforma trga dela, ki jo je leta 2003 vpeljal takratni kancler Gerhard Schröder, in ki je nemški trg delovne sile naredila bolj fleksibilnega in odpornega. Stopnja brezposelnosti se je v letu 2010 znižala na 6,6 odstotkov, kar je bilo veliko pod povprečjem Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) (8,1 odstotkov) in pod povprečjem EU (9,6 odstotkov). Leta 2011 se je povečala stopnja zaposlovanja (za približno 1,3 odstotka) (Evropska komisija 2010–2012a).⁵⁹

Graf 4.2: Stopnja brezposelnosti v Nemčiji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013b).

Konsolidacija javnih financ, ki je temeljila na zniževanju vladnih izdatkov in povečevanju državnih prihodkov, je bila prekinjena s pojavom krize. V poskusu, da oživi gospodarstvo, je vlada sprejela vrsto fiskalnih ukrepov, zaradi česar se je v letih 2009 in 2010 javnofinančni primanjkljaj povišal na -4,1 odstotkov BDP. Do ponovnega zniževanja primanjkljaja je prišlo že naslednje leto, ko je Nemčija vpeljala konsolidacijske ukrepe v paketu za prihodnost (*Zukunftspaket*), medtem ko je v letu 2012 zabeležila celo rahel presežek v plačilni bilanci (Evropska komisija 2012a, 59). V podobni smeri se je povečeval tudi javni dolg (z 66,8 odstotkov BDP v letu 2008 se je dvignil na 82,5 odstotkov v letu 2010). Zaradi zagotavljanja jamstev v okviru mehanizma EFSF, bilateralnih posojil Grčiji, zagotavljanja sredstev za

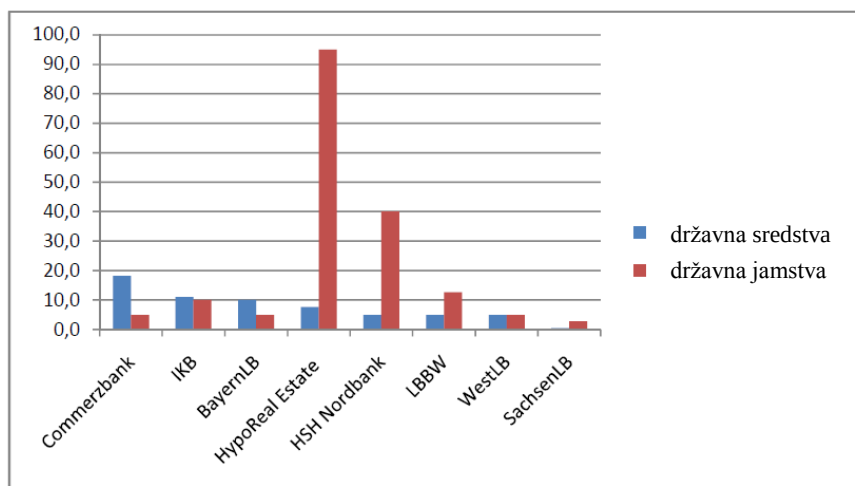
⁵⁹ Razlogi za to dogajanje so bili, da so podjetja med recesijo leta 2008 in 2009 na podlagi fleksibilnih dogovorov o dolžini delovnega časa zadržala visokokvalificirane delavce, kar jim je omogočilo, da so se uspešno soočala z zmanjšanjem povpraševanja in kasnejšim hitrim okrevanjem gospodarstva. Podjetja so tako zmanjšala delovni čas, delavci pa so obdržali svoje službe (Evropska komisija 2008–2011a).

mehanizem ESM ter drugih ukrepov za stabilizacijo evroobmočja se je javni dolg Nemčije v letih 2011 in 2012 ohranil na visoki ravni (Evropska komisija 2011a, 97).

4.2.1.3 Protikrizni ukrepi nemške vlade

V odgovor na globalno gospodarsko krizo je nemška vlada oktobra 2008 sprejela več ukrepov za stabilizacijo bančnega sistema. Med drugim je vzpostavila 480 milijard vreden Sklad za stabilizacijo finančnega trga (*Financial Market Stabilization Fund*, SOFFIN), preko katerega je zagotovila državna jamstva bankam do vrednosti 400 milijard evrov in nadaljnjih 80 milijard evrov za dokapitalizacije in nakup slabih terjatev bank. Banke so si tako lahko zaradi državnih garancij sposojale denar po nižjih obrestnih merah (Asmussen 2009, 198).

Graf 4.3: Financiranje nemških bank preko sklada SOFFIN v času aktualne krize

Vir: Hoffmann (2011).

Sanacijo finančnega sektorja je nadaljevala julija 2009, ko je nemški parlament potrdil zakon o ustanovitvi slabe banke, ki bi nase prenesla slabe terjatve in s tem stabilizirala plačilne bilance bank. Slaba banka ni potrebovala neposrednega vladnega financiranja, banke pa so se na ta način lahko izognile dodatnim izgubam v obliki odpisov terjatev. Tako se je povečala likvidnost v bančnem sektorju, ki je bila nujno potrebna za delovanje in financiranje zasebnega sektorja (Evropska komisija 2009b, 82; Hoffmann 2011).

Med leti 2008 in 2009 je nemška vlada sprejela dva paketa fiskalnih ukrepov, katerih namen je bilo spodbuditi domačo gospodarsko aktivnost preko zniževanja davkov in socialnih prispevkov, z višjimi socialnimi transferji, dodatnimi investicijami v javno infrastrukturo in

spodbujanje povpraševanja v avtomobilski industriji.⁶⁰ Fiskalni ukrepi so odločilno prispevali k stabilizaciji gospodarstva in finančnega sistema (Evropska komisija 2009b, 82–85).

Tabela 4.1: Glavni ukrepi v okviru prvega in drugega fiskalnega paketa v Nemčiji

	Prvi fiskalni paket (november 2008) <i>vrednost: 32 milijard evrov</i>	Drugi fiskalni paket (januar 2009) <i>vrednost: 50 milijard evrov</i>
Finančni sektor	Povečanje finančnih sredstev za kreditiranje; ugodne obrestne mere za majhna in srednja podjetja	Širjenje garancij za 2 milijarde evrov (s tem država naj ne bi vstopala v lastniške deleže podjetij)
Trg dela	Delo za krajši čas (podjetja v težavah so lahko zaposlenim podaljšala trajanje skrajšanega delovnega časa; z 12 do največ 18 mesecev)	Dodatna sredstva za reaktiviranje ter kvalifikacijo delavcev in brezposelnih; znižanje obdavčitve dohodkov in socialnih prispevkov
Investicije	Spodbude za investicije v infrastrukturo in v prometu	Dodatna sredstva za javne investicije
Raziskave in razvoj	Dodatna sredstva za raziskave in razvoj	Dodatna sredstva za razvoj novih tehnologij za motorna vozila
Avtomobilska industrija	Davek na avtomobil (<i>Kraftfahrzeugsteuer</i>)	Davek na avtomobil, 'staro za novo' ukrep

Vir: Vlada RS (2012, 33–34).

Nemčija je bila na izbruh krize v evroobmočju dobro pripravljena, zato dodatni varčevalni ukrepi po letu 2008 niso bili potrebni. Uvedla je le zdravstveno reformo, v letu 2011 pa predstavila nove fiskalne ukrepe.⁶¹ Več poudarka kot varčevanju je posvetila razbremenitvi majhnih in srednjih podjetij (z davčnimi olajšavami), spodbujanju inovacij in omogočanju izvoza (Vlada RS 2012, 34). Pomembno so k temu prispevale reforme, zajete v Agendi 2010, ki jih je izvedla nemška vlada pod kanclerjem Schröderjem leta 2003, ko se je soočala s stagnacijo gospodarstva in povečanjem brezposelnosti.⁶² Hkrati z uveljavljanjem Agende 2010 se je pojavila ideja o samoomejitvi zadolževanja. Leta 2009 je tako nemški parlament

⁶⁰ 'Staro za novo' program, ki ga je nemška kanclerka Merkel predstavila februarja 2009, je predstavljal enega izmed pomembnejših spodbudnih ukrepov za gospodarstvo. Vsak kupec, ki je zamenjal ali odpeljal na odpad vsaj devet let star avto, je bil upravičen do 2.500 evrov nadomestila za nakup novega avta. Učinki ukrepa so spodbudili domačo prodajo avtov, pripomogli k ohranjanju delovnih mest ter imeli pozitivne ekološke posledice, saj so kupci bencinsko-potratne avtomobile zamenjali za tiste, z bolj ekološko tehnologijo (Ewing 2009).

⁶¹ Povišala je prispevke za zdravstveno varstvo zaposlenih in znižala obseg zdravstvenih storitev, kritih iz zavarovanja. Fiskalni ukrepi so vključevali znižanje socialne podpore za dolgoročno brezposelnost, znižanje plač javnih uslužbencev, uvedbo novih davkov na področju jedrske energije idr. (Roeger, Veld in Vogel 2010).

⁶² Schröderjeve reforme oz. Agenda 2010, s katerimi se je spremenil socialni sistem države, so vključevale združenje podpore za brezposelne in socialno pomoč, krčenje pomoči za dolgoročno brezposelne, zaposlitev za krajši delovni čas (*Kurzarbeit*), malo delo in liberalizacijo delovnih pogojev (npr. hitrejšo odpuščanje) (Ehlers in drugi 2012, 30–31).

sprejel spremembo ustavnega zakona, ki je zlato pravilo (*Schuldenbremse*) uzakonil na ustavni ravni. Glavni namen fiskalnega pravila je popolna prepoved zadolževanja na ravni zveznih dežel in omejitev letnega primanjkljaja na zvezni ravni na 0,35 odstotka BDP, ki jo mora zvezna vlada doseči do leta 2016, deželne vlade pa do leta 2020. Do takrat naj bi zvezna in deželne vlade zadolženost postopoma zmanjševale (Koske 2010).

4.2.1.4 Politična situacija v Nemčiji

Nemčija je bila manj prizadeta zaradi dolžniške krize kot večina drugih držav članic evroobmočja. Uspešno soočanje nemškega gospodarstva z učinki krize se je odrazilo tudi na nemškem političnem odru. Nemški politični vrh je namreč vse od začetka krize užival močno podporo javnosti, hkrati pa ni bilo opaziti nobenih večjih političnih napetosti oz. razhajanj med vladno koalicijo in opozicijo kot tudi znotraj same koalicije. Deloma gre to pripisati dejstvu, da so se vse politične stranke zavedale pomena in odgovornosti Nemčije v reševanju krize. Nemčija je zaradi uspešnih reform in ohranjanja močnega gospodarstva v kriznem času pridobila vodilno vlogo znotraj evropske integracije, tako na ekonomski kot na politični ravni (Pfeffer 2012).

Nemško politiko v letih pred, med in po krizi je najbolj zaznamovala Angela Merkel, voditeljica Krščansko demokratske unije (CDU) in njene bavorske bratske stranke Krščansko socialne unije (*Christlich-Soziale Union*, CSU). Merklova je vodenje vlade prevzela po septembrskih volitvah leta 2005, ko je po nezadostnih rezultatih na volitvah bila prisiljena oblikovati veliko koalicijo z drugo največjo politično stranko Socialdemokratsko stranko Nemčije (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) (Fleischer 2010, 356). Koalicija je kljub sprejetim fiskalnim ukrepom in izpeljanim strukturnim reformam uživala močno podporo javnosti, kar se je kasneje potrdilo tudi na parlamentarnih volitvah leta 2009 (Saalfeld 2011).⁶³

27. septembra 2009 je več kot 62 milijonov Nemcev volilo poslance za sedemnajsti nemški parlament. Okoliščine, v katerih so potekale volitve, so bile močno pod vplivom aktualne krize, ki je prizadela tudi Nemčijo. Izrazit padec gospodarske rasti, zmanjšanje izvoza in domačih kapitalskih investicij je pahnilo Nemčijo v najhujšo recesijo po koncu druge svetovne vojne. Kljub temu je velika koalicija v anketah javnega mnenja dosegala izredno

⁶³ Pod veliko koalicijo je vlada sprejela prvi konjunktorni paket za spodbujanje gospodarstva in vpeljala fiskalno pravilo v nemško ustavo (Saalfeld 2011, 1).

visoko podporo (60 odstotkov vprašanih je podpiralo vlado in njene protikrizne ukrepe). Uspeh Merklove je bil dvojen; vladna politika velike koalicije je ohranjala visoko podporo med javnostjo, medtem ko je istočasno kandidirala nasproti svoji koalicijski partnerici na zveznih volitvah septembra 2009 (Saalfeld 2011, 1–2).

Rezultat tega je bila zmaga Merklove stranke, ki je z 27,3 odstotki glasov dobila mandat za sestavo vlade. Skupaj z njeno bratsko stranko CSU (6,5 odstotkov glasov) in z bolj ideološko sorodno stranko, Svobodno demokratsko stranko (*Freie Demokratische Partei*, FDP), je oblikovala konzervativno koalicijo (*ibidem*). Delovanje druge nemške vlade pod vodstvom Angele Merkel so sicer že vse od začetka spremljala nesoglasja glede davčne politike. Glavna nasprotovanja med CDU/CSU in FDP so nastala zaradi zahteve FDP po zniževanju davkov.⁶⁴ Trdnost vladne koalicije je bila dana na preizkušnjo na predsedniških volitvah junija 2010. Zaradi nezadostne podpore koalicijskih partneric⁶⁵ predsedniškemu kandidatu Christianu Wulffu, ki ga je predlagala in podpirala nemška kanclerka, je zvezna skupščina novega predsednika Wulffa izglasovala šele v tretjem glasovalnem krogu, ter s tem nazorno pokazala na oslABLJENO moč Merklove stranke. Ta je skupaj s koalicijskimi poslanci imela absolutno večino v zvezni skupščini (Connolly 2010). Rezultat tega so bila vedno večja ugibanja o morebitnih predčasnih volitvah. Toda v danem trenutku je bilo le-to malo verjetno, saj ni bilo drugega kandidata, ki bi lahko dobil tolikšno podporo za mandatarstvo, razen Merklove (Economist Intelligence Unit 2010).

Čeprav so politične napetosti med koalicijskimi strankami CDU/CSU in FDP v prvem letu delovanja vlade oslABILE politično učinkovitost koalicije, do večjih pozivov k zamenjavi vlade in razpisu predčasnih volitev ni prišlo (Economist Intelligence Unit 2010). Nemška javnost je močno podpirala politični vrh, vsaj v zvezi z njegovim ukrepanjem z aktualno gospodarsko krizo. Večina Nemcev je podpirala napore za stabilizacijo prizadetih držav, razen glede Grčije. Kar je več, javnomnenjske raziskave iz maja 2012 so pokazale, da so Nemci še vedno največji podporniki evropske integracije (Deutsch 2012).

⁶⁴ Po mnenju FDP je izvajala davčna politika največji pritisk na srednji razred. Merklova se je sicer strinjala glede zmanjšanja davkov ter hkrati odločno izključila možnost povišanja davkov za zmanjševanje javnofinančnega primanjkljaja, ki ga je povzročila gospodarska kriza, vendar pa je kot pomembnejši ukrep še vedno videla nadaljevanje fiskalne konsolidacije (The Economist 2009).

⁶⁵ Nekateri koalicijski člani, še posebej vzhodni liberalci, so namreč dajali prednost opozicijskemu kandidatu Joachimua Gaucka. Slednji je funkcijo zveznega predsednika nastopil leta 2012 po odstopu Christiana Wulffa (Spiegel Online 2012b).

Nasprotovanje ponovni pomoči Grčiji so Nemci izrazili v javnomnenjskih anketah, en dan pred glasovanjem v nemškem parlamentu februarja 2012 o 130 milijard evrov vredni finančni pomoči Grčiji, katere največji del so prispevali prav nemški davkoplačevalci. Kar 62 odstotkov vprašanih je zavrnilo predlagan načrt, podobno pa so se odzvali celo nekateri koalicijski poslanci. Po njihovem mnenju to naj ne bi pomagalo Grčiji pri reševanju problema nekonkurenčnosti gospodarstva, varčevalni ukrepi, ki sovpadajo z reševalnim paketom, pa naj bi še dodatno zadušili gospodarsko aktivnost in vodili v višjo brezposelnost. Napetosti so se okrepile tudi znotraj same koalicije, ko je predstavnik 15-članske Merklove vlade, notranji minister Hans-Peter Friedrich (CSU), javno pozval Grčijo naj izstopi iz evroobmočja (Kirschbaum 2012). Merklova je v svojem nagovoru parlamentu na dan glasovanja povedala, da se zaveda skepse, ki prevladuje med nemškimi politiki in širšo javnostjo, vendar je prepričana, da bi bile posledice morebitnega bankrota Grčije veliko večje kot so tveganja za odobritev pomoči. Nemški parlament je kljub vsemu z veliko večino (496 proti 90 glasov) potrdil drugi finančni paket trojke; podporo so izrazile tudi opozicijske stranke SPD in Zeleni (BBC News 2012b).

4.2.2 Slovenija

Slovenija spada med najmanjše države članice EU po številu prebivalcev (2 milijona prebivalcev). Za izvozno usmerjeno gospodarstvo predstavljajo najpomembnejše gospodarske panoge avtomobilska in tekstilna industrija, gradbeništvo ter storitvene dejavnosti (Evropska unija 2013c).

Aktualna globalna gospodarska kriza je močno prizadela slovenski bančni sektor. Pomanjkanje likvidnosti je onemogočilo normalno poslovanje bank, to pa je povzročilo hude pritiske na delovanje realnega sektorja. Najhujše posledice je čutilo gradbeništvo. Zmanjšanje gospodarske aktivnosti je upočasnilo gospodarsko rast, kriza pa se je prenesla tudi na trg delovne sile. Povečala se je stopnja brezposelnosti, vpliv staranja prebivalstva, skupaj z izdatki za stabilizacijo bančnega sistema, so povečali pritisk na javne finance. Prioriteta vlade je tako postalo zmanjšanje javnofinančnega primanjkljaja in konsolidacija javnih financ.

Na politični ravni se je Slovenija znašla v politični krizi, ki se je začela s padcem Pahorjeve vlade leta 2011. Prepočasen in neustrezen odziv na izzive gospodarske krize, nezmožnost izpeljave strukturnih reform in referendumski neuspehi so bili glavni očitki vladi. Protesti,

stavke in stopnjevanje napetosti znotraj koalicije so pripeljale do prvih predčasnih volitev v zgodovini samostojne Slovenije. Vodenje države je prevzela nova vlada pod vodstvom Janeza Janše. Toda strogi varčevalni ukrepi so se nadaljevali, prav tako krčenje izdatkov v javnem sektorju in višanje stopnje brezposelnosti. Politična situacija se je zaostрила jeseni 2012, ko je nezadovoljstvo javnosti z vladno politiko doseglo vrhunec. Mariborski protesti so pripeljali do prve vseslovenske vstaje, v kateri so protestniki po vsej državi zahtevali odstop slovenske politične elite.

4.2.2.1 Prenos krize v Slovenijo

Prvi znaki krize v Sloveniji so se začeli kazati v finančnem sektorju. Slovenske banke so se v zadnjem desetletju močno zadolževale pri tujih bankah, da so lahko izdajale ugodna posojila slovenskim podjetjem in gospodinjstvom ter omogočale nizke obrestne mere. K temu je prispevalo zlasti članstvo Slovenije v EU in evroobmočju, ki je pocenilo in povečalo dostopnost bank do tujih dolžniških virov. Težave so nastopile, ko banke zaradi nezaupanja na medbančnem trgu ter s tem zaostrenih pogojev kreditiranja niso bile sposobne odplačevati svojih obveznosti do tujih bank (Banka Slovenije 2009). Banke so zabeležile velike izgube, v reševanje likvidnostnih problemov bančnega sektorja pa se je kmalu vključila tudi država, ki je preko centralne banke zagotovila finančno pomoč in državna jamstva za depozite.⁶⁶ Vse to je povečalo pritisk na javne finance (Evropska komisija 2009b; Jašovič in Košak 2008, 4–8).

Zaradi pomanjkanja likvidnosti podjetja niso več dobivala potrebnih kreditov, gradbeni sektor je zajela plačilna nedisciplina, prekomerna ponudba na nepremičninskem trgu pa je vodila do izbruha nepremičninske krize. Tržna aktivnost na nepremičninskem trgu je tako padla na raven iz leta 2003, cene nepremičnin so se v letu 2009 znižale za 10 odstotkov v primerjavi z letom 2008. Nepremičnine, s katerimi so podjetja zavarovala svoje obveznosti do bank, so tako izgubile vrednost, zaradi česar se je obnavljanje kreditov teh podjetij skoraj popolnoma ustavilo (GURS 2008, 3–4; 2009, 10).

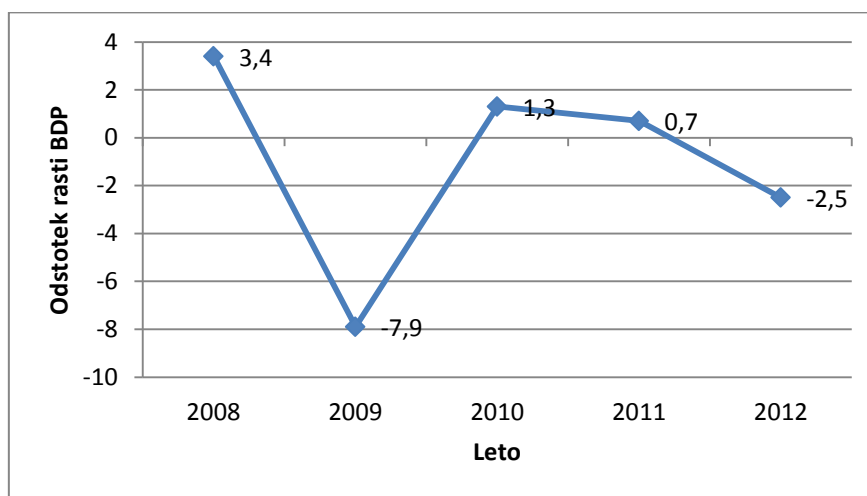
⁶⁶ Reševanje bančnega sistema je obsegalo zagotavljanje finančne podpore nekaterim slovenskim bankam in zavarovalnicam. Kot prva je za finančno pomoč zaprosila slovenska zavarovalnica Triglav, ki je prejela 62 milijonov evrov vredno kratkoročno posojilo, dokapitalizacijo pa je s pomočjo državnih skladov KAD in SOD izvedla tudi Nova kreditna banka Maribor. Sledile so številne dokapitalizacije več slovenskih bank (npr. UniCredit Slovenija, Abanke, Banke Celje), med drugim tudi največje, Nove Ljubljanske banke (NLB), ki se je do konca leta 2012 z državnimi sredstvi dokapitalizirala kar dvakrat (prvič leta 2011 v višini 250 milijonov evrov in drugič leta 2012 za 381 milijonov evrov) (Štiblar 2008, 137; Damijan 2012).

Najhuje je kriza prizadela gradbeništvo.⁶⁷ Gradbena podjetja so izgubljala naročila, zmanjšala se je prodaja nepremičnin, investitorji, med njimi so bila tudi gradbena podjetja, pa niso uspeli prodati zaloge nepremičnin, ki so bile večinoma financirane s posojili. Prezadolženost v gradbeništvu, pomanjkanje likvidnosti in s tem povečana plačilna nedisciplina so privedli do stečaja številnih slovenskih gradbenih podjetij (UMAR 2010, 66–67).⁶⁸

4.2.2.2 Ekonomske posledice krize na slovensko gospodarstvo

Slovensko gospodarstvo je pred začetkom aktualne globalne gospodarske krize uživalo uravnoteženo gospodarsko rast, nizek javnofinančni primanjkljaj in nizek javni dolg. Kriza je povzročila, da se je gospodarska rast v letu 2009 drastično zmanjšala in dosegla drugo najnižjo raven po letu 1991 (-7,9 odstotkov BDP). Zaradi povečanja tujega povpraševanja se je rast v naslednjih letih okrepila, vendar je v letu 2012 znova močno padla, Slovenija pa je ponovno zdrsnila v recesijo (Evropska komisija 2009b, 141–142; 2012a, 101).

Graf 4.4: Gospodarska rast v Sloveniji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013a).

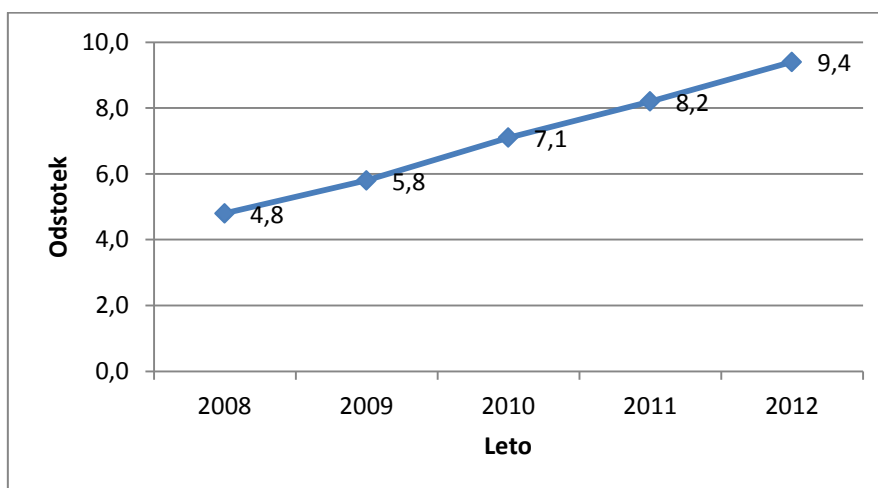
Kriza je pričakovano vplivala tudi na trg delovne sile v Sloveniji. Zaposlovanje se je zmanjšalo, številni stečaji podjetij v realnem sektorju, zlasti gradbeništvu, in pomanjkanje ustrezne reforme plačnega sistema javnega sektorja pa so povzročili dvig stopnje

⁶⁷ Delež gradbeništva v BDP je v času gospodarske rasti med leti 2006 in 2008 hitro naraščal in je bil večji kot v večini držav EU. Kreditna aktivnost v panogi je bila močna. V času ekspanzije je ta panoga postala predimenzionirana glede na stopnjo razvoja oziroma BDP (Ministrstvo za gospodarstvo 2010).

⁶⁸ V letu 2010 je med večjimi podjetji šel v stečaj Vegrad, naslednje leto so mu sledili CPM, GPG, SCT, Konstruktor VGR in drugi. Z velikimi težavami se soočajo Primorje, Kraški zidar in Energoplan. Stečaj večjih gradbenih podjetij je povzročil propad podizvajalcev in dobaviteljev, ki so ostali brez svojih plačil (Prodan Rešaver 2012, 375).

brezposelnosti (z najnižje 4,8-odstotne leta 2008 na 9,4-odstotno leta 2012; povprečje evroobmočja je bilo 11,6 odstotkov). Najbolj se je poslabšal položaj moškim, nizko izobraženim in mladim, stopnja brezposelnosti pa se je povečala v vseh starostnih skupinah. Konec decembra 2012 je bilo registriranih 118.061 brezposelnih oseb, kar je za 4,7 odstotkov več kot decembra 2011 (Evropska komisija 2011a, 155; UMAR 2012a, 69–70).

Graf 4.5: Stopnja brezposelnosti v Sloveniji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013b).

Padec gospodarske aktivnosti ter sprejeti protikrizni fiskalni ukrepi so oslabili javne finance.⁶⁹ Država je za reševanje bančnega sektorja namenila obsežna finančna sredstva, kar je dvignilo javnofinančni primanjkljaj z -1,9 odstotka BDP leta 2008 na -6,3 odstotkov BDP leta 2011 (leta 2012 se je zmanjšal na -3,8 odstotkov). Za povišanje primanjkljaja so bili poleg dokapitalizacij in prevzemov terjatev državnih podjetij odgovorni tudi višji državni izdatki za protikrizne ukrepe ter nizki državni prihodki. Z zadolževanjem države na tujih finančnih trgih se je povečal javni dolg, ki je pospešeno naraščal vse od leta 2008, konec leta 2011 pa je bil že več kot enkrat višji (47,1 odstotka BDP), leta 2012 pa znašal 54,4 odstotka BDP (kar je še precej pod povprečjem EU; 85,2 odstotkov BDP) (UMAR 2009–2012).

4.2.2.3 Protikrizni ukrepi slovenske vlade

Slovenska vlada se je na krizo odzvala z vrsto protikriznih ukrepov, namenjenih stabilizaciji slovenskega gospodarstva. V prvih dveh letih je sprejela tri svežnje varčevalnih ukrepov. Za sprostitev kreditnega krča, ki je onemogočal normalno poslovanje realnega in bančnega

⁶⁹ Kljub temu je potrebno opozoriti, da so strukturni dejavniki javnofinančnega neravnovesja prisotni že iz predkriznega obdobja. K sedanjemu stanju javnih financ je tako v precejšnji meri prispevalo že delovanje fiskalne politike v predkriznem obdobju, aktualna kriza je razmere le še dodatno poslabšala (UMAR 2010).

sektorja, je sprostila obsežna finančna sredstva v obliki posojil, poroštev in jamstev za bančne vloge, nove referenčne obveznice in dokapitalizirala Slovensko izvozno in razvojno (SID) banko (SVREZ 2010a).

Tabela 4.2: Trije svežnji varčevalnih ukrepov v Sloveniji

Prvi sveženj ukrepov (december 2008)	Drugi sveženj ukrepov (februar 2009)	Tretji sveženj ukrepov (april 2009)
Ukrepi za povečanje likvidnosti v bančnem sistemu; zagotavljanje dodatnih spodbud gospodarstvu; ukrepi za zmanjševanje javne porabe in ukrepi za ohranjanje delovnih mest	Bolj razvojno naravnani – dodatni ukrepi s področja financ in zagotavljanja likvidnosti podjetij; ukrepi s področja trga dela, vseživljenjskega učenja in socialne varnosti; ukrepi za spodbujanje trajnostnega razvoja; koriščenje kohezijskih sredstev EU	Namenjen zlasti reformi trga dela in pokojninski reformi; interventni zakon (omogoča subvencioniranje čakanja na delo in podaljšanje ukrepa delnega sofinanciranja polnega delovnega časa, spremembo Zakona o zaposlovanju in zavarovanju)

Vir: SVREZ (2010a).

Toda poslabšanje gospodarskih razmer v letu 2010, do katerih je prišlo deloma tudi zaradi izbruha dolžniške krize v evroobmočju, je pokazalo potrebo po dolgoročnejših strukturnih spremembah. Kriza je razkrila nekatera strukturna neravnovesja in slabosti slovenskega gospodarstva, povezana s produktivnostjo, konkurenčnostjo in upravljanjem. Z namenom odpravljanja teh neravnovesij je vlada v začetku februarja 2010 sprejela Slovensko izhodno strategijo 2010–2013, ki je bila zasnovana kot kombinacija ukrepov ekonomske politike, strukturnih sprememb in institucionalnih prilagoditev (SVREZ 2010b, 1).⁷⁰

V okviru strukturnih prilagoditev je v letih 2010 in 2011 predstavila ukrepe na področju trga dela (npr. Zakon o urejanju trga dela, dvig minimalne plače, malo delo⁷¹, delo na črno⁷²), reformo plač v javnem sektorju (začasno znižanje plač javnim funkcionarjem, zamrznitev izplačil plačnih nesorazmerij) ter pokojninsko reformo, ki pa so jo državljani zavrnili na referendumu junija 2011 (UKOM 2011, 1–3; Vlada RS 2011a).

⁷⁰ *Ukrepi ekonomske politike* so se nanašali na 1) konsolidacijo javnih financ (vpeljava fiskalnega pravila, zmanjševanje primanjkljaja in dolga), 2) financiranje za razvoj (kohezijska politika, sanacija slabih naložb bank) in 3) zagotavljanje fleksibilnosti na trgu dela (reforma trga dela). V okviru *strukturnih ukrepov* sta bili najpomembnejši reforma pokojninskega sistema in zdravstvena reforma, medtem ko so *institucionalne prilagoditve* vključevale ukrepe za izboljšanja upravljanja javnih institucij in javne uprave (SVREZ 2010, 1–2).

⁷¹ Malo delo je ukrep, ki bi enotno urejal različne oblike priložnostnega dela ter pravice in varnost tistih, ki ta dela opravljajo. Državlani so zakon zavrnili na referendumu 10. aprila 2011 (Vlada RS 2011b).

⁷² Delo na črno je ukrep, ki je predvideval zmanjšanje sive ekonomije. Prepovedal bi opravljanje dejavnosti podjetij ali samostojnih podjetnikov v neskladju z njihovo dejavnostjo (Vlada RS 2011c).

Največji izziv pri soočanju s posledicami krize je predstavljala javnofinančna konsolidacija, ki jo je vlada začela poglobljeno izvajati šele maja 2012.⁷³ Le-ta je temeljila na zniževanju javnofinančnih izdatkov (torej na varčevanju ter ne na poviševanju dohodkov preko zviševanja obstoječih ali uvajanja novih davkov) in je bila nujna za zagotavljanje dolgoročne vzdržnosti javnih financ, zlasti ob upoštevanju staranja prebivalstva ter obstoječega pokojninskega sistema (UMAR 2012b). Izdatke, ki so se v času krize zvišali na račun diskrecijske fiskalne politike, je zniževala z omejevanjem porabe v javnem sektorju (Vlada RS 2011č, 3). Podrobnejši pregled ukrepov je predstavljen v Tabeli 4.3.

Tabela 4.3: Pregled ključnih ukrepov za uravnoteženje javnih financ v Sloveniji

Datum sprejetja	Ukrep
november 2010	sprejet <i>Zakon o interventnih ukrepih (ZIU)</i> : zmanjševanje izdatkov; omejitve rasti izdatkov državnega proračuna, proračunov občin, zavodov za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje; omejitev rasti socialnih transferjev in pokojnin; omejitev prejemkov in plač javnih uslužbencev in funkcionarjev
december 2011	sprejet <i>Zakon o dodatnih interventnih ukrepih</i> za leto 2012 (zniževanje državnih izdatkov – zamrznitve napredovanj javnih uslužbencev; znižanje plač funkcionarjev za 4 odstotke, idr.)
marec 2012	zmanjševanje izdatkov v javnem sektorju: znižanje plač za 15 odstotkov, neizplačilo regresa v letu 2012 in polovično izplačilo v 2013, zmanjšanje nadomestil poslancem po prenehanju mandata, druge racionalizacije
april 2012	znižanje stopnje davka na dohodek pravnih oseb z 20 na 18 odstotkov v letu 2012 (vsako leto znižanje za 1 odstotek, na 15 odstotkov leta 2015)
maj 2012	sprejet <i>Zakon o uravnoteženju javnih financ (ZUJF)</i> : znižanje plač javnih uslužbencev za 8 odstotkov, omejitev zaposlovanja v javnem sektorju, zamrznitev napredovanj; znižanje višine delovnih dodatkov)
julij 2012	taksa za CO ² za pogonska goriva, dvig trošarin
december 2012	sprejeta pokojninska reforma ⁷⁴ in predlog dvoletnega proračuna za 2013-2014 (predvideval 5-odstotno znižanje mase plač v javnem sektorju)

Vir: Kozorog Blatnik (2012); Setnikar Cankar in Petkovšek (2013); Vlada RS (2013a, 17–27).

⁷³ Počasnejša konsolidacija javnih financ v Sloveniji glede na večino držav EU je povezana s poznimi in relativno blagimi ukrepi za racionalizacijo delovanja javnega sektorja (nekateri članice so izdatke za javni sektor zaježile ali celo znižale že v letu 2009, v večini držav pa so se ukrepi na tem področju sprejemali v obdobju 2010-2011), odsotnostjo sprememb v sistemih socialne zaščite v obdobju 2008-2011 (zlasti pokojninske reforme) ter povečanimi kapitalskimi izdatki v bančni in realni sektor (dokapitalizacija NLB, kapitalski transferji v podjetja v pretežno državni lasti) (UMAR 2012b).

⁷⁴ Pokojninska reforma je predpostavljala postopno povišanje upokojitvene starosti na 65. let in vsaj 15 let zavarovalne dobe. Poleg tega je predvidela znižanje pokojnine, zvišanje starosti za predčasno upokožitev na 60 let, če je oseba dopolnila 40 let pokojninske dobe, ter novo formulo za usklajevanje pokojnin (Vlada RS 2013b).

4.2.2.4 *Politična kriza v Sloveniji*

Učinki aktualne globalne gospodarske krize so negativno vplivali tudi na politično situacijo v državi. Prve težave so se pojavile, ko je slovenska vlada pod vodstvom Boruta Pahorja, ki je mandat nastopila po parlamentarnih volitvah leta 2008, avgusta 2010 predstavila predloge za spremembo plačne reforme javnega sektorja kot del ukrepov za zmanjšanje javnofinančnih izdatkov. Predlogi, ki so bili usmerjeni zlasti v zniževanje plač javnih uslužbencev, so izzvali nasprotovanja s strani sindikatov.⁷⁵ Slednji so septembra 2010 organizirali stavko javnega sektorja (stavkalo je približno 80 tisoč javnih uslužbencev), ki se je po uspešnih pogajanjih med vlado in sindikati zaključila oktobra 2010 (RTVSLO 2010).

Kljub doseženemu sporazumu je vlada nadaljevala zastavljeno pot reformnih politik. V luči zviševanja javnofinančnega primanjkljaja je napovedala dve večji strukturni reformi (reformo trga dela in pokojninskega sistema) in varčevalne ukrepe. Toda predlagane reforme, zlasti pokojninska, so ponovno povzročile močna nasprotovanja javnosti in sindikatov. Zveza svobodnih sindikatov Slovenije je tako aprila 2011 vložila zahtevo za razpis referendumu o pokojninski reformi (Jančič 2011).⁷⁶ S pokojninsko reformo so se prvič resneje pokazala nesoglasja tudi znotraj vladne koalicije. Pri Pahorjevi vladi, ki so jo sestavljale štiri levosredinske stranke; stranka predsednika vlade Boruta Pahorja Socialni demokrati (SD), Liberalna demokracija Slovenije (LDS), Zares in Demokratična stranka upokojencev Slovenije (DeSUS), se je to odražalo na dveh ravneh. Prvič, glede zasledovanih protikriznih ukrepov, zlasti imenovanja vodstvenih kadrov v podjetjih v državi lasti. Drugič, glede pglavitnih strukturnih reform, kot je bila pokojninska reforma. DeSUS je namreč kot stranka, ki zasleduje interese upokojencev, ostro nasprotovala pokojninski reformi, zaradi česar je maja 2011 izstopila iz vladne koalicije (Economist Intelligence Unit 2011a).

Delovanje vlade so ovirali tudi številni referendumu o vladnih reformah, katerih pobudniki so bili večinoma sindikati. V obdobju Pahorjeve vlade je bilo razpisanih kar šest referendumov, med katerimi je bil le eden potrjen – referendum o arbitražnem sporazumu. Referendume o pokojninski reformi, malem delu, delu na črno in preostala dva so volilci z veliko večino

⁷⁵ Sindikati so omenjeno plačno reformo po šest let trajajočih pogajanjih uskladili s predhodno vlado maja 2008, ko so se dogovorili, da bodo do leta 2010 odpravljena plačna nesorazmerja. Toda Pahorjeva vlada je ugotovila, da bi bil strošek za odpravo plačnih nesorazmerij dvakrat večji kot je bilo sprva predvideno, kar bi predstavljalo prevelik pritisk na javne finance. Vlada je zato predlagala, da se izplačilo tretje in četrte četrtine plačnih nesorazmerij prestavi na obdobje, ko bo gospodarska rast preseгла 2,5 odstotka (Zorko in Dernovšek 2010).

⁷⁶ Sindikati so pokojninsko reformo zavrnili, ker naj bi zaradi zviševanja upokojitvene starosti (z 58 let za moške in 57 let za ženske na 65 let za vse) pomenila prevelik pritisk za delavce v delovno intenzivnih panogah, hkrati pa naj bi povečala brezposelnost (Kolednik 2011).

zavrnil. Nemoč vlade, da sprejme potrebne, a ostre ukrepe, je v ospredje postavila vprašanje zakonske ureditve instituta referendumu.⁷⁷

Tabela 4.4: Podatki o referendumih, udeležbi ter podpori volivcev v Sloveniji v obdobju 2008-2011

Datum	Referendum	Udeležba (v odstotkih)	Za (v odstotkih)	Proti (v odstotkih)
6. junij 2010	Arbitražni sporazum	43	52	48
12. december 2010	RTV Slovenija	15	28	72
10. april 2011	Malo delo	34	20	80
5. junij 2011	Delo na črno	40	25	75
5. junij 2011	Arhivi	40	28	72
5. junij 2011	Pokojninska reforma	40	29	71

Vir: RTVSLO (2011).

Neuspeh referendumov, zlasti t. i. referendumskega trojčka junija 2011, in stopnjevanje napetosti znotraj koalicije je omajalo kredibilnost vlade, pritisk pa sta še povečala počasno okrevanje slovenskega gospodarstva ter vedno večja brezposelnost. Številne zamenjave v vladnem kabinetu (v treh letih se je od skupaj 18 ministrov zamenjalo 12 ministrov/-ic) in izstop še druge koalicijske stranke Zares junija 2011 so pripeljale do tega, da je predsednik vlade Pahor v Državnem zboru (DZ) vložil glasovanje o zaupnici vladi. Septembra 2011 so poslanci s 36 glasovi za in 51 glasovi proti zavrnilo listo ministrskih kandidatov in tako izrekli nezaupnico Pahorjevi vladi. Pahor je bil s tem razrešen s položaja predsednika vlade, prvič v zgodovini samostojne Slovenije pa so bile razpisane predčasne volitve (Economist Intelligence Unit 2011b; Grm 2011).

Prve predčasne parlamentarne volitve decembra 2011 so povzročile spremembo v slovenskem političnem prostoru. V volitve se je namreč vključilo več novoustanovljenih strank. Največji izziv za Slovensko demokratsko stranko (SDS) Janeza Janše, ki so ji javnomnenjske raziskave veskozi napovedovale zmago, sta predstavljali novoustanovljeni stranki Pozitivna Slovenija (PS) pod vodstvom Zorana Jankovića ter Državljanska lista Gregorja Viranta (DLGV) (Economist Intelligence Unit 2011c). Kljub temu, da so javnomnenjske raziskave PS

⁷⁷ Pobudo za zakonodajni referendum lahko v Sloveniji vložijo najmanj deset poslancev, poslanska skupina, predlagatelj zakona ali vlada, parlament pa ga mora razpisati, če to zahteva najmanj tretjina poslancev, državni svet ali najmanj 40 tisoč volilcev. To pomeni, da se lahko praktično za vsak zakon (npr. celo za Zakon o izvrševanju proračuna) sproži referendumski postopek. S podobnim problemom se je soočala tudi vlada pod vodstvom Janeza Janše (Ministrstvo za notranje zadeve 2013).

napovedovale drugo mesto, je le-ta na predčasnih volitvah dobila največje število glasov (28,5 odstotkov) in si tako pridobila priložnost za sestavo vlade. Sledila ji je SDS s 26,2 odstotki, SD z 10,5 odstotki, DLGV, DeSUS, Slovenska ljudska stranka (SLS) in Nova Slovenija (NSi) pa so dobile manj kot 10 odstotkov glasov (Državna volilna komisija 2011).

Toda navkljub zmagi je bila PS soočena s problemom oblikovanja vlade, ki bi uživala večino v parlamentu. Stranka je na volitvah dobila 28 poslanskih sedežev, kar je pomenilo, da je za zagotovitev večine (46 od 90 poslanskih sedežev) potrebovala podporo drugih parlamentarnih strank. Za oblikovanje stabilne vlade je Janković potreboval podporo vsaj treh parlamentarnih strank; SD, DLVG in DeSUS. Toda koalicijska pogajanja niso potekala uspešno. Zaradi prevelikih ideoloških razlik je sodelovanje v koaliciji odklonila desnosredinska DLGV. Posledica tega je bila, da so poslanci DZ na glasovanju januarja 2012 zavrnil imenovanje Jankovića za novega mandatarja slovenske vlade (The Economist 2012a). Namesto tega je bilo mandatarstvo podeljeno predsedniku SDS, Janezu Janši, ki je februarja 2012 predstavil svojo 12-člansko ministrsko ekipo. Deseto slovensko vlado so poleg SDS sestavljale še DLVG, DeSUS, SLS in NSi (RTVSLO 2013).

Podobno kot Pahorjeva je tudi vlada pod vodstvom Janše mandat nastopila v času gospodarske krize, s stalnim naraščanjem stopnje brezposelnosti in padcem gospodarske rasti. Vlada, ki se je sprva kazala kot bolj stabilna od njene predhodnice, je tako že mesec dni po izvolitvi predstavila prve varčevalne ukrepe. Slednji so izzvali močno ogorčenje s strani sindikatov. Socialni dialog, ki ga je vlada identificirala kot enega izmed njenih prioritet, je bil postavljen pod vprašaj. Kljub usklajevanju, vlada in predstavniki sindikatov javnega sektorja niso našli skupnega jezika glede zniževanja plač in izdatkov javnih uslužbencev, močna nesoglasja pa je izzvala tudi odločitev vlade o združevanju ministrstev.⁷⁸ Situacija se je stopnjevala do te mere, da so sindikati aprila 2012 organizirali najobsežnejšo stavko javnega sektorja v zgodovini samostojne Slovenije (v stavki je sodelovalo 22 sindikatov oz. 100 tisoč od 160 tisoč javnih uslužbencev) (Potič 2012). Pogajanja so se nadaljevala in se naposled le zaključila maja 2012 s podpisom stavkovnega sporazuma (Škrinjar in Belovič 2012).

⁷⁸ Vlada je ukinila samostojno kulturno ministrstvo in ga priključila oz. združila v ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. Vladi so tudi očitali, da si je s priključevanjem tožilstva, katerega neodvisnost je ključna za verodostojnost prava, k notranjemu ministrstvu, podredila celoten represivni aparat (Vogrinc 2012).

Legitimnost Janševe vlade so omajali tudi očitki korupcije, v katero naj bi bil vključen predsednik vlade.⁷⁹ Po navedbah poročila Economist Intelligence Unit (2012a), naj bi bil prav to eden izmed razlogov (čeprav ne ključen) za poraz SDS na predčasnih volitvah. Do resnejših političnih navzkrižij je prišlo, ko je Janševa vlada septembra 2012 predstavila ukrepe za stabilizacijo bančnega sistema in upravljanje z državnimi naložbami. Predlogu o vzpostavitvi slabe banke in ustanovitvi slovenskega državnega holdinga, s katerim bi se začela privatizacija državnih javnih podjetij, so nasprotovali tako opozicija kot sindikati, saj naj bi na ta način vlada stroške za reševanje bančnega sektorja prenesla na davkoplačevalce, hkrati pa bi privatizacija pomenila dodatna odpuščanja in s tem večji pritisk na socialne transferje (Salzmann 2012). Proti obema zakonoma sta bila posledično vložena referendumata, ki pa zaradi odločitve Ustavnega sodišča, da sta le-ta protiustavna, nista bila nikoli izvedena. Oktobra 2012 sta bila v DZ tako oba zakona sprejeta (Glogovčan 2013).

Nezadovoljstvo javnosti z varčevalno vladno politiko se je stopnjevalo, kakor tudi nezaupanje volilcev v politične institucije, povečala se je socialna stiska prebivalstva, vse to pa je konec novembra 2012 sprožilo val protestov, ki so se sprva začeli v Mariboru, kasneje pa razširili na celotno državo.⁸⁰ Da je do prvih večjih protestov prišlo ravno v Mariboru in ne v kakšnem drugem slovenskem mestu, lahko pojasnimo z vsaj tremi razlogi. Prvič, gre za eno izmed najbolj socialno ogroženih regij v Sloveniji z visoko stopnjo brezposelnosti, ki je od osamosvojitve dalje doživela propad številnih industrijskih gigantov (npr. TAM-a, MTT-ja), s tem pa izgubila poglobljeno dejavnost regije. Drugič, zasebne interesne skupine so v Mariboru monopolizirale že več javnih dejavnosti (od javnega prometa, vodovodnega sistema do pokopališke dejavnosti). Tretjič, protestnike so spodbudili očitki Komisije za preprečevanje korupcije (KPK), da je v mariborski občini prisotna sistemska korupcija (Mekina 2012).⁸¹

Protestniki so v okviru t. i. mariborskih vstaj zahtevali odstop župana Kanglerja in njegovega kabineta, s širjenjem protestov, ki so postajali čedalje številčnejši in nasilnejši, v druga mesta, pa so zahteve prerasle v odpor proti celotni vladajoči politični eliti. Nezadovoljstvo ljudi je

⁷⁹ Obtožbe korupcije se nanašajo na nakup oklepnih vozil finskega podjetja Patria, ki ga je sklenila Janševa vlada leta 2006. Sojenje, ki se je začelo septembra 2011, se je nanašalo na vprašanje, ali so vodilni vladni predstavniki prejeli podkupnino za sklenitev omenjenega posla (Economist Intelligence Unit 2011c).

⁸⁰ Povod za mariborske proteste je predstavljal projekt, ki ga je pripravila mariborska občina pod županom Kanglerjem za postavitev radarskih merilnikov hitrosti. Glavni problem je bila narava dogovora (javno-zasebno partnerstvo), s pomočjo katerega so privatizirali policijsko pobiranje kazni za prehitro vožnjo (Mekina 2012).

⁸¹ Kanglerja so leta 2011 obtožili več kot 15 kaznivih dejanj, večinoma zaradi njegovih povezav z mariborskimi gradbinci. Očitali so mu, da občinska sredstva preko svetovalnih pogodb kanalizira na račune svojih osebnih in političnih prijateljev (Mekina 2012).

preseгло meje lokalne politike. V demonstracije se je začel vključevati vedno večji del civilne družbe (študenti, profesorji, upokojenci, sindikati). Vse to je konec decembra 2012 pripeljalo do prve vseslovenske splošne vstaje, katere se je udeležilo več kot 11 tisoč ljudi v Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici, na Ptuju in v Ajdovščini (Mekina 2012; Galun in Rubin 2012). Zahteve protestnikov so bile tudi tokrat podobne; odstop vladajoče politične elite in prevzem odgovornosti za hude gospodarske razmere, v katerih se je znašla država. Obtožbe korupcije, s katerimi so se soočali nekateri vodilni politiki, so še dodatno spodbudile protestnike v njihovih prizadevanjih (Mladina 2012).⁸²

Kljub intenzivnosti in gorečnosti protestov, le-ti z izjemo⁸³ niso ponudili nove politične paradigme. Resne spremembe je namreč potrebno reševati znotraj institucije (sistema), za kar je nujno oblikovanje skupnega programa, ideje, cilja, politike idr. Slovenski protesti oz. vstaje, ki so se iz teh protestov razvile, pa do konca leta 2012 niso imele niti skupnega predstavnika ali voditelja. Edini poskus organizirane politične volje je predstavljala Koalicija solidarnih, ki je združila sindikalne in civilnodružbene organizacije v prvi tovrstni obliki.⁸⁴ Vključene organizacije so se namreč uskladile in dogovorile o ključnih skupnih ciljih, hkrati pa so prepoznale potrebo, da delujejo znotraj politike, čeprav so bile sprva organizirane zgolj na civilni ravni. O učinkih omenjene koalicije zaradi omejenega časovnega okvira ni mogoče govoriti, dejstvo pa ostaja, da protesti (vstaje) niso imeli skupnega političnega ali socialnega imenovalca (Trampuš 2011).

Janševa vlada se je na proteste odzvala negativno, zlasti zaradi primerov nasilja, do katerih je prišlo v nekaterih protestih, ter poudarila, da je za reševanje slovenskega gospodarstva iz krize potrebno izpeljati stroge ukrepe in reforme (Demokracija 2012). Konec leta 2012 je bila Janševa vlada še vedno na oblasti, kljub nizki podpori javnosti⁸⁵ pa ni bilo znakov, da bo spremenila zastavljeno varčevalno pot ali odstopila (Vičič 2012).

⁸² Očitki korupcije so se nanašali na predsednika dveh parlamentarnih strank, Janeza Janšo in Zorana Jankovića, ki po podatkih KPK nista mogla pojasniti izvora dela njunega premoženja. Janša je ostro zavrnil vse očitke in pozive k odstopu, medtem ko je Janković pod pritiskom javnosti in politike zamrznil svoj položaj predsednika stranke PS (Delo 2013).

⁸³ Pod pritiski protestnikov in lokalne politike je odstopil mariborski župan Kangler (Vičič 2012).

⁸⁴ Omenjene sindikalne in civilnodružbene organizacije so 17. novembra sodelovale na protestih Za solidarno Slovenijo proti varčevalnim ukrepom in s tem izgubi dela socialnih pravic (Salzmann 2012).

⁸⁵ Decembra 2012 je vlado podpiralo zgolj 20,7 odstotkov, medtem ko je kar 74,5 odstotkov vprašanih delo vlade ocenilo kot neuspešno (RTVSLO 2012).

4.2.3 Španija

Španija je peto največje gospodarstvo v EU in četrto v evroomočju s 46,7 milijoni prebivalcev. Špansko gospodarstvo temelji na storitvenem sektorju in industrijski proizvodnji, dohodek pa prinašata tudi kmetijstvo in turizem (Evropska unija 2013č).

Španija je v obdobju pred aktualno globalno gospodarsko krizo uživala visoko gospodarsko rast in povečano širitev aktivnosti v gradbeništvu ter na nepremičninskem trgu. Učinki krize so gospodarsko situacijo v Španiji močno zaostriili. Država se je soočala z drugo najvišjo stopnjo brezposelnosti v evroobmočju, še posebej zaskrbljujoč je bil položaj mladih (Mrak in Rant 2011, 7). Potrebe po zmanjšanju javnofinančnega primanjkljaja in dolga, hkrati z nestabilnim bančnim sistemom, so prisile Španijo, da je junija 2012 zaprosila za finančno pomoč EU. V luči tega je morala sprejeti ostre varčevalne ukrepe in številne strukturne reforme. Gospodarske razmere se do konca leta 2012 niso izboljšale.

Prav to je bil glavni razlog za množične protivladne proteste in stavke, ki so se odvijali v Španiji v zadnjih letih. Kot odgovor na razmere v državi se je maja 2011 razvilo gibanje *Indignados*, ki je želelo na konstruktiven način pokazati alternativo obstoječi politični eliti. Organizirani protesti in okupacije so potekale po celi državi, skozi celo leto. Protestniki so opozarjali na vedno večje socialne stiske. Podpora vladi, ki jo je osem let vodil predsednik levosredinske Španske socialistične delavske stranke (*Partido Socialista Obrero Español*, PSOE) Jose Luis Rodriguez Zapatero, in njeni politiki, se je tako zmanjšala, da je le-ta novembra 2011 sklicala predčasne volitve. Mandat za sestavo vlade je dobila konservativna Ljudska stranka (*Partido Popular*, PP) pod vodstvom Mariana Rajoya. Varčevalni ukrepi so se nadaljevali, prav tako protesti, država pa se je soočala s podobnimi ekonomskimi problemi kot v času prejšnje vlade.

4.2.3.1 Prenos krize v Španijo

Aktualna globalna gospodarska kriza je Španijo zajela preko nepremičninske krize, ki je zaradi visoke izpostavljenosti španskih bank do nepremičninskega trga, povzročila paniko v bančnem sektorju. Pred izbruhom krize je bil namreč španski nepremičninski trg v popolnem razmahu. Močno domače povpraševanje, ki so ga spodbudile povečana gospodarska rast in nizke obrestne mere za stanovanjska posojila v evroobmočju, so okrepili gospodarsko

aktivnost v sektorju.⁸⁶ Povečal se je obseg gradenj (konec leta 2007 je gradbeni sektor zaposloval skoraj 14 odstotkov delovne sile in ustvaril 16 odstotkov BDP), investicij, narasle so cene stanovanj, vse to je spodbudilo veliko potrebo po kreditih.⁸⁷ Nastal je nepremičninski mehurček, ki je višek dosegel leta 2007. Prenapihnjene cene, višje obrestne mere, zasičen stanovanjski trg in omejevanje posojil s strani bank, so povzročile pok mehurčka. Posledica je bil padec cen, kriza pa se je prenesla v bančni sektor (Carballo-Cruz 2011, 312–315).

Veliko odobravanje kreditov za gradbeništvo in razvojne dejavnosti je povzročilo pretirano izpostavljenost bank do teh sektorjev. Za razliko od drugih držav so bile v Španiji bolj kot tradicionalne banke izpostavljene hranilnice (*Cajas de Ahorros*). Hranilnice⁸⁸ so namreč financirale glavne projekte v gradbeništvu in na nepremičninskem trgu. Ko sta dve največji španski banki, Santander in BBVA, zaustavile kreditiranje v letu 2007, so hranilnice še naprej odobravale stanovanjske kredite. Slednje so imele do leta 2009 v lasti 56 odstotkov hipotek v državi. Ko je stanovanjski trg naposled strmoglavil v letu 2009, so bile hranilnice ohromljene zaradi pomanjkanja prihodkov iz teh tveganih posojil. Veliko dolžnikov je razglasilo stečaj, obseg slabih kreditov pa se je drastično povečal (Harrington 2011).

Do leta 2009 je gradbena industrija dolgovala že več milijard evrov španskim bankam. Marca 2009 je španska vlada ponudila finančno pomoč prvi hranilnici. Vlagatelji so to videli kot znak nezdravega stanja celotnega španskega finančnega sektorja. Zaupanje vlagateljev se je podrlo, delnice bank so izgubile vrednost. Komitenti so pričeli množično dvigovati denar iz svojih računov, kar je ustvarilo velik pritisk na likvidnost bank. Konec leta 2010 je bil španski bančni sektor med najbolj insolventnimi v evroobmočju (*ibidem*).

Z izbruhom dolžniške krize evroobmočja so se razmere še poslabšale. Omejen dostop bank do tujih finančnih trgov, likvidnostni problemi bančnega sektorja, visoka zadolženost zasebnega sektorja (zaradi stanovanjskih posojil) ter akutna stopnja brezposelnosti so povečali pritisk na javne finance. To je privedlo do tega, da je Španija junija 2012 začela pogovore z EU o

⁸⁶ Španija je gospodarski razvoj utemeljila na močnem domačem povpraševanju, zlasti v gradbenem in nepremičninskem sektorju, zato tudi ni bilo političnega interesa, da bi omejili prekomerno dejavnost v teh dveh sektorjih, kar se je izkazalo za glavni razlog za makroekonomska neravnovesja (Carballo-Cruz 2011, 309–315).

⁸⁷ Med leti 1997 in 2007 so stanovanjska posojila narasla z 28,4 na 102,9 odstotkov (Carballo-Cruz 2011).

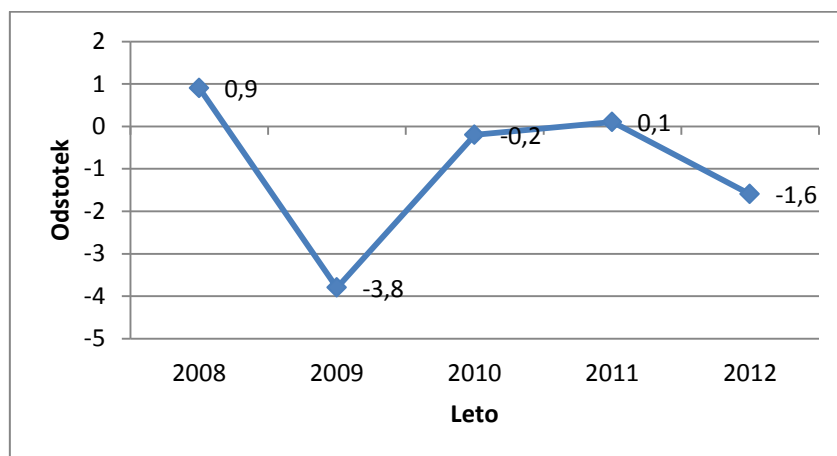
⁸⁸ Večina njihovih strank so bile družine, mala in srednje velika podjetja ter javne ustanove. Pred krizo so hranilnice posojale denar tistim, ki so jih zavrile večje banke, ker so bili označeni kot manj zanesljive stranke. Za razliko od preostalega bančnega sistema, so bile hranilnice razmeroma nenadzorovane, zato jim ni bilo treba razkriti določenih informacij, zaradi česar posledično španska vlada ni imela predstave, kako vpletene so dejansko hranilnice s svojimi naložbami na nepremičninskem trgu (Harrington 2011).

finančni pomoči. Obresti na 10-letne španske obveznice so namreč dosegle 7-odstotno raven, hkrati pa se je država soočala s težavami pri dostopu na trge obveznic. Španija je tako zaradi velikosti in pomembnosti njenega gospodarstva postala glavni vir zaskrbljenosti evropskih investorjev (Armingeon in Baccaro 2012). Prvi paket finančne pomoči za stabilizacijo finančnega sistema (100 milijard evrov iz EFSF) je Španija prejela julija 2012 (Evropska komisija 2012a, 67). Ker to ni bilo dovolj za rešitev španskega bančnega sektorja, je EK novembra 2012 odobrila dodatnih 37 milijonov evrov za prestrukturiranje štirih španskih bank: Bankia, Catalunya Caixa, Nova Caixa Galicia in Banco de Valencia. Slednje so ob tem na slabo banko Sareb prenesle svoje slabe naložbe (The Economist 2012b).

4.2.3.2 Ekonomske posledice krize na špansko gospodarstvo

Po več kot desetletju uravnotežene gospodarske rasti se je le-ta v drugi polovici 2008 začela upočasnjevati, do konca leta 2009 pa je bilo gospodarstvo že v recesiji. Recesija, ki je trajala sedem zaporednih četrletij, je najbolj prizadela gospodarsko aktivnost in trg dela, saj je v prvem četrletjem 2009 BDP padel za 6,3 odstotkov (-3,8 odstotka), brezposelnih pa je bilo kar 800.000 več delavcev (Carballo-Cruz 2011, 310). Glavni razlogi za to so bili manjša domača potrošnja, visoka zadolženost gospodinjstev, visok zunanji dolg in izguba konkurenčnosti gospodarstva. Kljub rahlemu izboljšanju gospodarske aktivnosti v sledečih letih, je Španija do leta 2012 ponovno vstopila v recesijo, predvsem zaradi slabih razmer na trgu delovne sile, fiskalne konsolidacije in zaostrenih kreditnih pogojev, ki potekajo v kontekstu krize, ter šibkejšega zunanjega povpraševanja (Ortega in Peñalosa 2012, 20).

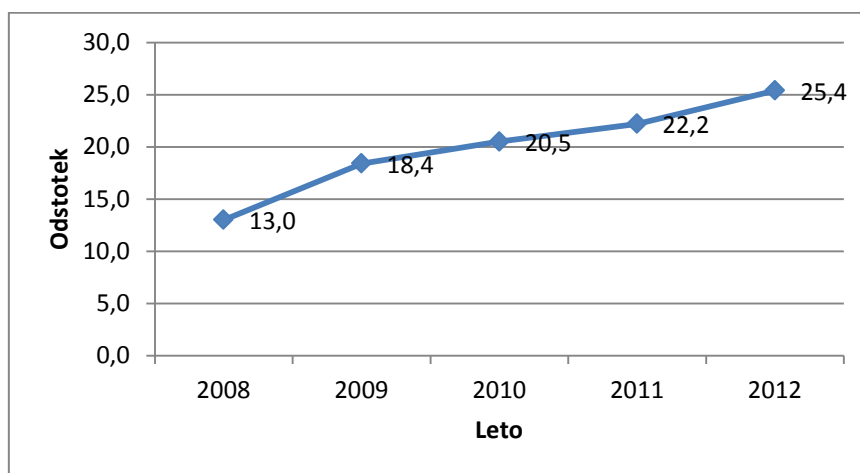
Graf 4.6: Gospodarska rast v Španiji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013a).

Španija se ni soočala samo z občutnim padcem gospodarske rasti, temveč tudi z akutno stopnjo brezposelnosti. Španija je v času krize doživela najbolj izrazito povečanje stopnje brezposelnosti med državami OECD (Wölfl in Mora-Sanguinetti 2011). V letih od začetka krize in do konca leta 2010 se je število brezposelnih povečalo za 152 odstotkov oz. za 2,8 milijona delavcev. Stopnja brezposelnosti se je nato do leta 2012 še povečevala, Španija pa je s 25,4-odstotno brezposelnostjo postala druga država evroobmočja z najvišjo stopnjo brezposelnosti (takoj za Grčijo, ki je v letu 2012 zabeležila 28,1 odstotkov) (Eurostat 2013b). Eden izmed razlogov za to je vpliv nepremičninske krize na trg dela (zaposlitev je izgubilo 36 odstotkov delavcev v gradbeništvu), dodaten razlog predstavlja še strukturiranost trga dela (Carballo-Cruz 2011).⁸⁹

Graf 4.7: Stopnja brezposelnosti v Španiji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013b).

Odstopanje od davčne politike, ki je omogočala visoko gospodarsko rast v predkriznem obdobju, in povečanje zahtevkov po socialni podpori je močno poslabšalo stanje javnih financ v letih 2008 in 2009. Zmanjšali so se prihodki od davkov, povečala se je javna poraba. Vse to je povzročilo, da je Španija leta 2009 dosegla najvišjo raven javnofinančnega primanjkljaja v zadnjih letih (11,1 odstotkov BDP). Kljub programu fiskalne konsolidacije, ki ga je vlada sprejela leta 2010, da bi zmanjšala javnofinančni primanjkljaj na 6 odstotkov BDP, je leta zaradi slabih makroekonomskih pogojev leta 2012 še vedno znašal 10,6 odstotkov BDP.

⁸⁹ Brezposelnost se je najbolj povečala med mladimi (15 do 24 let) in med tujci. V letu 2012 je brezposelnost mladih dosegla rekordno vrednost 53,2 odstotkov (za primerjavo; leta 2007 je bila ta 18,2 odstotkov). Zaradi izgube konkurenčnosti so bila podjetja primorana znižati stroške, da bi ohranila svoj tržni delež in določeno raven dobičkonosnosti. Ker država ni mogla razvrednotiti valute in zaradi togosti pravil o zmanjšanju nominalnih plač, je bil edini način, da podjetja izvedejo potrebne prilagoditve, povečanje produktivnosti, kar je kratkoročno mogoče le z odpuščanjem delavcev (Carballo-Cruz 2011, 320; Eurostat 2013b).

Podobno kot javnofinančni primanjkljaj se je povečal tudi javni dolg na račun finančne podpore, ki jo je španska vlada odobrila za reševanje finančnega sektorja. Leta 2010 je dolg znašal 69,3 odstotkov BDP, kar je bilo v primerjavi z drugimi državami, kot sta Italija (120 odstotkov) in Nemčija (81 odstotkov), še vedno veliko manj. Velik javnofinančni primanjkljaj, negativna oz. nizka gospodarska rast in visoke obrestne mere so pripomogle k temu, da se je javni dolg povečal na 84,2 odstotkov BDP v letu 2012. Omeniti velja, da Španija, v nasprotju z Grčijo in nekaterimi drugimi državami EU, pred krizo ni imela problemov z velikostjo javnega dolga, ampak je glavni problem predstavljal zunanji dolg, ki se je med leti 2002 in 2010 potrojil (Evropska komisija 2009b–2012a).

4.2.3.3 Protikrizni ukrepi španske vlade

Španska vlada je za reševanje gospodarstva v letih po izbruhu krize uvedla številne protikrizne ukrepe, napetosti pa je poskušala zmanjšati predvsem z reformami bančnega sistema in trga dela. Leta 2009 je ustanovila Sklad za prestrukturiranje bank (*Fund for the orderly restructuring of banks*, FROB), preko katerega je zagotovila sredstva za krepitev solventnosti bank. Leta 2010 je izvedla več ukrepov za povečanje finančne transparentnosti – od bančnih stresnih testov do informativne transparentnosti (javno razkritje podatkov o izpostavljenosti posamezne banke do nepremičninskega trga). Slednje je pomagalo, da so finančni trgi začeli Španijo dojemati kot bolj stabilno (Carballo-Cruz 2011, 321). V letu 2012 je Španija uradno zaprosila za finančno pomoč EU za dokapitalizacijo njenih bank iz mehanizma EFSF in uvedla ukrep, da morajo španske banke zbrati 50 milijard evrov za pokrivanje izgub. To je povzročilo združevanje bank in izločanje slabih bank. Na ta način je Španija izpolnila pogoje, ki jih je narekovala finančna pomoč (Secretaria de Estado de Comunicación 2012).

Španska vlada je sprejela tri reforme trga dela, katerih namen je bil zmanjšanje dvojnosti ter povečanje fleksibilnosti podjetij pri prilagajanju na šoke na trgu – dva institucionalna dejavnika, ki odražata glavne probleme španskega trga delovne sile (Valdés in Mühleisen 2012).⁹⁰

⁹⁰ Institucionalna struktura španskega trga dela ustvarja veliko medgeneracijsko vrzel. Na eni strani gre za zelo segmentiran trg dela, za katerega je značilna velika delavska fluktuacija (tretjina zaposlitev na španskem trgu dela je za določen čas), na drugi strani pa ga oblikuje tog sistem kolektivnih pogajanj, ki preprečuje uporabo notranjih fleksibilnih ukrepov za prilagajanje šokom na trgu dela (Dolado 2012, 22).

Tabela 4.5: Reforme trga dela v Španiji

Datum sprejetja	Namen reforme (ukrepov)
september 2010	zmanjševanje dvojnosti na trgu dela (zmanjšanje razlik pri odpravninah med delavci za določen in nedoločen čas); zmanjšanje stroškov odpravnin pri delavcih za nedoločen čas; uvedba sprememb pri kolektivnih plačnih pogajanjih (zmanjševanje plačnih nesorazmerij)
februar 2011	povečanje fleksibilnosti podjetij pri oblikovanju pogojev dela in zaposlitev (notranje prilagoditve); olajšanje postopkov odpuščanja; subvencije za podjetja pri zaposlovanju mladih, manj izobraženih delavcev, žensk
februar 2012	povečanje absorpcijske zmožnosti oz. lažje prilagajanje trga dela proizvodnim potrebam in povečanje konkurenčnosti delovne sile (spodbude za nova delovna mesta, zniževanje plač); zaposlovanje mladih; pomoč malim in srednjim podjetjem; povečanje fleksibilnosti podjetij (postopki za lažje spreminjanje delovnih razmerij znotraj podjetij, npr. ukinitve omejitev pri odpuščanju delavcev s pogodbami za nedoločen čas – glavna razlika z reformo iz leta 2011)

Vir: Wölfl in Mora-Sanguinetti (2011); Dolado (2012); Vlada RS (2012, 90).

Veliko pozornosti je španska vlada posvetila tudi fiskalni konsolidaciji, katere glavni cilj je bilo zmanjšanje javnofinančnega primanjkljaja, dolga in javne porabe. V Tabeli 4.6 so predstavljeni glavni ukrepi na tem področju.

Tabela 4.6: Ukrepi v okviru fiskalne konsolidacije v Španiji

Datum sprejetja	Ukrep
september 2009	povečanje splošne stopnje DDV na 18 odstotkov; znižanje izdatkov ministrstev
januar 2010	omejitve zaposlovanja v javni upravi; znižanje izdatkov ministrstev
maj 2010	5-odstotno zmanjšanje plač v javnem sektorju; zamrznitev pokojnin; zmanjševanje porabe v zdravstvu in javnih delih
september 2010	povečanje dohodnine za višje dohodkovne skupine
december 2010	privatizacija javnih podjetij - nacionalnih loterij (<i>Loterías del Estado</i>) in letališč (AENA); povečanje trošarin za tobačne izdelke
avgust 2011	uvedba davka na dohodek podjetij; zmanjšanje izdatkov za zdravila
september 2011	uvedba zlatega pravila (135. člen ustave)
januar 2012	sprejetje <i>osnutka Zakona o proračunski stabilnosti in finančni vzdržnosti javnih finance</i> (omejitev javnega dolga, izdatkov javne uprave, uvajanje proračunske discipline za avtonomne pokrajine)
julij 2012	ustanovitev sklada za pomoč regionalnim oblastem pri likvidnostnih problemih; zmanjševanje javne porabe v zdravstvu in izobraževanju; povečanje splošne stopnje DDV na 21 odstotkov

Vir: Carballo-Cruz (2011); Vlada RS (2012, 91–92); Secretaria de Estado de Comunicación (2012).

4.2.3.4 Politična kriza v Španiji

S pojavom gospodarske recesije se je v Španiji kmalu pojavila še politična kriza. Razloge za to najdemo v treh dejavnikih. Prvič, nezmožnost reševanja krize je spodbudila nezaupanje v demokratične institucije v državi. Drugič, negativni distributivni učinki varčevalnih politik so poglobili socialne neenakosti in uničili družbeni konsenz, na katerem je bila utemeljena tranzicija iz fašističnega diktatorstva v demokracijo v 70. letih 20. stoletja. Tretjič, sprejeti protikrizni ukrepi so bili neučinkoviti, saj so le še spodbudili negativne učinke na zaposlovanje, blaginjo, socialno varstvo in druge socialne politike (Martin Garcia 2013, 95).

Prva resna nasprotovanja španski politiki pri reševanju posledic aktualne krize so izzvali varčevalni ukrepi, vključno z reformo trga dela, ki jo je septembra 2010 sprejela socialistična vlada pod vodstvom PSOE Joséja Luisa Rodrígueza Zapatera (ta je mandat nastopila po splošnih volitvah leta 2008). Zapaterova vlada je v odgovor na pritiske mednarodnih investorjev in preostale članice evroobmočja, da omeji in zmanjša javnofinančni primanjkljaj, zlasti v luči grške dolžniške krize, sprejela vrsto varčevalnih ukrepov, ki so predstavljali največje reze v državni proračun v zadnjih tridesetih letih. Zaradi nove napovedane reforme trga dela sta septembra 2010 dva vodilna sindikata Comisiones Obreras (CCOO) in Unión General de Trabajadores (UGT) v skupni akciji z manjšimi sindikati organizirala prvo splošno stavko po osmih letih, katere se je udeležilo več kot 10 milijonov delavcev oz. skoraj polovica delovne sile (Ross-Thomas 2010). Stavka ni imela daljnosežnih posledic, je pa pripomogla k temu, da je vlada vključila sindikate v pogajanja o pokojninski reformi, ki so jo sprejeli januarja 2011 (Clendenning 2011).

Ker je stopnja brezposelnosti, zlasti med mladimi, izrazito naraščala, vlada pa je sprejemala ostre reforme trga dela in zmanjševala socialne izdatke, so po celi državi izbruhnili množični protesti in družbena gibanja.⁹¹ Najbolj odmevno med zadnjimi je bilo gibanje imenovano Ogorčeni (*Indignados*) ali Gibanje 15M (15. maja). Gibanje, ki se ni nikoli identificiralo z ideološkimi agendami, sindikati ali, najpomembnejše, s politično pripadnostjo, in ki naj bi svoje korenine imelo v arabski pomladi, je 15. maja 2011 organiziralo demonstracije v Madridu, na katerih so protestniki zahtevali, da vladajoča politična elita prevzame

⁹¹ Eno izmed njih je nastalo aprila 2011, ko je skupina študentov, imenovana Mladi brez prihodnosti (*Juventud Sin Futuro*), organizirala protest v Madridu, s katerim so želeli opozoriti na zaskrbljujočo situacijo z brezposelnimi mladimi in izraziti nasprotovanje nad dvostrankarskim političnim sistemom. Protestov se je udeležilo več kot tri tisoč študentov, manjše proteste so organizirali tudi v drugih španskih mestih (Perugorria in Tejerina 2013, 428).

odgovornost za gospodarsko recesijo in nevzdržno stopnjo brezposelnosti (Beas 2011).⁹² Protestov v Madridu se je sprva udeležilo okoli 25 tisoč ljudi, v nekaj dneh pa se je gibanje okrepilo in zajelo vsa večja španska mesta (skupaj več kot 30 španskih mest). Protestniki so svoje zahteve artikulirali tako, da so zavzemali mestne trge,⁹³ poleg tega so organizirali komisije, tematske delavnice in skupščine, preko spleta odpirali razprave, glas o protestih se je kmalu razširil tudi čez španske meje (Perugorría in Tejerina 2013, 428–433).⁹⁴

Gibanje 15M ni bilo usmerjeno le zoper vladajočo politično elito – tj. proti vladajoči PSOE pod vodstvom Zapatera, ampak je nasprotovalo celotni institucionalni zasnovi političnega sistema. Španski politični sistem namreč temelji na partitokraciji oz. dvostrankarskemu sistemu, ki je bil vzpostavljen s tranzicijo iz diktatorskega v demokratični sistem (Martin Garcia 2013). Predstavniki gibanja so pozvali k večji demokratizaciji in transparentnosti institucij in reformi volilne zakonodaje – proces, ki so ga poskušali spodbuditi z vključujočim pristopom številnih entitet (od lokalnih združenj, pokrajinskih delegacij do ekoloških društev, študentskih organizacij, kulturnikov in vseh posameznikov z različnimi pogledi in ideologijami) (Perugorría in Tejerina 2013; González-Bailón in drugi 2013, 950).

Protesti, ki so potekali vse do konca leta, sicer niso imeli očitnega vpliva na odločitve španske vlade (gibanju so očitali prevelik idealizem in utopičnost), so pa spodbudili spremembo razumevanja dinamike med civilno družbo, politiko in ekonomskimi interesi (Perugorría in Tejerina 2013, 433–436).

Pritiski javnosti na politično elito, naraščajoča socialna stiska prebivalcev ter zaostrovanje gospodarskih razmer je Španijo pripeljalo do predčasnih parlamentarnih volitev le štiri mesece pred zaključkom mandata socialistične vlade. 26. septembra 2011 je predsednik vlade

⁹² Zahtevali so odpravo prisilnih izselitev, sodni pregon bankirjev, odgovornih za nastalo krizo, pregon davčnih utaj in bega kapitala, revizijo nezakonitega dolga, varstvo javnih storitev, idr. (Martin Garcia 2013). Po mnenju protestnikov neoliberalne ekonomske politike, spodbujene s strani EU, rušijo temelje socialne države (kršijo socialne pravice, zagotovljene v ustavi), povečujejo vrzel med bogatimi in revnimi, hkrati pa silijo brezposelne mlade, da priložnost za delo iščejo v tujini (Beas 2011). Pol milijona ljudi je zapustilo državo v letu 2012, od tega 60.000 španskih državljanov (Burgen 2013).

⁹³ V luči lokalnih volitev 22. maja 2011 so protestniki zasedli glavni trg Puerta del Sol v Madridu, sledile so podobne okupacije še v drugih španskih mestih (Beas 2011).

⁹⁴ Dogajanje v Španiji je odmevalo po svetu, internetna poročila, priročniki in manifesti pa so služili, da so lahko predstavniki gibanja širili izkušnje z drugimi deli sveta. Aktivisti gibanja so koordinirali napore glede organizacije Dnevov globalnih dejanj (*Global Action Days*); 15. oktobra 2011 je 951 mest v 82 državah (od ZDA do Izraela) organiziralo globalen miroljuben protest pod sloganom Združeni za globalno spremembo (*United for global change*), kot kritiko kapitalizma in varčevalnih ukrepov (Perugorría in Tejerina 2013, 428–429).

Zapatero razpustil parlament in razpisal volitve za 20. november 2011. Volilci so s 44,6 odstotki glasov izvolili desnosredinsko PP pod vodstvom Mariana Rajoya, ki je dobila 186 od skupaj 350 poslanskih sedežev ter si s tem zagotovila trdno in stabilno podporo v parlamentu (Rainsford 2011).

Volilci so na ta način sankcionirali socialistično vlado za neuspešno soočanje z gospodarsko krizo. Toda le mesec dni po izvolitvi je Rajoyeva vlada napovedala nove varčevalne ukrepe (Benoit 2012). Slednje je le še dodatno povečalo nezaupanje Špancev v politične institucije in ponudilo vzvod za ponovne demonstracije v začetku leta 2012. Demonstracije, ki sta jih 19. februarja 2012 organizirala dva največja sindikata CCOO in UGT v odgovor na predstavljeno (že) tretjo reformo trga dela, so bile prve demonstracije proti novoizvoljeni konservativni vladi. Več kot pol milijona ljudi se je pridružilo protestom v 57 mestih po Španiji. Reformi je poleg sindikatov nasprotovala tudi opozicijska PSOE, saj naj bi le-ta močno posegla v pravice delavcev (Day in Cobos 2012). Zaradi omenjene reforme trga dela so nastajale napetosti tudi znotraj vlade, saj naj bi šlo za res korenite spremembe delovnih razmerij.⁹⁵ Poleg tega je del vlade skrbelo, kako se bodo na reformne ukrepe odzvali volilci. Izkušnje iz preteklega leta, še posebej demonstracije s strani pobudnikov Gibanja 15M so pokazale močan vpliv teh gibanj na politično participacijo v državi.⁹⁶

Napetosti med vladno politiko in civilno družbo so povzročili tudi očitki korupcije, ki so spodkopali zaupanje ljudi v politični sistem. Že sama zasnova političnega sistema poveljuje veliko moč dvema poglavitnima strankama, PP in PSOE, ki sta zadnjih trideset let nadzorovali celotno institucionalno delovanje v državi. Stranki sta vplivali in posredovali v delovanje načeloma neodvisnih državnih institucij (sodišča, tožilstvo, centralno banko idr.), kar je pripeljalo do številnih korupcijskih škandalov. Nevladna organizacija Transparency International je ugotovila, da kar 90 odstotkov Špancev verjame, da so politične vodje udeležene v koruptivnih dejanjih (Transparency International España 2012).⁹⁷

⁹⁵ Proračunski minister Montoro in ministrica za zaposlovanje Banjez sta podpirala mehkejšo obliko sprememb, medtem ko je preostali del vlade z gospodarskim ministrom Guindosom na čelu zagovarjal obstoječe besedilo reforme, zlasti zaradi tega, ker je bilo to lažje predstaviti ostalim državam članicam EU (Vlada RS 2012, 92).

⁹⁶ Pomemben odraz podpore vladne politike so predstavljale regionalne parlamentarne volitve v Andaluziji, regiji, ki je bila tradicionalno naklonjena socialistični stranki PSOE. Ko je na volitvah prvič po tridesetih letih zmagala PP (dosegla je 40,6 odstotkov glasov, PSOE pa odstotek manj), je postalo jasno, da PP kljub predstavljenim ukrepom uživa močno podporo med ljudstvom (Vlada RS 2012, 92; The Economist 2012c).

⁹⁷ Največ koruptivnih dejanj so odkrili prav v povezavi s PP. Najpogostejša oblika korupcije je nelegalno strankarsko financiranje velikih privatnih podjetij, zlasti gradbenih podjetij, kar povezuje politične akterje z razvojem nepremičninskega mehurčka (Cantalou 2013).

Aktualna globalna gospodarska kriza je vnesla nesoglasja med centralno in 17 avtonomnimi pokrajinami (zlasti med centralno in regionalno vlado Katalonije), ki so nastala zaradi napovedanih zmanjševanj finančnih sredstev za pokrajine in predvidenih sankcij v primeru njihove proračunske nediscipline. Centralna vlada je pokrajinam očitala pretirano trošenje proračunskih sredstev, vse to pa je okrepilo nacionalistične in separatistične težnje v pokrajinah (predvsem v Kataloniji in Baskiji) (Martin Garcia 2013, 101).

Vladna varčevalna politika je v prvem letu delovanja Rajoyeve vlade izzvala še vrsto protestov (npr. študentske demonstracije v Valencii proti rezom v visokem šolstvu, protesti rudarjev oz. *March for Dignity*), medtem ko sta delovanje države ohromili dve splošni stavki proti reformi trga dela marca in novembra 2012 (novembrska stavka je sovpadala z napovedano splošno stavko na Portugalskem in drugih delih Evrope) (Martín 2012). Situacija se je stopnjevala in 19. julija 2012 odrazila v eni zmed največjih mobilizacij ljudstva v Španiji. Protesti, ki so potekali v več kot 80 španskih mestih, so bili odziv na predstavljene ukrepe za zmanjševanje izdatkov in javnofinančnega primanjkljaja v letih 2012–2013 (poleg reform trga dela, ter javnega in bančnega sistema), h katerim se je španska vlada zavezala v zameno za finančno pomoč EU (Nichols 2012).

Ob koncu leta 2012 prave politične rešitve, ki bi omilila gospodarsko situacijo in njen vpliv na prebivalstvo, navkljub številnim protestom (število teh se je med leti 2010 in 2012 podvojilo), ni bilo.⁹⁸ Dejstvo je, da v Španiji ni politične alternative, ki bi lahko izkoristila izgubo podpore javnosti tradicionalnim političnim strankam PP in PSOE.⁹⁹ Morebitna izbira, kot sta politični stranki Združena levica (*Izquierda Unida*) ter Združenje, napredek in demokracija (*Unión Progreso y Democracia*), prav tako predstavljata del sistema, ki postaja glavni 'problem' med špansko javnostjo. Rajoy je ob koncu leta napovedal, da bo vlada še v nadalje izvajala podobne nezaželenne (a potrebne) varčevalne ukrepe in reforme za znižanje visoke stopnje brezposelnosti (Nichols 2012; Economist Intelligence Unit 2012b).

⁹⁸ Kljub nasprotovanju javnosti so rezultati lokalnih volitev v Galiciji oktobra 2012 pokazali, da volivci še vedno podpirajo stranko PP in politiko varčevalnih ukrepov, saj je PP zmagala in si pridobila absolutno večino v regionalnem parlamentu. Podpora vladajoči stranki se je pokazala že maja na regionalnih parlamentarnih volitvah, ko je stranka PP dosegla zmago v 13 avtonomnih pokrajinah (v 8 celo absolutno večino), kar je nedvomno okrepilo in utrdilo položaj stranke (Economist Intelligence Unit 2012b).

⁹⁹ Njuna skupna podpora se je znižala iz 84 odstotkov iz parlamentarnih volitev leta 2008 na 53 odstotkov oktobra 2012; PSOE je z 28,7 odstotki glasov iz novembrskih predčasnih volitev 2011 pristala na 23,9 odstotkih oktobra 2012, medtem ko se je podpora PP znižala za 11 odstotkov (Nichols 2012).

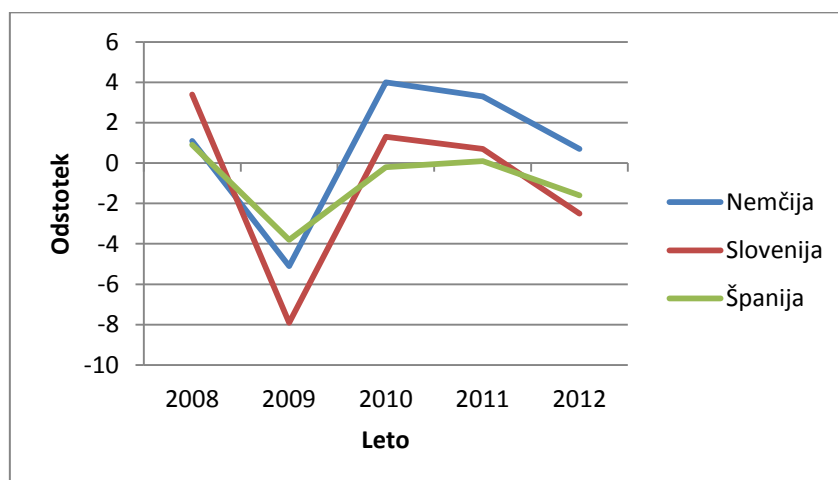
4.2.4 Primerjalna analiza vpliva globalne gospodarske krize na politično nestabilnost v Nemčiji, Sloveniji in Španiji

Aktualna globalna gospodarska kriza je različno vplivala na Nemčijo, Slovenijo in Španijo, tako na ekonomski kot politični ravni. Do prvih razlik je prišlo že pri načinu prenosa krize v nacionalna gospodarstva. V Nemčiji in Sloveniji so se znaki krize začeli najprej kazati v bančnem sektorju z zmanjšanjem likvidnosti (pri prvi je poleg tega kriza povzročila padec tujega povpraševanja in s tem izvoza). V Sloveniji je kriza najhuje prizadela gradbeništvo, ki se je zaradi problemov na nepremičninskem trgu znašlo na robu obstoja, v Nemčiji pa je največje izgube utrpela avtomobilska industrija. Ravno obratno se je dogajalo v Španiji. Zaradi nepremičninske krize in posledično zaradi visoke izpostavljenosti španskih bank do nepremičninskega trga, je prišlo do problemov v španskem bančnem sektorju.

Čeprav se je kriza v nacionalna gospodarstva prenesla skozi različne kanale, so bili učinki na ravni gospodarske rasti sprva enaki. V vseh treh primerih se je namreč gospodarska rast ob prvotnem izbruhu krize izrazito znižala, v naslednjih letih pa se postopoma krepila. Toda medtem ko je Nemčija uspela obdržati pozitivno gospodarsko rast, sta Slovenija in Španija beležili daljša obdobja recesije. Razlogi za to so različna struktura gospodarstev, različen model gospodarskega razvoja (Nemčija je gospodarsko rast utemeljila na izvozu in povečevanju konkurenčnosti, Slovenija na izvozu in investicijah, Španija pa na domačem povpraševanju, predvsem v gradbenem in nepremičninskem sektorju) in različne spodbude za zagon gospodarstva. Slovenija je v primerjavi z Nemčijo in Španijo (Graf 4.8) doživela najbolj občuten padec stopnje rasti BDP, medtem ko je imela Španija najdaljše obdobje negativne gospodarske rasti.

K hitremu okrevanju nemškega gospodarstva je prispevalo dejstvo, da Nemčija za razliko od Slovenije in Španije ni spodbujala nastanka nepremičninskih ali kreditnih mehurčkov v predkriznem obdobju, ampak je namesto tega izvajala reforme. Toda najpomembnejšo vlogo pri tem sta igrala povečanje izvoza (preko tujega povpraševanja) in odporen trg dela, ki se je učinkovito odzval na šoke.

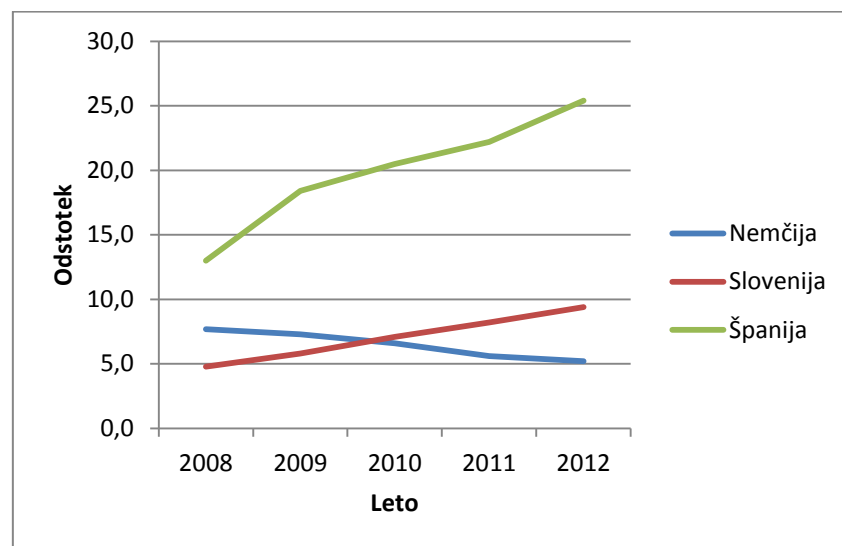
Graf 4.8: Primerjava gospodarske rasti Nemčije, Slovenije in Španije v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013a).

Do največjih razlik med državami pri posledicah krize je prišlo na trgu dela (Graf 4.9). Nemčija je, za razliko od Slovenije in Španije, stopnjo brezposelnosti v času krize celo vztrajno zniževala. Ta je leta 2012 dosegla najnižjo raven v zadnjem desetletju. Nasprotno sta se Slovenija in Španija že vse od začetka krize soočali s povečanjem stopnje brezposelnosti. V Španiji je le-ta izrazito hitro naraščala in dosegla drugo najvišjo stopnjo brezposelnosti v evroobmočju. Rekordno vrednost je dosegla stopnja brezposelnih mladih (v času krize je brez dela ostalo več kot polovica delovno aktivnih mladih). Podobno se je dogajalo tudi na slovenskem trgu delovne sile. V Sloveniji se je stopnja brezposelnosti med leti 2008 in 2012 povečala za malo manj kot 100 odstotkov (za 95 odstotkov). Poglavitni vzroki za tolikšna odstopanja med državami ležijo v strukturi in prilagoditvah trga dela na ekonomske razmere v nacionalnem in svetovnem gospodarstvu. Medtem ko sta španska in slovenska vlada šele s pojavom krize začeli urejati nefleksibilen in nekonkurenčen trg delovne sile, je Nemčija ključne prilagoditve in reforme trga dela izvedla že pred izbruhom krize, natančneje leta 2003 (Schröderjeve reforme oz. Agenda 2010). Na rast stopnje brezposelnosti v Španiji in Sloveniji so vplivali še številni stečaji podjetij oz. odpuščanje delavcev v realnem sektorju (gradbeništvu), v Sloveniji pa tudi pomanjkanje ustrezne plačnega reforme v javnem sektorju.

Graf 4.9: Primerjava stopnje brezposelnosti v Nemčiji, Sloveniji in Španiji v obdobju 2008 in 2012

Vir: Eurostat (2013b).

Kriza je v vseh državah povečala pritisk na javne finance. V Španiji je največji pritisk povzročal nelikviden (do neke mere celo insolventen) bančni sektor. Za reševanje le-tega je država namenila velik del proračunskih sredstev, ker pa se situacija do leta 2012 ni bistveno izboljšala, je za stabilizacijo bančnega sistema kot edina izmed trojice prejela finančno pomoč EU. V Sloveniji je bila javnofinančna slika podobna. Država je z dokapitalizacijami in prevzemi terjatev skušala stabilizirati bančni sektor, vendar so velik delež k javnofinančnemu primanjkljaju prispevali tudi visoki državni izdatki (pokojnine, izvajanje plačne reforme, socialni transferji idr.). Podobno se je dogajalo v Nemčiji. Sprejeti fiskalni ukrepi za stabilizacijo bančnega sektorja in spodbujanje gospodarstva so v prvih treh letih krize povečali primanjkljaj, ki pa se je po vpeljavi konsolidacijskih ukrepov spet občutno zmanjšal. Do razlik med državami je prihajalo še z ozirom na javni dolg. Slednji se je v Nemčiji povečal zlasti na račun reševanja dolžniške krize evroobmočja, medtem ko sta tako Slovenija kot Španija dolg povečevali na račun reševanja lastnih gospodarstev.

Razmere v nacionalnih gospodarstvih so se prenesle tudi na politično raven. Medtem ko sta Slovenija in Španija z namenom, da zmanjšata javnofinančne izdatke in stabilizirata gospodarstvo, sprejemali ostre varčevalne ukrepe, Nemčiji zaradi dobrega ekonomskega stanja to ni bilo potrebno. Poglavitne fiskalne ukrepe je nemška vlada namreč sprejela že prvo leto po izbruhu krize. Na nastanek dolžniške krize evroobmočja je bila bolj pripravljena od ostalih dveh držav. Stabilna ekonomska situacija se je odrazila na političnem odru. Vlada s

CDU na čelu je ohranila podporo tako političnih strank kot civilne družbe. Opaziti ni bilo nobenih večjih političnih napetosti ali razhajanj med vladno koalicijo in opozicijo, prav tako ni prišlo do nesoglasij znotraj same koalicije, razen v primeru vprašanja davčne politike. Merklova vlada je uživala močno podporo javnosti. Edini primer, v katerem je javnost nasprotovala politiki Merklove vlade, se je nanašal na zagotavljanje finančne pomoči Grčiji. Do protestov, stavk ali kakšnih podobnih načinov izražanja nezadovoljstva z vladno politiko v času aktualne krize ni prišlo.

Ravno nasprotno se je dogajalo v Sloveniji in Španiji. Varčevalni ukrepi, ki so bili usmerjeni v zmanjševanje izdatkov v javnem sektorju, in strukturne reforme so povzročili močne napetosti na političnem odru v obeh državah. Za Slovenijo je bilo najbolj problematično varčevanje v javnem sektorju, ki je sprožilo dve največji stavki javnih uslužbencev v zgodovini samostojne države, medtem ko je glavni vir nezadovoljstva v Španiji, poleg tega, predstavljalo zmanjševanje izdatkov za socialna nadomestila. Španija se je namreč soočala z akutno stopnjo brezposelnosti, hkrati je Zapaterova vlada potrdila dve reformi trga dela, ki so med drugim omogočile lažje odpuščanje delavcev. Posledica tega je bila splošna stavka, v kateri je sodelovala skoraj polovica španske delovne sile.

Rezultat vsega tega je bila politična kriza v Sloveniji in Španiji. V obeh državah so potekale predčasne parlamentarne volitve, na katerih so položaj izgubile vladajoče stranke SD in PSOE. V Sloveniji so bili glavni razlogi za to koalicijska nesoglasja, nizka podpora javnosti in očitki o prepočasnem ter neustreznem odzivu na izzive gospodarske krize, v Španiji pa pritiski javnosti na politično elito, naraščajoča socialna stiska prebivalcev ter zaostrovanje gospodarskih razmer. Volilci so na ta način sankcionirali vladi za neuspešno soočanje z gospodarsko krizo.

V obeh državah je novoizvoljena vlada takoj po izvolitvi napovedala nove varčevalne ukrepe. Nezaupanje državljanov v politične institucije se je okrepilo, temu so prispevali tudi očitki korupcije, v katero naj bi bili vpleteni politični voditelji obeh držav. Predstavljeni ukrepi (reforme) so spodbudili nove demonstracije. V Španiji so se te razvile v dve splošni stavki in eno največjih mobilizacij ljudstva, v Sloveniji pa smo bili priča najštevilčnejšim (nesindikalnim) protestom, ki so se razširili po celotni državi.

Omenjeni protesti so v Sloveniji pripeljali do prvega organiziranega odpora proti vladajoči politični eliti oz. do t. i. prve vseslovenske vstaje, v kateri so protestniki zahtevali odstop slovenske politične elite. Vstaja je bila posebna zaradi tega, ker se je v proteste prvič v toku krize vključila širša javnost (ne zgolj predstavniki sindikalnih združenj) in širine, demonstracije pa so bile usmerjene zoper vso politično elito, ne zgolj vladajočo SDS in njenega voditelja. Glavna zahteva protestnikov je bila, da slednja skupaj s finančno elito prevzame odgovornost za hude gospodarske razmere, v katerih se je znašla država. Iz podobnih razlogov in s podobnimi motivi se je v Španiji razvilo gibanje *Indignados*, ki je nastalo kot civilna iniciativa proti varčevalni in socialno nevzdržni politiki španske vlade. Gibanje je zahtevalo odstop celotne politične elite in pokazalo alternativo obstoječi politični eliti. Protesti, ki so se nadaljevali skozi celo leto po številnih španskih mestih, so povzročali vedno večji pritisk na politično elito, čeprav njihov končni učinek ni bil ravno očiten.

Rezultat je bil, da množični protesti, demonstracije, stavke in posledično pojav civilnodružbenih gibanj v nobeni izmed držav ni prinesel spremembe na politični ravni, ki bi omilila vpliv gospodarske krize na prebivalstvo. Nasprotno, vladi sta še nadalje, navkljub naraščajočemu nasprotovanju javnosti, izvajali ali napovedali izvajanje nezaželenih protikriznih ukrepov, ki bi stabilizirali gospodarstvi. Državi sta se tako tudi po zamenjavi vlad še vedno soočali s podobnimi ekonomskimi problemi kot v času prejšnjih vlad. Primerjava vpliva aktualne globalne gospodarske krize na politično situacijo v Nemčiji, Sloveniji in Španiji je predstavljena v Tabeli 4.7.

Tabela 4.7: Primerjava vpliva aktualne krize na politično situacijo v Nemčiji, Sloveniji in Španiji

	Nemčija	Slovenija	Španija
Učinki gospodarske krize			
<i>Brezposlenost</i>	Znižanje stopnje brezposelnosti	Povečanje stopnje brezposelnosti	Akutna stopnja brezposelnosti
<i>Gospodarska rast</i>	Pozitivna	Nizka, tudi negativna	Negativna
<i>Javne finance</i>	Pritisk na javne finance	Visok javnofinančni primanjkljaj	Visok javnofinančni primanjkljaj
Ukrepi vlad			
<i>Varčevalni ukrepi</i>	Fiskalne spodbude (varčevalni ukrepi niso bili potrebni)	Zmanjševanje izdatkov v javnem sektorju (nižanje plač), zmanjševanje socialnih nadomestil	Zmanjševanje izdatkov v javnem sektorju, zmanjševanje socialnih nadomestil
<i>Strukturne reforme</i>	Zdravstvena reforma	Pokojninska reforma, reforma trga dela	Reforma trga dela in javnega sektorja, reforma bančnega sistema
Pojav politične nestabilnosti			
<i>Zamenjava vlade</i>	Ne	Da	Da
<i>Volitve</i>	Redne parlamentarne volitve	Predčasne parlamentarne volitve	Predčasne parlamentarne volitve
<i>Protesti in stavke</i>	Ne	Pogosti protivladni protesti in stavke	Pogosti protivladni protesti, tudi stavke
<i>Civilna gibanja</i>	Ne, ker je bila visoka podpora javnosti	Vseslovenska vstaja proti politični eliti, Koalicija solidarnih	Pojav gibanja <i>Indignados</i> proti politični eliti in političnemu sistemu

5 ZAKLJUČEK

Aktualna globalna gospodarska kriza je najgloblja in najobsežnejša kriza po veliki depresiji 30. let 20. stoletja. Čeprav obstaja mnogo podobnosti med krizama, kot so vzroki oz. sprožilni dejavniki in geografske razsežnosti kriz, ugotovimo, da se ključna razlika kaže prav v razvoju mednarodne skupnosti, natančneje mednarodnih ekonomskih institucij. MDS, Svetovna banka in GATT so močno zaznamovali delovanje mednarodnega finančnega sistema ter same mednarodne skupnosti. Zaradi globalizacije in sprememb v mednarodni skupnosti so mednarodne ekonomske institucije začele igrati aktivnejšo vlogo pri problemih mednarodne skupnosti. Še posebej je bila opazna vloga MDS, ki je, zaradi pozitivnih izkušenj pri soočanju s finančnimi krizami v 20. stoletju, prevzel vidnejšo vlogo tudi pri reševanju aktualne globalne gospodarske krize.

V aktualni globalni gospodarski krizi ima pomembno vlogo tudi globalizacija mednarodnih financ, ki je predrugačila delovanje mednarodnega finančnega sistema. Globalizacija financ, ki se je začela z liberalizacijo mednarodnih kapitalskih tokov, je medsebojno povezala finančne trge, države, banke, podjetja in druge akterje v mednarodnem finančnem prostoru ter jih naredila soodvisne. Ta soodvisnost je prišla do izraza, ko so se zaradi poka nepremičninskega mehurčka v ZDA z likvidnostnimi težavami soočile največje svetovne banke. Kriza, ki se je začela na ameriškem hipotekarnem trgu, je tako postopoma prizadela še ostale dele sveta, zlasti Evropo. V reševanje krize so se vključile države s centralnimi bankami na čelu. Toda medtem ko je ameriška vlada k reševanju krize pristopila s povečanjem državnih izdatkov, na voljo pa je imela tudi samostojno monetarno politiko, so bile države članice EU, zlasti evroobmočja, podvržene skupni monetarni politiki, ki je podobne ukrepe omejevala.

Težave posameznih držav članic EU so se odražale pri soočanju in reševanju posledic dolžniške krize evroobmočja, ki je nastopila kot posledica aktualne globalne gospodarske krize, tudi zaradi institucionalnih omejitev, ki jih prinaša članstvo v evrski skupini. Države članice evroobmočja so se namreč z vstopom v Ekonomske in monetarne unije (EMU) odpovedale monetarni suverenosti v zameno za nižjo inflacijo, nižje obrestne mere, pospešeno gospodarsko rast in druge prednosti. Ob nastanku krize šibkejše države evroobmočja (npr. Grčija in Irska) niso imele možnosti, da bi z zmerno inflatorno politiko

odplačale dolgove oz. da bi z devalvacijo deviznih tečajev povečale konkurenčnost gospodarstva.

Prvič po vzpostavitvi EMU, zadnje faze evropskega monetarnega in ekonomskega povezovanja, so se pokazale pomanjkljivosti v zasnovi evroobmočja. Slednje se ne nanašajo zgolj na vodenje ustrezne monetarne politike, ampak je problem mnogo širši. Gre za makroekonomska neravnovesja znotraj evroobmočja, ki so obstajala že vse od začetka oblikovanja EMU. Evropski proces ekonomske integracije je namreč združil države z zelo različnimi proizvodnimi modeli in različnimi stopnjami konkurenčnosti. Na eni strani so tako bila periferna gospodarstva, specializirana v industrijsko proizvodnjo z nizkimi stroški (Španija, Italija idr.), na drugi pa države v jedru, specializirane v visokotehnološke industrijske sektorje in storitve (Nemčija, Nizozemska). Rezultat teh različnih dinamik je bilo trgovinsko neravnovesje in povečevanje razlik v konkurenčnosti med jedrom in periferijo. Nekonkurenčna gospodarstva perifernih držav, visoki javnofinančni primanjkljaji, pomanjkanje ustreznih reform, so naredili ta gospodarstva najbolj ranljiva v evroobmočju. Ranljivost se je najbolj pokazala z izbruhom dolžniške krize evroobmočja, ko se je večina teh držav (Grčija, Irska, Italija, Portugalska in Španija) znašla v hudi gospodarski krizi.

Nesorazmerja med državami v jedru in perifernimi državami so se pojavila tudi na politični ravni. Že skozi zgodovino evropskega integracijskega procesa je bil viden različen vpliv in položaj držav članic, in sicer medtem ko sta Nemčija in Francija krojili pravila EMU, so bile periferne države potisnjene bolj na stran. Podobno, bi lahko trdili, se dogaja pri reševanju dolžniške krize evroobmočja. Nemčija je zaradi njene učinkovite ekonomske politike in kot največja posojilodajalka v EU prevzela vodilno vlogo pri reševanju krize. Toda stroga varčevalna politika, zahtevne strukturne reforme in nekompromisna monetarna politika (zlasti glede vloge ECB) oz. t. i. 'nemški pristop' h krizi, so povzročili politične napetosti znotraj evroobmočja.

Aktualna globalna gospodarska kriza ni prizadela enako vseh držav članic EU. Nekatere države so bile bolje pripravljene za soočanje z učinki krize kot druge. Pri analiziranju vpliva krize na Nemčijo, Slovenijo in Španijo tako ugotovimo, da je bila Nemčija zaradi dobrih makroekonomskih temeljev bolj pripravljena na krizo kot Slovenija in Španija. Nemčija je namreč že pred izbruhom krize izpeljala ključne prilagoditve in reforme trga dela (Schröderjeve reforme), poleg tega, za razliko od Slovenije in Španije, ni spodbujala nastanka

nepremičninskih ali kreditnih mehurčkov v predkriznem obdobju. Gospodarstvo je bilo torej na uravnoteženi ravni, zaradi česar nemška vlada ni izvajala varčevalnih ukrepov. Ravno obratno pa se je dogajalo v Sloveniji in Španiji. Obe gospodarstvi sta namreč imeli predimenzioniran nepremičninski (gradbeni) sektor, nekonkurenčno gospodarstvo in tog trg delovne sile. Kriza je tako povzročila, da se je v obeh državah stopnja brezposelnosti močno povečala (Španija je dosegla drugo najvišjo stopnjo v evroobmočju), gospodarska aktivnost skrčila, pod močnim pritiskom pa so se znašle javne finance držav. Sledili so strogi varčevalni ukrepi; državi sta zmanjševali izdatke za javni sektor, za socialna nadomestila idr., in strukturne reforme. V Sloveniji so sprejeli pokojninsko reformo in reformo trga dela, v Španiji pa reformo javnega in bančnega sektorja ter reformo trga delovne sile. Ukrepi in neuspešnost vlad pri soočanju s posledicami krize so spodbudili močno nasprotovanje javnosti. V obeh državah so zaradi tega potekali množični protesti in stavke, opaziti pa je bilo politične napetosti tudi znotraj vladnih koalicij.

Politična nestabilnost, ki je nastala v Sloveniji in Španiji, je pripeljala do zamenjave vlad na predčasnih parlamentarnih volitvah. V Sloveniji je mandat dobila desnosredinska Slovenska demokratska stranka Janeza Janše, v Španiji pa konservativna Ljudska stranka (*Partido Popular*) pod vodstvom Mariana Rajoya. Novoizvoljeni vladi sta bili prav tako soočeni s posledicami krize, zaradi česar sta kmalu po izvolitvi začeli sprejemati nove protikrizne ukrepe. V času krize so se v obeh državah pojavila civilnodružbena gibanja, ki so nasprotovala vladni politiki in zahtevala zamenjavo političnih elit.

Na podlagi predstavljene analize lahko hipotezo, da *globalna gospodarska kriza posredno vpliva na nastanek politične nestabilnosti v državah članicah EU*, delno potrdim. Do pojava politične nestabilnosti je namreč prišlo v primeru dveh držav – Slovenije in Španije, ne pa tudi v primeru Nemčije. Na podlagi tega lahko sklepam, da je nastanek politične nestabilnosti pogostejši v državah, ki se soočajo s hudimi gospodarskimi razmerami (visoko stopnjo brezposelnosti, visokim javnofinančnim primanjkljajem in javnim dolgom, zmanjševanjem javnih izdatkov, večjo socialno stisko prebivalstva, krčenjem gospodarske aktivnosti) kot v tistih, ki se ne. Slednje države silijo v izvajanje varčevalnih ukrepov, ki v veliki večini naletijo na neodobravanje javnosti. Volilci politične elite, odgovorne za sprejemanje teh ukrepov, sankcionirajo na volitvah. Nove politične elite pa so prav tako primorane k reševanju gospodarstva z nepriljubljenimi ukrepi in ponovno vržene v milost ali nemilost njihovih volilcev.

6 LITERATURA

Aisen, Ari in Francisco José Veiga. 2010. *How does Political Instability Affect Economic Growth?* Dostopno prek: <http://www.bcentral.cl/estudios/documentos-trabajo/pdf/dtbc568.pdf> (7. februar 2012).

Alesina, Alberto, Sule Ozler, Nouriel Roubini in Phillip Swagel. 1996. Political Instability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth* 1 (2): 189–211.

Ake, Claude. 1975. A Definition of Political Stability. *Comparative Politics* 7 (2): 271–283.

Akram, Muhammad, Humna Sajjad, Tooba Fatima, Sidra Mukhtar in Hassan Mobeen Alam. 2011. Contagious Effects of Greece Crisis on Euro-Zone States. *International Journal of Business and Social Science* 2 (12): 120–129.

Allen, Franklin in Douglas Gale. 2007. *An Introduction to Financial Crisis*. Dostopno prek: <http://www.econ.nyu.edu/user/galed/papers/paper07-08-19.pdf> (12. marec 2012).

Arah, Metka. 1995. *Evropska unija: vizija političnega združevanja*. Ljubljana: Arah consulting.

Arhold, Christoph. 2009. Germany's Response to the Financial and Economic Crisis – an Overview. *European State Aid Law Quarterly* (2): 118–123.

Armington, Klaus in Lucio Baccaro. 2012. Political Economy of the Sovereign Debt Crisis: The Limits of Internal Devaluation. *Industrial Law Journal* 41 (3): 254–275.

Asmussen, Jörg. 2009. Mastering Global Financial Crises: A German Perspective. *The Washington Quarterly* 32 (3): 197–204.

Balaam, David in Michael Veseth. 2001. *Introduction to international political economy*. New Jersey, London: Upper Saddle River, Prentice Hall PTR.

Banka Slovenije. 2006. *Kriteriji za uvedbo evra*. Dostopno prek: <http://www.bsi.si/ekonomska-in-monetarna-unija.asp?MapaId=1278> (23. avgust 2013).

--- 2009. *Poročilo o finančni stabilnosti, maj 2009*. Dostopno prek: <https://www.bsi.si/publikacije-in-raziskave.asp?MapaId=285> (21. marec 2013).

BBC News. 2008. Central banks cut interest rates, 8. oktober. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7658958.stm> (10. september 2012).

--- 2012a. Eurozone crisis explained, 24. november. Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/business-13798000> (14. april 2013).

--- 2012b. Greece bailout: German MPs give strong backing, 27. februar. Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17176616> (6. september 2013).

Beas, Diego. 2011. How Spain's 15-M movement is redefining politics. *The Guardian*, 15. oktober. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/oct/15/spain-15-m-movement-activism> (1. september 2013).

Benko, Vlado. 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Benoit, Angeline. 2012. Spain Adopts Austerity Measures as Economic Recession Looms. *Bloomberg*, 11. januar. Dostopno prek: <http://www.businessweek.com/news/2012-01-11/spain-adopts-austerity-measures-as-economic-recession-looms.html> (1. september 2013).

Best, Edward in Thomas Christiansen. 2008. Regionalizem v mednarodnih zadevah. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. Baylis, John, Steve Smith in Patricia Owens, 306–327. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bohn, Frank in Eelke de Jong. 2011. The 2010 euro crisis stand-off between France and Germany: leadership styles and political culture. *Int Econ Econ Policy* (8): 7–14.

Borneman, John in Nick Fowler. 1997. Europeanization. *Annual Review of Anthropology* (26): 487–514.

Boston, William. 2008. Germany's Car Industry Crashes. *Time*, 11. oktober. Dostopno prek: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1849410,00.html> (3. september 2013).

Brunnermeier, Markus. 2009. Deciphering the Liquidity and Credit Crunch 2007–2008. *Journal of Economic Perspectives* 23 (1): 77–100.

Burgen, Stephen. 2013. Spain youth unemployment reaches record 56.1%. *The Guardian*, 30. avgust. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/business/2013/aug/30/spain-youth-unemployment-record-high> (30. avgust 2013).

Calì, Massimiliano in Jane Kennan. 2009. The Global Financial Crisis And Trade Prospects In Small States. *Commonwealth Trade Hot Topics* 62 (avgust): 1–7.

Cantalou, Julie. 2013. *The Spanish slump – political crisis and the need for institutional reform*. Dostopno prek: <http://fnf-europe.org/2013/06/17/the-spanish-slump-political-crisis-and-the-need-for-institutional-reform/> (7. oktober 2013).

Campos, Nauro in Jeffrey Nugent. 2002. Who is Afraid of Political Instability? *Journal of Development Economics* 67 (1): 157–172.

Carballo-Cruz, Francisco. 2011. Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why the Recovery is Taken so Long? *PANOECONOMICUS* (3): 309–328.

Cecchetti, Stephen G. 2009. Crisis and Responses: The Federal Reserve in the Early Stages of the Financial Crisis. *The Journal of Economic Perspectives* 23 (1): 51–76.

Clark, Andrew. 2009. General Motors declares bankruptcy – the biggest manufacturing collapse in US history. *The Guardian*, 2. junij. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/business/2009/jun/01/general-motors-bankruptcy-chapter-11> (2. april 2013).

Clendenning, Alan. 2011. Spain retirement age going to 67 in austerity push. *Deseret*, 28. januar. Dostopno prek: <http://www.deseretnews.com/article/700104907/Spain-retirement-age-going-to-67-in-austerity-push.html> (1. september 2013).

Connolly, Kate. 2010. Christian Wulff elected German president. *The Guardian*, 30. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2010/jun/30/christian-wulff-elected-german-president> (5. september 2013).

Committeri, Marco in Francesco Spadafora. 2013. *You Never Give Me Your Money? Sovereign Debt Crises, Collective Action Problems, and IMF Lending*. IMF Working Paper 13/20. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1320.pdf> (8. januar 2014).

Corporate Europe Observatory. 2012. *Spain in crisis: the role of the EU*. Dostopno prek: <http://corporateeurope.org/2012/03/spain-crisis-role-eu#www.corporateeurope.org/publications/spain-crisis-role-eu%20> (23. november 2013).

Crafts, Nicholas in Peter Fearon. 2010. Lessons from the 1930s Great Depression. *Oxford Review of Economic Policy* 26 (3): 285–317.

Damijan, Jože P. 2012. Zadnji komentar o NLB. *Finance*, 2. julij. Dostopno prek: <http://www.finance.si/357962/Zadnji-komentar-o-NLB> (22. maj 2013).

Day, Paul in Toms Cobos. 2012. Hundreds of thousands march in Spain against reforms. *Reuters*, 19. februar. Dostopno prek: <http://www.reuters.com/article/2012/02/19/us-spain-protests-idUSTRE81I0CX20120219> (1. september 2013).

Delo. 2013. Janša, Janković komisije nista prepričala, 10. januar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/politika/jansa-jankovic-komisije-nista-prepricala.html> (5. februar 2013).

DeLong, Bradford in Barry Eichengreen. 2012. *New preface to Charles Kindleberger, The World in Depression 1929-1939*. Dostopno prek: <http://www.voxeu.org/article/new-preface-charles-kindleberger-world-depression-1929-1939> (12. december 2013).

Delors, Jacques. 2012. V primežu smo. *Mladina Prihodnost Evrope* (april): 16–23.

Demokracija. 2012. Premier Janez Janša: Ura ni pet minut do dvanajstih, ura je dvanajst, 16. oktober. Dostopno prek: <http://demokracija.si/v-fokusu/politika/15381-premier-jana-ura-ni-pet-minut-do-dvanajstih-ura-je-dvanajst> (27. avgust 2013).

Deutsch, Klaus. 2012. *Do Germans still support the euro? Lessons from the polls*. Dostopno prek: http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD&rwobj=ReDisplay.Start.class&document=PROD0000000000293704&rwdspl=2 (2. september 2013).

Deutsche Bundesbank. 2010. *Annual Report 2010*. Dostopno prek: http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Annual_Report/2010_annual_report.pdf?__blob=publicationFile (14. junij 2013).

Dolado, Juan. 2012. The Pros and Cons of the Latest Labour Market Reform in Spain. *Law and Employment Relations Journal* (1): 22–30.

Državna volilna komisija. 2011. *Predčasne volitve v državni zbor 2011*. Dostopno prek: <http://www.dvk-rs.si/arhivi/dz2011/> (26. avgust 2013).

Dullien, Sebastian in Ulrike Guérot. 2012. *The long shadow of ordoliberalism: Germany's approach to the euro crisis*. London: European Council on Foreign Relations.

Dymski, Gary in Robert Pollin. 1992. Hyman Minsky as Hedgehog: The Power of the Wall Street Paradigm. V *Financial Conditions and Macroeconomic Performance*, ur. Steven Fazzari in Dimitri Papadimitriou, 27–62. Armonk, New York: M.E. Sharpe.

Economist Intelligence Unit. 2010. *Country Forecast Germany, July 2010*. Dostopno prek: <http://search.proquest.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/docview/609145350/364758AA51E34CE4PQ/3?accountid=16468#> (30. avgust 2013).

--- 2011a. *Country Report Slovenia, July 2011*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/home.aspx> (20. junij 2013).

--- 2011b. *Country Report Slovenia, September 2011*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/home.aspx> (20. junij 2013).

--- 2011c. *Country Report Slovenia, Monthly review: December 2011*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/home.aspx> (20. junij 2013).

--- 2012a. *Country Report Slovenia, Monthly review: January 2012*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/home.aspx> (20. junij 2013).

--- 2012b. *Country Report Spain, September 2012*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/home.aspx> (30. avgust 2013).

Edwards, S. in G. Tabellini. 1991. Explaining Fiscal Policies and Inflation in Developing Countries. *Journal of International Money and Finance* (10): 16–48.

Ehlers, Fiona, Julia Amalia Heyer, Christoph Pauly, Daniel Steinvorth in Helene Zuber. 2012. Agenda del Sol. *Mladina Prihodnost Evrope* (april): 30–35.

Eichengreen, Barry in Douglas Irwin. 2009. *The Slide to Protectionism in the Great Depression: Who Succumbed and Why?* NBER Working Paper 15142. Dostopno prek: <http://www.nber.org/papers/w15142> (13. april 2012).

Eichengreen, Barry in Kevin H. O'Rourke. 2009. *A Tale of Two Depressions*. Dostopno prek: <http://www.voxeu.org/article/tale-two-depressions-what-do-new-data-tell-us-february-2010-update> (23. februar 2013).

Emmanouilidis, Janis. 2010. Greece: EU must prevent social domino effect. *The Guardian*, 3. maj. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/may/03/debt-crisis-greece> (20. februar 2012).

European Financial Stability Facility (EFSF). 2013. Dostopno prek: <http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm> (15. april 2013).

Eurostat. 2013a. *Real GDP growth rate – volume*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115> (2. september 2013).

--- 2013b. *Unemployment rate by sex and age groups - annual average*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec460> (30. avgust 2013).

--- 2013c. *General government gross debt*. Dostopno prek <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde410> (4. december 2013).

--- 2013č. *Population*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00001> (22. oktober 2013).

Eurozone portal. 2013. *The EU's response to the crisis*. Dostopno prek: <http://www.eurozone.europa.eu/euro-area/topics/the-eus-response-to-the-crisis/> (22. november 2013).

Evropska komisija. 2008. *Economic Forecast – Autumn 2008*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13290_en.pdf (26. november 2012).

--- 2009a. *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication_15887_en.pdf (25. januar 2012).

--- 2009b. *European Economic Forecast – Autumn 2009*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16055_en.pdf (26. november 2012).

--- 2010. *European Economic Forecast – Autumn 2010*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-20107_en.pdf (26. november 2012).

--- 2011a. *European Economic Forecast – Autumn 2011*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-6_en.pdf (26. november 2012).

--- 2011b. *Public finances in EMU – 2011*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-3_en.pdf (26. november 2012).

--- 2012a. *European Economic Forecast – Autumn 2012*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-7_en.pdf (26. november 2012).

--- 2012b. *Ireland's economic crisis: how did it happen and what is being done about it?* Dostopno prek: http://ec.europa.eu/ireland/key-eu-policy-areas/economy/irelands-economic-crisis/index_en.htm (14. april 2013).

--- 2013a. *Member countries of the European Union*. Dostopno prek: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/index_sl.htm (1. marec 2013).

--- 2013b. *Nemčija*. Dostopno prek: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/germany/index_sl.htm (1. marec 2013).

--- 2013c. *Slovenija*. Dostopno prek: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/slovenia/index_sl.htm (1. marec 2013).

--- 2013č. *Španija*. Dostopno prek: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/spain/index_sl.htm (1. marec 2013).

--- 2013d. *Conditions for membership*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm (1. april 2013).

Evropski parlament. 2007. *Prihodnja razdelitev sedežev Evropskega parlamenta*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20071008IPR11353&language=SL> (8. november 2012).

Ewing, Jack. 2009. Cash for Clunkers: Car-Scrapping Plans -- Germany's Lessons. *Spiegel Online*, 7. maj. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/business/cash-for-clunkers-car-scrapping-plans-germany-s-lessons-a-623362.html> (1. september 2013).

Factiva. 2012. *Gospodarske panoge*. Dostopno prek: http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Podatki_o_drzavah/ZDA/Gospodarske_panoge_4700.aspx?print=1 (3. april 2013).

Fleischer, Julia. 2010. A Dual Centre? Executive Politics under the Second Grand Coalition in Germany. *German Politics* 19 (3–4): 353–368.

Fraile, Marta in Danilo Di Mauro. 2010. The Economic Crisis and Public Opinion About Europe. *EUDO Public Opinion Observatory* (november): 1–5.

Frieden, Jeffry in Lisa Martin. 2003. *International Political Economy*. Dostopno prek: http://www.people.fas.harvard.edu/~jfrieden/Selectedodstotkov20Articles/Misc_Works/stateofdiscipline.PDF (20. april 2012).

Funk Kirkegaard, Jacob. 2011. *The Euro Area Crisis: Origin, Current Status and European and US Responses*. Congressional Testimony. Dostopno prek: <http://www.iie.com/publications/testimony/kirkegaard20111027.pdf> (12. februar 2013).

Furceri, Davide in Aleksandra Zdzenicka. 2011. The Real Effect of Financial Crises in the European Transition Economies. *Economics of Transition* 19 (1): 1–25.

Galun, Robert in Miha Rubin. 2012. Mariborčani: Kangler naj v dobro mesta odstopi. *Delo*, 22. november. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/slovenija/mariborcani-kangler-naj-v-dobro-mesta-odstopi.html> (26. avgust 2013).

Geodetska uprava Republike Slovenije (GURS). 2008. *Letno poročilo o slovenskem nepremičninskem trgu za leto 2008*. Dostopno prek: file:///C:/Google%20chrome/letno_porocilo_2008_lekt_090401.pdf (12. junij 2013).

--- 2009. *Letno poročilo o slovenskem nepremičninskem trgu za leto 2009*. Dostopno prek: http://www.finor.si/ATOM_upload/porocilo_geodetske_uprave.pdf (12. junij 2013).

Germain, Randall. 2009. Financial Order and World Politics: Crisis, Change and Continuity. *International Affairs* 85 (4): 669–687.

Gilpin, Robert. 2001. *Global Political Economy*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.

Gjelten, Tom. 2011. *Political Paralysis Worsens European Debt Crisis*. Dostopno prek: <http://www.npr.org/2011/11/11/142227475/political-paralysis-worsens-european-debt-crisis> (13. februar 2012).

Glogovčan, Tanja. 2013. *SINFO, januar 2013: SDH in slaba banka*. Dostopno prek: http://www.ukom.gov.si/si/promocija_slovenije/publikacije/sinfo_informativno_promocijska_revija/arhiv_2013/sinfo_januar_2013_sdh_in_slaba_bank/ (22. november 2013).

Godoy, Julio. 2011. *Crisis Brings New Governments, Not New Politics*. Dostopno prek: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=105962> (5. februar 2012).

Goetschel, Laurent. 2000. *Small States and the Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the EU: A Comparative Analysis*. NFP 42 Working Paper No. 14. Dostopno prek: http://www.snf.ch/NFP_archive/nfp42/working/WP14.pdf (25. maj 2013).

González-Bailón, Sandra, Javier Borge-Holthoefer in Yamir Moreno. 2013. Broadcasters and Hidden Influentials in Online Protest Diffusion. *American Behavioral Scientist* 57 (7): 943–965.

Görmüş, Şakir in Ali Kabasakal. 2010. Are Economic Crises and Government Changes Related? A Descriptive Statistic Analysis. *International Journal of Human and Social Sciences* 5 (13): 893–898.

Grm, Barbara. 2011. Leto 2011: September usoden za Pahorjevo vlado. *RTVSLO*, 29. december. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/leto-2011-september-usoden-za-pahorjevo-vlado/273669> (26. avgust 2013).

Grossman, Richard in Christopher Meissner. 2010. International aspects of the Great Depression and the crisis of 2007: similarities, differences, and lessons. *Oxford Review of Economic Policy* 26 (3): 318–338.

Haber, Stephen in Armando Razo. 1998. Political Instability and Economic Performance: Evidence from Revolutionary Mexico. *World Politics* 51 (1): 99–143.

Harding, Gareth. 2012. Mit o Evropi. *Global* (maj): 47–53.

Harrington, Carrie. 2011. *The Spanish Financial Crisis*. Dostopno prek: <http://blogs.law.uiowa.edu/ebook/sites/default/files/BP.Spanishodstotkov20Financialodstotko v20Crisis.pdf> (28. avgust 2013).

Hauptman, Manica in Cécile Bourgault. 2013. *Finančna pomoč državam članicam EU v resnih gospodarskih težavah*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sl/FTU_4.2.3.pdf (28. november 2013).

Helleiner, Eric. 2011. Understanding the 2007–2008 Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy. *Annual Review of Political Science* (14): 67–87.

Hoffmann, Daniel. 2011. *The impact of the financial crisis in Brazil and Germany: A comparative analysis of distinct developments*. Rio de Janeiro: Instituto de Economia.

Huwart, Jean-Yves in Loic Verdier. 2013. *Economic Globalisation: Origins and Consequences*. OECD Insights, OECD Publishing. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264111899-en> (10. januar 2014).

Hüfner, Felix. 2010. *The German Banking System: Lessons from the Financial Crisis*. OECD Economics Department Working Papers No. 788. Dostopno prek: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp\(2010\)44](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp(2010)44) (11. november 2013).

Ivanova, Maria. 2012. Marx, Minsky, and the Great Recession. *Review of Radical Political Economics* 45 (1): 59–75.

Jackson, James. 2009. *The Financial Crisis: Impact on and Response by The European Union*. CRS Report for US Congress. Dostopno prek: http://relooney.fatcow.com/SI_Global-Crisis/Europe_7.pdf (20. marec 2013).

Jančič, Peter. 2011. Potrjeno: referendum o pokojninski reformi bo 5. junija. *Delo*, 21. april. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/politika/potrjeno-referendum-o-pokojninski-reformi-bo-5-junija.html> (7. maj 2013).

Jašovič, Božo in Tomaž Košak. 2008. Vpliv finančne krize na slovenski bančni sistem. V *Globalna finančna kriza in slovensko gospodarstvo: zbornik referatov*, ur. Neven Borak, Bogomir Kovač, Mojmir Mrak in Jože P. Damijan, 9–19. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Ješovnik, Peter. 2000. *Evropska unija: zgodovina, ustanove, politike in evropski model družbe*. Koper: Visoka šola za management.

Jong-A-Pin, Richard. 2009. On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy* 25 (1): 15–29.

Kajnč, Sabina. 2001. *Srednje velike države v Evropi. Iskanje paradigme na primerih Poljske in Španije*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Kelly, Kel. 2011. The Euro Debt Crisis and Economic Theory. *Mises Daily*, 4. februar. Dostopno prek: <http://mises.org/daily/4995> (14. april 2013).

Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1989. *Power and interdependence*. New York: HarperCollins.

Khan, Nawab. 2011. *Eurozone Governments Change, But Crisis Persists*. Dostopno prek: <http://www.eurasiareview.com/20112011-eurozone-governments-change-but-crisis-persists/> (10. februar 2012).

Kindleberger, Charles P. 1978. *Manias, panics, and crashes: A history of financial crises*. London, Basingstoke: Macmillan Press.

--- 1986. *The world in depression, 1929–1939*. Berkeley: University of California Press.

Kirschbaum, Erik. 2012. Germans overwhelmingly oppose Greek bailout: poll. *Reuters*, 26. februar. Dostopno prek: <http://www.reuters.com/article/2012/02/26/us-eurozone-germany-poll-idUSTRE81P0BW20120226> (6. september 2013).

Klemenčič, Manja. 2009. Svet Evropske unije. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 385–389. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Kolednik, Aleksander. 2011. Semolič: Politiki so "zafurali" državo, zdaj pa grozijo, naj sprejmemo vse, kar ponujajo. *RTVSLO*, 19. april. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/semolic-politiki-so-zafurali-drzavo-zdaj-pa-grozijo-naj-sprejmemo-vse-kar-ponujajo/255703> (7. maj 2013).

Koske, Isabell. 2010. *After the Crisis: Bringing German Public Finances Back to a Sustainable Path*. Economics Department Working Paper No. 766. Dostopno prek: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp\(2010\)22](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp(2010)22) (6. september 2013).

Kovacheva, Ralitsa. 2011. *Slovakia Rejected the EFSF Changes, the Government Collapsed*. Dostopno prek: <http://www.euinside.eu/en/news/slovakia-rejected-the-efsf-changes-the-government-fell> (10. februar 2012).

Kovač, Bogomir. 2011. To niso odgovori. *Mladina*, 33. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/87017/to-niso-odgovori/> (4. februar 2012).

--- 2012. Čakanje se ne izplača. *Mladina* (17–18): 29.

Kozorog Blatnik, Tanja. 2012. Varčevalni ukrepi: kaj bo najbolj bolelo (in koga)? *RTVSLO*, 28. marec. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/varcevalni-ukrepi-kaj-bo-najbolj-bolelo-in-koga/279918> (7. maj 2013).

Krugman, Paul. 2009. *The return of depression economics and the crisis of 2008*. New York, London: W. W. Norton.

--- 2011. Origins of the Euro Crisis. *The New York Times*, 23. september. Dostopno prek: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2011/09/23/origins-of-the-euro-crisis/> (10. oktober 2013).

Kuenzel, Robert in Eric Ruscher. 2013. *The future of EMU*. ECFIN Economic Briefs, Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_briefs/2013/pdf/eb22_en.pdf (6. april 2013).

Kumar, Andrej in Katja Zajc Kejžar. 2010. *Ekonomika EU in Slovenija*. Delovno gradivo za študij pri predmetu, Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Lajh, Damjan in Sabina Kajnč. 2009. Zgodovinski, institucionalni in teoretski pogled na Evropsko unijo. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnč in Damjan Lajh, 17–28. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Lavrač, Vladimir. 2002. Evropska monetarna integracija. V *Mednarodne finance*, ur. Mojmir Mrak, 385–416. Ljubljana: GV Založba.

--- 2009. Ekonomska in monetarna unija. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnč in Damjan Lajh, 49–54. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Levine, Jeremy in Mark Gerow. 2010. *European Economic Crisis 2010*. Dostopno prek: http://mun.soe.ucsc.edu/sites/default/files/European_Union.pdf (14. april 2013).

Londregan, John in Keith Poole. 1990. Poverty, the Coup Trap, and the Seizure of Executive Power. *World Politics* 42 (2): 151–183.

Maes, Ivo. 2002. *On the Origins of the Franco-German EMU Controversies*. NBB Working Paper No. 34. Dostopno prek: <http://www.nbb.be/doc/ts/publications/wp/WP34en.pdf> (22. november 2013).

Martín, Jorge. 2012. *Spanish general strike: massive following and huge demonstrations - what next?* Dostopno prek: <http://www.marxist.com/spanish-general-strike-14n-what-next.htm> (10. oktober 2013).

Martin Garcia, Oscar. 2013. A Country on a Tightrope: The Economic Crisis and the End of an Era in Spanish Politics. *Insight Turkey* 15 (3): 95–105.

Mehikić, Mojca in Zlatko Šabič. 2008. *Pogojevanje članstva v Evropski uniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mednarodni denarni sklad. 2008a. *Global Financial Stability Report. Containing Systemic Risks and Restoring Financial Soundness, April 2008*. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2008/01/pdf/text.pdf> (3. marec 2013).

--- 2008b. *Regional Economic Outlook: Europe, October 2008*. Dostopno prek: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/REO/2008/EUR/ENG/ereo1008.pdf> (11. april 2013).

--- 2009. *World Economic Outlook: Crisis and Recovery, April 2009*. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/text.pdf> (4. april 2013).

--- 2011. *Global Financial Stability Report: Grappling with Crisis Legacies, September 2011*. Dostopno prek: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2011/02/pdf/text.pdf> (20. februar 2012).

Mekina, Borut. 2012. Čas nasilja. *Mladina*, 30. november. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118265/cas-nasilja/> (17. junij 2013).

Milner, Helen. 1998. International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability. *Foreign Policy* (110): 112–123.

Ministrstvo za gospodarstvo. 2010. *Poročilo delovne skupine za pripravo ukrepov za sanacijo gradbeništva v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/SOJ/Porocilo_delovne_skupine_ukrepi_za_gradbenistvo_110111.pdf (10. avgust 2013).

Ministrstvo za notranje zadeve. 2013. *Referendum in ljudska iniciativa*. Dostopno prek: http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/volilna_in_referendumska_zakonodaja/referendum_in_ljudska_iniciativa/ (11. oktober 2013).

Minton Beddoes, Zanny. 2013. Germany's Role in Europe. *The Economist*, 18. junij. Dostopno prek: <http://www.economist.com/debate/days/view/995> (6. september 2013).

Mishkin, Frederic S. 1992. Anatomy of a Financial Crisis. *Journal of Evolutionary Economics* (2): 115–130.

--- 2011. *Monetary Policy Strategy: Lessons From the Crisis*. NBER Working Paper 16755. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/fm.pdf> (13. maj 2013).

Mladina. 2012. Izjava za medije Odbora vseslovenske ljudske vstaje, 8. december. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118597/izjava-za-medije-odbora-vseslovenske-ljudske-vstaje/> (22. maj 2013).

Mosley, Layna in David Andrew Singer. 2009. The Global Financial Crisis: Lessons and Opportunities for International Political Economy. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations* 35 (4): 420–429.

Moussis, Nicolas. 1999. *Evropska unija: pravo, ekonomija, politike*. Ljubljana: Littera picta.

Mrak, Mojmir. 2002. *Mednarodne finance*. Ljubljana: GV Založba.

--- 2008. *Vpliv zaostrovanja finančne krize na države centralne in jugovzhodne Evrope*. Dostopno prek: <http://www.nlb.si/kazipot43-vpliv-zaostrovanja-financne-krize> (3. februar 2012).

--- 2010. Intervju s prof. dr. Mojmirjem Mrakom. *Dnevnik*, 29. november. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042406167> (30. januar 2012).

Mrak, Mojmir in Vasja Rant. 2011. Vzroki svetovne finančne krize. *Bančni vestnik* (6): 2–8.

Nanto, Dick. 2009. *The Global Financial Crisis: Analysis and Policy Implications*. Dostopno prek: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL34742.pdf> (20. januar 2012).

Nichols, Dick. 2012. Spain: Rising protests point to political crisis. Dostopno prek: <http://www.greenleft.org.au/node/51702> (1. september 2013).

Oatley, Thomas. 2008. *International political economy: interests and institutions in the global economy*. New York: Pearson, Longman.

Odobaša, Rajko. 2011. *Crisis Challenges and the EU Economic-Political Stability*. Dostopno prek: <http://oliver.efri.hr/~euconf/2011/docs/session10/4%20odobasa.pdf> (4. februar 2012).

Ortega, Eloisa in Juan Peñalosa. 2012. *The Spanish Economic Crisis: Key Factors and Growth Challenges in the Euro Area*. Madrid: Banco de España.

Özler, S. and G. Tabellini. 1991. *External Debt and Political Instability*. NBER Working Paper No. 3772. Dostopno prek: http://www.nber.org/papers/w3772.pdf?new_window=1 (7. september 2012).

Pahor, Borut. 2011. Intervju v Odmevih: Bolj kot vladna kriza nas skrbi finančna kriza v Italiji. *RTVSLO*, 8. november. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/evropska-unija/bolj-kot-vladna-kriza-nas-skrbi-financna-kriza-v-italiji/270193> (14. april 2013).

Pei, Minxin in Ariel David Adesnik. 2000. Why Recessions Don't Start Revolutions. *Foreign Policy* (118): 138–151.

Perugorria, Ignacia in Benjamín Tejerina. 2013. Politics of the encounter: Cognition, emotions, and networks in the Spanish 15M. *Current Sociology* 61 (4): 424–442.

Pfeffer, Sebastian. 2012. *The eurozone crisis has made Germany the scapegoat of Europe*. Dostopno prek: <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/08/16/germany-is-the-scapegoat-of-europe/> (6. september 2013).

Pisani-Ferry, Jean, André Sapir in Guntram Wolff. 2013. *EU-IMF assistance to euro-area countries: an early assessment*. Dostopno prek: [file:///C:/Google%20chrome/EU-IMF%20assistance%20to%20euro-area%20countries-%20an%20early%20assessment%20\(English\).pdf](file:///C:/Google%20chrome/EU-IMF%20assistance%20to%20euro-area%20countries-%20an%20early%20assessment%20(English).pdf) (3. april 2013)

Potič, Zoran. 2012. Zaostreno med vlado in javnim mnenjem. *Delo*, 24. julij. Dostopno prek: <http://m.delo.si/clanek/215177> (26. avgust 2013).

Prodan Rešaver, Rozana. 2012. Vpliv finančne krize na dejavnost gradbeništva v Sloveniji. V *Odzivi na gospodarsko krizo? Inovativnost, podjetništvo, trajnostni razvoj. Zbornik 9. festivala raziskovanja ekonomije in managementa*, ur. Anita Trnavčević, 371–378. Koper, Celje, Škofja Loka: Fakulteta za management.

Rainsford, Sarah. 2011. Spain election: Rajoy's Popular Party declares victory. *BBC News*, 20. november. Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15809062> (1. september 2013).

Rant, Vasja. 2008. Anatomija globalne finančne krize. V *Globalna finančna kriza in eko strategije podjetij: dopolnjevanje ali nasprotovanje*, ur. Janez Prašnikar in Andreja Cirman, 55–68. Ljubljana: Časnik Finance.

Rizman, Rudi. 2008. *Globalizacija in avtonomija: prispevki za sociologijo globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

--- 2012. Se je EU znašla v slepi ulici? *Mladina Prihodnost Evrope* (april): 12–16.

Roe, Mark in Jordan Siegel. 2011. Political instability: Effects on financial development, roots in the severity of economic inequality. *Journal of Comparative Economics* 39 (3): 279–309.

Roeger, Werner, Jan in't Veld in Lukas Vogel. 2010. Fiscal Consolidation in Germany. *Intereconomics* (6): 364–371.

Rometsch, Dietrich in Wolfgang Wessels. 1996. *European Union and member states: towards institutional fusion?* Manchester: Manchester University Press.

Ross-Thomas, Emma. 2010. Spain Has First General Strike in Decade as Europe Marches. *Bloomberg*, 29. september. Dostopno prek: <http://www.bloomberg.com/news/2010-09-28/spain-girds-for-first-general-strike-in-8-years-to-protest-zapatero-cuts.html> (1. julij 2013).

Roter, Petra. 1996. *(Stran)poti režimske teorije: upravljanje mednarodne skupnosti in kritika režimske teorije*. Diplomsko naloga, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

RTVSLO. 2009. Italija v primežu krize zapuša "dolce vito", 21. april. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/svet/italija-v-primezu-krize-zapusca-dolce-vito/99281> (14. april 2013).

--- 2010. Slovenijo zajela stavka 80.000 javnih uslužbencev, 26. september. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/slovenijo-zajela-stavka-80-000-javnih-usluzbencev/> 240207 (2. maj 2013).

--- 2011. Leto 2011: Referendumska plima, ki je odnesla vlado, 28. december. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/leto-2011-referendumska-plima-ki-je-odnesla-vlado/273633> (26. avgust 2013).

--- 2012. Vox populi: Vlada ima 20-odstotno podporo, 23. december. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/vox-populi-vlada-ima-20-odstotno-podporo/298709> (1. maj 2013).

--- 2013. Leto Janševe vlade - leto varčevanja, političnih razprtij in protestov, 28. januar. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/slovenija/leto-janseve-vlade-leto-varcevanja-politichnih-razprtij-in-protestov/301132> (26. avgust 2013).

Saalfeld, Thomas. 2011. A Seemingly Boring Election amidst Economic Turmoil. *German Politics* 20 (1): 1–11.

Salzmann, Markus. 2012. *Protest against austerity measures in Slovenia*. Dostopno prek: <http://www.wsws.org/en/articles/2012/11/slov-n27.html> (8. maj 2013).

Schultz, Stefan. 2011. Prime Minister Resigns: EU Bailout Looms as Portugal Government Collapses. *Spiegel Online*, 24. marec. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,752857,00.html> (4. marec 2012).

Schuman, Michael. 2011. Can Political Change in the Euro Zone Solve the Debt Crisis? *Time*, 13. november. Dostopno prek: <http://curiouscapitalist.blogs.time.com/2011/11/13/can-political-change-in-the-euro-zone-solve-the-debt-crisis/> (21. februar 2012).

Secretaria de Estado de Comunicación. 2012. *Reforms by the Government of Spain*. Dostopno prek: http://www.kas.de/wf/doc/kas_8049-1442-1-30.pdf?121029115956 (30. avgust 2013).

Sedghi, Ami in John Burn-Murdoch. 2013. Unemployment in Europe: get the figures for every country. *The Guardian*, 8. januar. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2012/oct/31/europe-unemployment-rate-by-country-eurozone> (14. april 2013).

Setnikar Cankar, Stanka Petkov in Veronika Petkov. 2013. *Austerity measures in the public sector in Slovenia and other selected European Countries*. Dostopno prek: http://ipsa2013.iju.hr/downloads/downloads-2/files/6_2_Setnikar%20Cankar.pdf (8. junij 2013).

Shahrokhi, Manuchehr. 2011. The Global Financial Crises of 2007–2010 and the Future of Capitalism. *Global Finance Journal* (22): 193–210.

Sifakis-Kapetanakis, Catherine. 2007. The European Monetary Integration Process and Financial Globalization. *International Journal of Political Economy* 36 (1): 75–90.

Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropske zadeve (SVREZ). 2010a. *Ukrepi vlade Republike Slovenije proti finančni in gospodarski krizi*. Dostopno prek: http://www.arhiv.svrez.gov.si/si/teme_in_projekti/izhod_iz_krize/aktivno_proti_financni_in_gospodarski_krizi/ukrepi_vlade_republike_slovenije_proti_financni_in_gospodarski_krizi/ (25. avgust 2013).

--- 2010b. *Slovenska izhodna strategija 2010–2013*. Dostopno prek: http://www.arhiv.svrez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/izhodna_strategija/IZHODNA_STRATEGIJA_SLO.pdf (25. avgust 2013).

Song Shin, Hyun. 2009. Reflections on Northern Rock: The Bank Run That Heralded the Global Financial Crisis. *The Journal of Economic Perspectives* 23 (1): 101–120.

Spiegel Online. 2012a. The Coming EU Summit Clash: Merkel Vows 'No Euro Bonds as Long as I Live', 27. junij. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/europe/chancellor-merkel-vows-no-euro-bonds-as-long-as-she-lives-a-841163.html> (9. avgust 2013).

--- 2012b. German President Resigns: Search for Wulff's Successor Begins, 17. januar. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/germany/german-president-resigns-search-for-wulff-s-successor-begins-a-815910.html> (1. september 2013).

Standard & Poor's. 2008. *S&P/Case-Shiller Home Price Indices*. Dostopno preko: www2.standardandpoors.com (3. marec 2013).

Stavrou, Protesilaos. 2011. *Eurocrisis: A Deeply Political Issue of the EU*. Dostopno prek: <http://www.protesilaos.com/2011/12/eurocrisis-deeply-political-issue-of-eu.html> (25. februar 2012).

Strange, Susan. 1995. *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Stratfor. 2012. *Greece's Crisis: Shifting from financial to political*. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/euro-finance/greeces-crisis-shifting-financial-political-analysis-511286> (15. marec 2012).

Svetličič, Marjan. 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2009. Evropska unija v svetovnem gospodarstvu. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 112–118. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Šabič, Zlatko. 2007. Nova funkcionalnost mednarodnih vladnih organizacij. *Teorija in praksa* 44 (6): 939–960.

--- 2011. Analogija med strukturama države in mednarodne skupnosti: globalno vladanje, mednarodne institucije in diplomacija v 21. stoletju. *Teorija in praksa* 48 (3): 562–585.

Škrinjar, Klara in Mario Belovič. 2012. Koncentracija moči za učinkovito vladanje. *Delo* (18. maj).

Štiblar, Franjo. 2008. *Svetovna kriza in Slovenci: Kako jo preživeti?* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

The Economist. 2009. The parties' tax tangle, 20. april. Dostopno prek: <http://www.economist.com/node/14270153?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07> (5. september 2013).

--- 2012a. Now it's Slovenia's turn, 13. januar. Dostopno prek: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/01/crisis-slovenia> (20. junij 2013).

--- 2012b. Bail-out tapas, 1. december. Dostopno prek: <http://www.economist.com/news/21567415-spain-has-taken-painful-steps-clean-up-its-banks-more-may-yet-be-needed-bail-out-tapas> (28. avgust 2013).

--- 2012c. Deflating Rajoy's balloon, 26. marec. Dostopno prek: <http://www.economist.com/blogs/newsbook/2012/03/regional-elections-spain> (1. september 2013).

Trampuš, Jure. 2011. Smo vas za to volili? Kako in zakaj so voditelji zmagovalne koalicije iz leta 2008 zapravili zaupanje volivcev? *Mladina*, 44. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/106707/smo-vas-za-to-volili/> (29. februar 2012).

Transparency International España. 2012. *Spanish political class must become more transparent, accountable*. Dostopno prek: http://www.transparency.org/news/pressrelease/20120928_spanish_political_class_must_become_more_transparent (18. november 2013).

Udovič, Boštjan in Marjan Svetličič. 2007. Majhne države v novih teorijah mednarodne trgovine. *Teorija in praksa* 44 (1-2): 29–48.

Udovič, Boštjan. 2009. *Ekonomska varnost in ekonomska diplomacija: primer tujih neposrednih investicij Nove Ljubljanske banke na trgih Zahodnega Balkana*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (UMAR). 2009. *Ekonomski izzivi 2009*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2009/EI09.pdf (17. oktober 2013).

--- 2010. *Ekonomski izzivi 2010*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2010/Izzivi_2010s.pdf (17. oktober 2013).

--- 2011. *Ekonomski izzivi 2011*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2011/EI_2011.pdf (17. oktober 2013).

--- 2012a. *Ekonomski izzivi 2012*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2012/EI-2012.pdf (17. oktober 2013).

--- 2012b. *Prilagajanje izdatkov sektorja države v času krize*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/index.php?id=62&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1697&cHash=4c316c7cc9 (18. oktober 2013).

Urad Vlade Republike Slovenije za komuniciranje (UKOM). 2011. *Pregled ključnih dosežkov Vlade RS v obdobju 2008-2011*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/dokumenti/Kratek_pregled_kljucnih_dosezkov_Vlade_08-11.pdf (22. november 2013).

--- 2013. *Evro*. Dostopno prek: <http://www.evropa.gov.si/si/evro/> (22. november 2013).

Valdés, Rodrigo in Martin Mühleisen. 2012. *Spain: 2012 Article IV Consultation*, IMF Country Report No. 12/202. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12202.pdf> (30. avgust 2013).

Van Esch, Femke. 2012. Why Germany Wanted EMU: The Role of Helmut Kohl's Belief System and the Fall of the Berlin Wall. *German Politics* 21 (1): 34–52.

Venner, Dwight. 2009. *Small States Face Big Challenges*. World Bank Special Report. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/213798-1259968479602/outreach_venner_dec09.pdf (18. maj 2013).

Vičič, Denis. 2012. Učinki protestov so vidni ... A ni še konec. *Mladina*, 7. december. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118569/ucinki-protestov-so-vidni-a-ni-se-konec/> (23. maj 2013).

Vlada Republike Slovenije (RS). 2011a. *Delo Vlade v mandatu 2008-2011*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/delo_vlade_v_mandatu_2008_2011/ (10. september 2013).

--- 2011b. *Malo delo*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/malo_delo/ (17. september 2013).

--- 2011c. *Preprečevanje dela na črno*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/preprecevanje_dela_na_crno/ (17. september 2013).

--- 2011č. *Nacionalni reformni program 2011-2012*. Dostopno prek: http://www.arhiv.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/Razvojni_dokumenti/CIST_NOV_NRP_2_18_4.pdf (12. september 2013).

--- 2012. *Pregled ukrepov in reform za naslavljanje finančne in ekonomske krize – po državah*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/dokumenti/Pregled_ukrepov_EU.pdf (28. avgust 2013).

--- 2013a. *Program stabilnosti*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/sp2013_slovenia_sl.pdf (12. oktober 2013).

--- 2013b. *Nova pokojninska zakonodaja*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/nova_pokojninska_zakonodaja/ (28. avgust 2013).

Vogrinc, Jože. 2012. Praznik parlamentarne kulture. *Mladina* (6): 33.

Weller, Ludwig. 2008. *Crisis grips German auto industry*. Dostopno prek: <http://www.wsws.org/en/articles/2008/12/germ-d06.html> (3. september 2013).

White, Michael. 2011. Irish election: a daunting task for Enda Kenny. *The Guardian*, 27. februar. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/27/populist-backlash-ireland-election-result> (23. februar 2012).

Woods, Ngaire. Mednarodna politična ekonomija v dobi globalizacije. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 46–73. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Woolls, Daniel. 2011. *Spain's government changes hands in face of high debt, joblessness*. Dostopno prek: http://www.denverpost.com/nationworld/ci_19380039 (12. februar 2012).

Wölfl, Anita in Juan Mora-Sanguinetti. 2011. *Reforming the Labour Market in Spain*. OECD Economics Department Working Paper No. 845. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/5kghtchh277h-en> (29. avgust 2013).

Youngs, Richard. 2011. *European foreign policy and the economic crisis: what impact and how to respond?* Working Paper No. 111. Dostopno prek: http://www.fride.org/download/WP111_EU_foreign_policy_and_economic_crisis.pdf (20. februar 2012).

Zorko, Mojca in Igor Dernovšek. 2010. Soočenje ministrice Irme Pavlinič Krebs in sindikalista Janeza Posedija: Zdaj gre zares – podpis dogovora ali zakon in stavka. *Dnevnik*, 25. avgust. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/slovenija/1042382979> (8. april 2013).

PRILOGE

Priloga A: Razporeditev sedežev v EP glede na velikost prebivalstva države članice leta 2012

Država članica	Velikost prebivalstva	Število sedežev
Avstrija	8.451.860	19
Belgija	11.161.642	22
Bolgarija	7.284.552	18
Ciper	865.878	6
Češka	10.516.125	22
Danska	5.602.628	13
Estonija	1.324.814	6
Finska	5.426.674	13
Francija	65.633.194	74
Grčija	11.062.508	22
Irska	4.591.087	12
Italija	59.685.227	72
Litva	2.971.905	12
Latvija	2.023.825	9
Luksemburg	537.039	6
Madžarska	9.908.798	22
Malta	421.364	6
Nemčija	80.523.746	96
Nizozemska	16.779.575	26
Poljska	38.533.299	51
Portugalska	10.487.289	22
Romunija	20.057.458	33
Slovaška	5.410.836	13
Slovenija	2.058.821	8
Španija	46.704.308	54
Švedska	9.555.893	20
Velika Britanija	63.887.988	73
Skupaj		750

Vir: Evropski parlament (2007); Eurostat (2013č).

Priloga B: Razporeditev glasov v Svetu EU leta 2012

Država članica	Število sedežev
Nemčija	29
Francija	29
Italija	29
Velika Britanija	29
Španija	27
Poljska	27
Romunija	14
Nizozemska	13
Belgija	12
Češka	12
Grčija	12
Madžarska	12
Portugalska	12
Švedska	10
Avstrija	10
Bolgarija	10
Danska	7
Finska	7
Slovaška	7
Irska	7
Litva	7
Latvija	4
Slovenija	4
Ciper	4
Estonija	4
Luksemburg	4
Malta	3
Skupaj	345
Kvalificirana večina	255

Vir: Klemenčič (2009).